

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Sanna Riihimäki & Säde Olkkonen

”Työ ei ole vaan työ, vaan se, et sä kuulut tähän yhteiskuntaan”

Työttömät työnhakijat väliinputoajina

Opinnäytetyö

Kevät 2023

Sosionomin tutkinto-ohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Tutkinto-ohjelma: Sosionomi

Tekijät: Sanna Riihimäki ja Säde Olkkonen

Työn nimi: ”Työ ei ole vaan työ, vaan se et sä kuulut tähän yhteiskuntaan”: Työttömät työnhakijat väliinputoajina

Ohjaaja: Aino Alaverdyan

Vuosi: 2023

Sivumäärä: 73

Liitteiden lukumäärä: 4

Tämä tutkimus on tarkoitettu tukemaan sosiaalialan ammattilaisten ymmärrystä työttömien työnhakijoiden väliinputoamisen syiden varhaisesta tunnistamisesta ja ennakoimisesta. Tutkimus tarjoaa ajankohtaista tietoa työllisyys- ja sosiaalipalveluista, menetelmäosaamisesta sekä työttömien työnhakijoiden näkemyksistä. Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää, ketkä ovat väliinputoajia, mitkä ovat väliinputoamisen syyt, miten väliinputoamista voidaan tunnistaa ja ennaltaehkäistä sosiaalityössä ja millaisia palveluita ja tukitoimia työttömät työnhakijat itse toivoisivat saavansa.

Tämä tutkimus on toteutettu laadullisin tutkimusmenetelmin. Tutkimukseen tarvittiin laajaa teoretietoa työttömyydestä, työttömien työnhakijoiden tuki- ja palveluverkostosta sekä sosiaali- ja työllisyyspalveluiden menetelmäosaamisesta, jotka on kerätty erilaisia mahdollisimman tuoreita lähteitä hyödyntäen. Tutkimusta varten on kerätty arvokasta tietoa vapaaehtoisilta haastateltavilta, jotka ovat tai ovat kokeneet olevansa väliinputoajia työttömien työnhakijoiden palveluverkostosta. Haastatteluaineiston keräämiseen on käytetty menetelmänä puolistrukturoitua teemahaastattelua. Tutkimusaineisto analysoitiin käsin haastattelurungon teemojen mukaisesti.

Tutkimuksen tuloksissa ilmeni, että työllisyys on vahvasti yhteydessä hyvinvointiin. Työttömien työnhakijoiden hyvinvointia on tarkasteltu viiden pääteeman avulla, joita olivat työ- ja toimintakyky, toimeentulo, kohtaaminen, varhainen tuki ja ennakointi sekä tukiverkosto. Tuloksissa kävi ilmi, että merkittävin syy työttömien työnhakijoiden väliinputoamiselle olivat puutteet työttömien työnhakijoiden palveluverkostossa.

¹ Asiasanat: väliinputoaminen, sosiaalityö, työttömyys, pitkäaikaistyöttömyys, työllisyyspalvelut

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Degree programme: Social Services

Authors: Sanna Riihimäki and Säde Olkkonen

Title of thesis: "A job is not just a job, that's how you belong to the society": Unemployed jobseekers as labour market marginalized.

Supervisor: Aino Alaverdyan

Year: 2023

Number of pages: 73

Number of appendices: 4

The purpose of the study was to support professionals of Social Services and to increase the knowledge of unemployed jobseekers' reasons for becoming marginalized in the labour market and to recognize and anticipate it. The study offers current information about employment and social services, method knowledge and unemployed jobseekers' opinions. The aim of the study was to clarify who are the labour market marginalized and what are the reasons for people falling through cracks in the welfare network. The study also aimed to provide information on how to recognize and prevent falling through in social work and what kind of services and support actions unemployed jobseekers wish to get.

In the study qualitative research was used as a research method. Wide theory knowledge of unemployment, unemployed jobseekers' support and service network were needed for the study, as well as social and employment services' method knowledge. They are all gathered from different sources. In addition, valuable information was gathered from volunteer interviewees, who experience or have experienced falling through the cracks in the social or employment service network. The interview data was collected using half-structured theme interview. The research material was analyzed manually according to the themes.

The results of the study showed that employment is strongly connected to welfare. The welfare of unemployed jobseekers was viewed by five main themes. The themes were the ability to work and action, subsistence, encounter, early support and anticipation and support network. According to the results, the most significant reason for falling through the cracks in the social and employment services was the deficiency in the unemployed jobseekers' service network.

¹ Keywords: labour market marginalization, social work, unemployment, long-term unemployment, employment services

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä	2
Thesis abstract	3
SISÄLTÖ	4
1 JOHDANTO	6
2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET	7
2.1 Tutkimusaiheen valinta ja tavoitteet	7
2.2 Yhteistyötahon valinta	8
2.3 Aiemmat tutkimukset	9
3 TYÖTTÖMÄN TYÖNHAKIJAN TUKI- JA PALVELUVERKOSTO	13
3.1 Palveluverkosto	13
3.2 Taloudellinen tuki	16
3.3 Velvoitteet palveluiden ja etuuksien saamiseksi	17
4 VÄLIINPUTOAMINEN ILMIÖNÄ	19
4.1 Väliinputoamisen eri syitä	19
4.2 Työttömyys Euroopassa	22
4.3 Epätasa-arvo yhteiskunnassa	25
5 KOHTAAMINEN SOSIAALITYÖSSÄ	27
5.1 Keskeisiä sosiaalityön ohjausmenetelmiä	27
5.2 Sosiaalipedagogiikka sosiaalityön perustana	31
5.3 Toipumisorientaatio sosiaalityön kohtaamisissa	34
5.4 Toivon ja osallisuuden merkitys ihmisen elämässä	35
6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	38
6.1 Laadullinen tutkimus ja teemahaastattelu	38
6.2 Haastattelujen suunnittelu ja toteutus	40
6.3 Haastatteluaineiston analysointi	42
6.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	44
7 TUTKIMUSTULOKSET	47
7.1 Kohtaamiset osana hyvinvointia	48
7.2 Työ- ja toimintakyky osana hyvinvointia	49

7.3	Toimeentulon merkitys hyvinvoinnille	52
7.4	Työttömän työnhakijan tukiverkosto	53
7.5	Varhaisen tuen ja ennakkoinnin merkitys	54
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	56
8.1	Työttömän työnhakijan väliinpuotoamisen syyt	56
8.2	Väliinpuotoamisen ennaltaehkäisy ja tunnistaminen sekä väliinpuotoajien tukeminen	58
8.3	Työttömien työnhakijoiden itse toivomat palvelut ja tukitoimet	60
9	POHDINTA.....	63
	LÄHTEET	68
	LIITTEET	73

1 JOHDANTO

Väliinpuotoamisen taustalla voi olla hyvin monenlaisia ja monijakoisia syitä. Åkerblad ja Haapakoski (2022, s. 96) nostavat Toivo työelämän marginaaleissa -artikkelissa esiin koronapandemian negatiivisista vaikutuksista tämän päivän työllistymiseen. Nämä vaikutukset ovat kohdistuneet erityisesti jo ennestään haastavassa työmarkkinatilanteessa oleviin. Suomessa pitkäaikaistyöttömyys on edelleen nousussa, eikä koronan vaikutukset ole ainakaan helpottaneet tilannetta. Koronapandemia ei kuitenkaan ole merkittävin työttömyyden ja väliinpuotoamisen syy, vaikka se ajankohtainen onkin. Väliinpuotoamisen teema on Suomessa vahvistunut 1990-luvun laman jälkeen, kuten Isola & Suominen (2016, 9–10) kuvaavat. He tuovat esille myös poliittisten ratkaisujen ja työttömyyden jämähtämisen vaikutukset köyhyyteen, huono-osaisuuteen ja eriarvoisuuteen. Nämä ovat kasvattaneet luokkaeroja sekä lisänneet ennakkoluuloja ja eriarvoisuutta. Työelämän vaatimukset ovat kasvaneet, eläminen on kallistunut ja todellisuudet yhteiskuntaluokkien välillä eriytyneet. Entistä useampi ihminen on pysyvästi työtön tai vajaatyöllistynyt.

Tutkimustyö kohdennetaan yhteiskunnan palveluista ulkopuolelle jääneille, joista käytetään termiä väliinpuotoajat. Yleisesti ajatellaan, että yhteiskunnan palvelut ovat kuin turvaverkko, mutta sekin on täynnä aukkoja, joista palveluiden tarvitsijat saattavat tipahtaa. Laajemmin ajateltuna kuka vain voi väliinpuodota ja jäädä ilman tarvitsemiaan palveluita. Tutkimustyö kuitenkin kohdennetaan työttömiin työnhakijoihin väliinpuotoajina.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää väliinpuodonneiden omien kokemusten kautta väliinpuotoamisen syitä sekä nykyisen palveluverkoston ongelmakohtia. Tutkimusaihe valikoitui oman mielenkiinnon ja kehittämisenäkökulman mukaan. Väliinpuotoamisen teemasta ei ole juuri tietoa, mikä tekee siitä ajankohtaisen ja tärkeän sosiaalityön kannalta. Opinnäytetyön on tarkoitus nostaa esille teeman tärkeyttä asiakkaan ja ennaltaehkäisyn näkökulmasta, mutta myös osaksi poliittista keskustelua ja päätöksentekoa.

Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys rakentuu väliinpuotoamisen kokemusten ympärille. Opinnäytetyössä on tehty rajauksia niin, että koko väliinpuotoamisen teeman sijaan käsittelemme työttömien työnhakijoiden väliinpuotoamista. Väliinpuotoamista tarkastellaan työttömyyden näkökulmasta. Opinnäytetyön empiirinen aineisto kerättiin haastattelemalla kuutta henkilöä, jotka ovat kokeneet tai kokevat edelleen olevansa väliinpuotoajia.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET

Tässä luvussa kerrotaan, miten tutkimusaiheeseen on päädytty ja perustellaan tutkimuksen tarve sekä esitetään tutkimuksen ja yhteistyökumppaneiden keskeisimmät tavoitteet asiakastyössä. Luvussa kerrotaan, kuinka tälle tutkimukselle sopivat yhteistyötahot on valikoitu ja esitetään teoreettiset viitekehykset, tutkimusmenetelmät ja tutkimuskysymykset.

2.1 Tutkimusaiheen valinta ja tavoitteet

Tutkimuksen tarkoituksena on sosiaalityön ja työllisyyspalveluiden kehittäminen sekä menetelmäosaamisen kehittäminen. Palveluita kehitettäessä tarvitaan tietoa siitä, miten yhteiskunnan palveluverkosta saattaa pudota ja kuinka sitä voitaisiin ennaltaehkäistä. Sosiaalityön kentällä työskennellessä on tärkeää ottaa huomioon, millaiset riskitekijät saattavat aiheuttaa väliinpuutoamisen ja miten tarttua aiheeseen oikea-aikaisesti ja oikealla tavalla. Tämä saattaa vaatia myös kehitystyötä sosiaalialan menetelmiin tai niiden käyttöön liittyen.

Näkemyksiemme mukaan väliinpuutoamisen ilmiö on yhteiskunnallisesti tärkeä erityisesti ennaltaehkäisyn näkökulmasta. Ihmisten elämän haasteita ja ongelmia pystytään ehkäisemään, jos niihin tartutaan ajoissa. Tällä hetkellä ongelmien ennaltaehkäisevä näkökulma on haastavaa, sillä vähäisten resurssien vuoksi työnkuva sosiaalialan monissa eri työkentissä on ennemminkin tulipalojen sammutteluja. Ihmisten ongelmat ovat kasvaneet liian suuriksi, kun asioihin ei ole pystytty ajoissa tarttumaan. Ongelmien ja haasteiden lähtökohdat saattavat ulottua pitkälle lapsuuteen ja niihin pystyttäisiin tarttumaan varhain, millä olisi suuri vaikutus ihmisen hyvinvointiin myöhemmällä ikää. Emme kuitenkaan paneudu työssämme ongelmien alkujuurin, vaan haluamme auttaa aikuisia ihmisiä sen hetkisessä elämässään tavoitteena positiivinen muutostyö ja vastaaminen asiakkaan todellisiin tarpeisiin. Sosiaalipalvelut ovat ennaltaehkäisyä niin kauan, kun ihmistä pystytään auttamaan siten, että ongelmat eivät pääse pahenemaan. Ennaltaehkäisy säästää lisäksi rahaa ja resursseja. Jo syntyneiden ongelmien korjaustyö käy yhteiskunnalle huomattavasti kalliimmaksi, kuin varhainen kartoittaminen ja puuttuminen mahdollisiin ongelmiin tai niiden riskeihin. On tärkeää, että ennaltaehkäisevässä näkökulmassa otetaan laajasti huomioon erilaisissa elämäntilanteissa elävien riskitekijät. Tämä vaatii huomiota, aikaa ja resursseja myös tutkimustyöhön.

Sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) 15 § määrittää sosiaalityön tarkoitusta. Sosiaalityön tarkoituksena on rakentaa yksilön tai perheen sosiaalisen tuen tarpeiden mukaan

suunnitelmallinen ja tavoitteellinen palvelukokonaisuus, jonka vaikuttavuutta seurataan. Tarkoituksena on vaikeuksien lieventäminen sekä yksilön tai perheen toimintakyvyn vahvistaminen. Sosiaalityö on positiivista muutostyötä. Sosiaalihuoltolain 16 § määrittelee sosiaaliohjauksen tarkoitusta. Sosiaaliohjaus tarkoittaa tavoitteellista yksilön, perheen ja yhteisön neuvontaa, ohjaus- ja tukipalveluita. Sosiaaliohjauksen keskinäinen tavoite on edistää yksilöiden ja perheiden hyvinvointia ja vahvistaa osallisuutta, elämänhallintaa ja toimintakykyä.

Nähdäksemme, sosiaalityön periaatteiden taustalla on tuoda asiakkaalle yhteisöllisyyden, osallisuuden ja kuuluvuuden tunne, eli kokemus siitä, että pystyy vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin ja päätöksiin niin yksilöllisellä, yhteisöllisellä kuin yhteiskunnallisellakin tasolla. Kuuluvuuden tunnetta voi tuoda jo ihan vain pelkästään se, että saapuu jonnekin paikan päälle, sillä siinä jo ollaan yhteisen mielenkiinnon kohteen, tekemisen tai asioiden hoitamisen äärellä.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää työttömien työnhakijoiden väliinpuotoamisen syyt ja miten väliinpuotoamista voidaan ennaltaehkäistä sekä millaisia palveluita ja tukitoimia työttömät työnhakijat todellisuudessa kaipaavat. Siten opinnäytetyön aiheeksi valikoitui työttömät työnhakijat väliinpuotoajina. Tutkimuksessa selvitetään:

- 1) Mitkä ovat työttömän työnhakijan väliinpuotoamisen syyt,
- 2) Miten voi ennaltaehkäistä ja tunnistaa väliinpuotoamista sekä tukea väliinpuotoajia,
- 3) Millaisia palveluita ja millaista tukea työttömät työnhakijat itse toivovat saavansa.

2.2 Yhteistyötahon valinta

Tutkimus oli alun perin tarkoituksena toteuttaa yhteistyössä Työllistymistä edistävän monialaisen yhteispalvelun (TYP), Pitkospuut-hankkeen ja diakonian kanssa. Yhteistyötahojen valintaan vaikutti asiakasryhmä. Ajatuksena oli, että tämän kohderyhmän ihmisiä löytyisi näiden tahojen kautta parhaiten haastatteluihin. Emme toisaalta halunneet nojautua vain yhteen yhteistyötahoon, koska koimme sen mahdollisesti rajoittavan tutkimustyötämme.

Yhteispalvelun (TYP) kautta oli ajatuksena tavoittaa täysi-ikäisiä ihmisiä, jotka ovat ilmoittautuneet työttömiksi työnhakijoiksi. Tarvitsimme tietoa, kokevatko työllisyyspalveluiden asiakkaat

olevansa oikean palvelun piirissä. Saattaisimme löytää yhteispalvelun kautta tutkimuskohderyhmäämme kuuluvia tai kuuluneita ihmisiä, joita haastatella.

Toisin kuin oletimme, haastateltavia ei löytynyt riittävästi valitsemiemme yhteistyötahojen kautta. Pohdimme useampia tahoja, joiden kautta saisimme kohderyhmäämme kuuluvia asiakkaita tavoitettua. Kuitenkin olisi ollut haastavaa saada tutkimuslupia niin monien tahojen kanssa tehtävään yhteistyöhön. Ajattelimme, että julisteiden avulla voisimme tavoittaa itsenäisesti ja täysin vapaaehtoisesti kohderyhmäämme kuuluvia haastateltaviksi. Jaoimme mainosjulisteita matalan kynnyksen palveluihin, joissa kävijöinä on työnhakija-asiakkaita tai erilaisissa elämäntilanteissa olevia työikäisiä asiakkaita. Tällöin asiakkaille annetaan mahdollisuus ottaa meihin yhteyttä joko täysin itsenäisesti tai ohjaajan tukemana täysin vapaaehtoisesti ja omatahtoisesti.

Jaoimme mainosjulisteita Seinäjoella Kaks'Kättä -pajalle, Tähtiportille, Olkkarille, Plakkariin, Valo-valmennusyhdistykselle, Ohjaamoon, Työllisyyden kuntakokeiluun sekä Kismukseen ja sitä kautta diakoniatyöhön. Samalla saimme itse käydä kyseisissä paikoissa, jolloin saimme näkyvyyttä sekä pystyimme miettiä ohjaajien kanssa käytännön asioita. Monissa paikoissa tarjottiin mahdollisuus rauhalliselle haastattelupaikalle. Opinnäytetyömme ajatus oli selkeästi kiinnostava ja tärkeä aihe, sillä se sai paljon positiivista palautetta. Myös neuvoja ja vinkkejä otimme vastaan.

Lopulta tehokkaimmaksi tavaksi löytää haastateltavia oli Facebook, jossa jaoimme tekemämme julisteen sähköisenä versiona kahteen eri ryhmään, Puskaradio Seinäjoki ja Puhetta työstä, työttömyydestä & toimeentulosta -ryhmiin. Saimme kaikki haastateltavat kahden viikon sisällä julkaisuista. Tämän jälkeen etenimme nopeasti haastatteluihin.

2.3 Aiemmat tutkimukset

Sosiaalipalveluiden väliinputoajia ei ole paljoa tutkittu esimerkiksi opinnäytetöissä. Aiheesta on tehty vain muutama opinnäytetyö, joista toinen liittyi diakoniatyöntekijöiden näkemyksiin hädän ääripäässä olevien ihmisten kanssa työskentelystä ja toinen päihdepalvelujärjestelmän aukoista. Nämä tutkimukset eivät suoranaisesti tuo työhömmme merkityksellistä näkökulmaa.

Työttömyyden kustannuksista on tehty paljon tutkimusta (Alasalmi ym., 2019, s. 7–9). Työttömyyden laajat kustannukset yhteiskunnalle -tutkimuksessa on selvitetty laaja-alaisesti

taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia yksilön ja yhteiskunnan näkökulmista. Tutkimuksen mukaan kustannukset voivat olla suoria ja epäsuoria. Yhteiskunnan suoriin kustannuksiin kuuluvat esimerkiksi työvoimapalvelut ja työllistämistoimenpiteet sekä menot, kuten työttömyysturva, toimeentulotuki ja asumistuki. Lisäksi verotuloissa ja tuotannossa on menetyksiä. Yksilön tulojen menetykset lasketaan osaksi kustannuksia. Pitkittyneen työttömyyden myötä yksilön terveys ja hyvinvointi voivat heikentyä, jolloin sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö lisääntyy. On vaikea mitata, millaisia kustannuksia pitkäaikaistyöttömyys aiheuttaa ammattitaidon vanheneemisesta, terveydestä ja hyvinvoinnista, sillä ei voida olla varmoja, aiheutuvatko sairausmenot välttämättä juuri työttömyydestä.

Yksilölliset työttömyyden kustannukset ovat vaihtelevia ja yleensä suhteellisen pieniä, sillä työttömyyden yksilöllisiin kustannuksiin vaikuttavat työttömyysjaksojen pituudet (Alasalmi ym., 2019, s. 13). Pitkät työttömyysjaksot aiheuttavat enemmän kustannuksia yksilölle. Tulojen aleneminen on selvin syy yksilön kustannusten nousulle. Etenkin pitkät tai toistuvat työttömyysjaksot vaikuttavat arpeuttavasti työuraan ja nämä vaikutukset voivat näkyä pitkäkestoisesti työuralla, palkkakehityksessä ja eläketuloissa. Vaikutukset näkyvät esimerkiksi taitojen ja kykyjen heikentymisenä, joka taas johtaa myös siihen, että yksilön tuottavuus työelämässä alenee ja kun tuottavuus alenee, myös loogisesti palkka voi alentua ja kun palkka alenee, niin työntekijän motivaatiokin voi alentua työllistymiseen.

Tutkimuksessa nostetaan esiin, että sosiaalisia kustannuksia ja haittoja on vaikeampi mitata rahassa (Alasalmi ym., 2019, s. 16–17). Työttömyydestä aiheutuvia sosiaalisia kustannuksia ja haittoja ovat esimerkiksi sairauksien lisääntyminen, psyykkinen stressi, inhimillisen ja sosiaalisen pääoman vähentyminen, negatiiviset vaikutukset perhe-elämään ja rikollisuus. Sosiaalisilla vaikutuksilla on välillisiä vaikutuksia myös julkiseen talouteen ja yhteiskuntaan. Tyypillisistä työttömyyden vaikutuksista fyysiseen ja henkiseen terveyteen on tehty laajasti tutkimuksia, vaikka ei voida täysin todeta haittojen syntyvän yksiselitteisesti työttömyydestä. On tutkittu, että yleisesti työttömien työkyky laskee kahden vuoden yhtäjaksoisen työttömyysajan aikana merkittävästi.

Tutkimuksessa tarkastellaan erilaisia työllistymistä edistävien toimenpiteiden vaikutuksia erilaisiin ja eri ikäisiin ihmisryhmiin (Alasalmi ym., 2019, s. 20–22). Tutkimuksessa todetaan, että toimenpiteiden ajatellaan usein olevan väärin kohdennettuja, jonka vuoksi vaikuttavuus on alhainen. Pitkäaikaistyöttömien toimien työllisyysvaikutuksesta on vähäisesti tutkimustietoa. Usein pitkäaikaistyöttömien työllistymistä tuetaan palkkatuen avulla ja myös muilla

toimenpiteillä. Vuonna 2017 tutkimusta, jonka mukaan maahanmuuttajien työllistymistä edistävät parhaiten muun muassa koulutus, palkkatuki, harjoittelu ja valmennus (Aho & Mäkiäho 2017). Tutkimuksen mukaan pelkkä kotouttamiskoulutus ei edistä maahanmuuttajien työllistymistä, vaan tarvitaan myös muita työllistymisen toimenpiteitä. Työkokemuksen saaminen Suomessa on ratkaisevin tekijä maahanmuuttajien työllistymisessä. Nuorten, alle 30-vuotiaiden työllistymiseen tutkimuksen mukaan vaikuttavat parhaiten ammatillinen työvoimakoulutus ja palkkatuki sekä työnhaussa avustaminen ja työvalmennukset (Alasalmi ym., 2019, s. 20–22). Iäkkäämpien työllistyminen on tutkimuksen mukaan muita ikäryhmiä alhaisempi ja iäkkäät ovat vähiten hyötynneet työllistämistoimenpiteistä. Työvoimakoulutuksista iäkkäät ovat hyötynneet toimenpiteenä eniten.

Tutkimuksen mukaan nuoren työttömyys on keskimääräistä lyhytkestoisempaa verrattuna yli 55-vuotiaan työttömyyteen (Alasalmi ym., 2019, s. 44–45). Yli 55-vuotiaan työttömyysetuuksiin kuuluu usein ansiosidonnainen päiväraha. Nuoren työllistäminen on taloudellisesti kannattavampaa kuin pian eläkkeelle jäävän työllistäminen, sillä nuorella työvuosia saattaa olla edessä noin 40 vuotta, kun taas iäkkäämpi saattaa jo vuoden kuluessa jäädä eläkkeelle. Tutkimuksessa korostetaan, että nuoren työttömyys saattaa myös vaikuttaa haitallisesti tulevaan työuraan ja tämä näkyy uusiutuvana työttömyytenä. Tutkimus puoltaa näkemystämme siitä, että työttömyysuhanalla elävän nuoren työllistymiseen on kiinnitettävä huomiota jo varhaisessa vaiheessa, mieluiten jo ennen työuran alkua.

Löysimme mielenkiintoisia tutkimustuloksia palkkatuen vaikuttavuudesta ja kokosimme opinäytetyöhömme oleellisimpia osia. Palkkatuen vaikuttavuutta koskevassa Asplundin ym. (2018, s. 35) tutkimuksessa käy ilmi, että erilaisiin työvoimakoulutuksiin ja kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen eivät välttämättä suoranaisesti edistä työttömyyden laskua, mutta ne voivat myöhemmin johtaa esimerkiksi palkkatuettuun työjaksoon ja avoimille työmarkkinoille kiinnittymiseen.

Palkkatuella saattaa olla syrjäytysvaikutuksia työnhakijoille (Asplund ym., 2018, s. 27). Tämä tarkoittaa sitä, että palkkatuella työllistetyt henkilöt saattavat korvata ilman tukea työllistettyjä. Yritykset saattavat suosia työnhakijoita, joilla on oikeus palkkatukeen tai korvata nykyisiä työntekijöitä palkkatukityöntekijällä. Tämän vuoksi palkkatukijärjestelmän on hyvä olla rajattu ja kohdennettu esimerkiksi pitkäaikaistyöttömille, jne. Joissain maissa, esimerkiksi Saksassa, työnantajaa veloitetaan pitämään palkkatukityöntekijä työssä vielä tukijakson jälkeen yhtä pitkään, kuin tukijakso on kestänyt syrjäytymisvaikutusten ehkäisemiseksi. Mikäli työnantaja

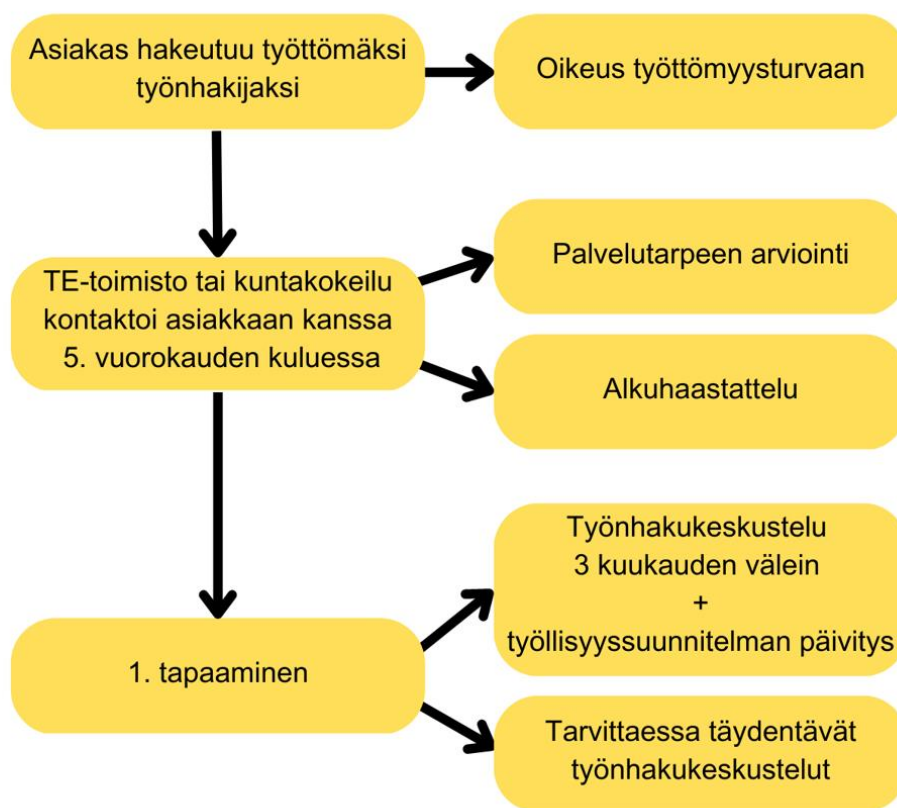
tässä tapauksessa purkaa palkkatuella työllistetyn henkilön työsopimuksen ennen aikojaan muista, kuin tuotannollisista, taloudellisista tai työntekijän sopimattoman käytöksen syistä, työnantaja voidaan velvoittaa maksamaan osa myönnetystä palkkatuesta.

Kansainvälisten tutkimusten mukaan palkkatuki edistää työllistymistä yksityisille sektoreille, mutta julkiselle sektorille työllisyysvaikutukset ovat heikommat (Asplund ym., 2018, s. 37). Suomessa palkkatuen vaikutukset yksityisellä sektorilla nähdään myös vaikuttavimpana. Tutkimuksen mukaan palkkatuki parantaa erityisesti erityisryhmien, kuten pitkäaikaistyöttömien, maahanmuuttajien ja nuorten työmarkkina-asemaa.

3 TYÖTTÖMÄN TYÖNHAKIJAN TUKI- JA PALVELUVERKOSTO

Olemme selvittäneet, että erilaisten tuki- ja palveluverkostojen tulisi tukea työtöntä työnhakijaa monialaisesti, yksilöllisesti ja kokonaisvaltaisesti. Työttömän työnhakijan palvelu- ja tukiverkosto on laaja. Tässä luvussa avaamme mahdollisimman selkeästi, millainen työttömän työnhakijan moninainen palvelu- ja tukiverkosto on.

3.1 Palveluverkosto

Kuvio 1. Työttömän työnhakijan yleinen palvelupolku (TE-palvelut, 2023).

Seinäjoen ja Ilmajoen työllisyyden kuntakokeilun (2022) strategian mukaan yhtenäinen palvelumalli mahdollistaa asiakkaan paremman tukemisen työnhaussa. Uuteen asiakkaaseen tulee olla yhteydessä ensimmäisen kerran viiden vuorokauden sisällä, jolloin tehdään palvelutarpeen arviointi ja alkuhaastattelu. TE-toimiston tai kuntakokeilun työntekijä käy asiakkaan kanssa täydentäviä työnhakukeskusteluja säännöllisesti. Lisäksi 3, 6, 9 ja 12 kuukauden päästä alkuhaastattelusta pidetään asiakkaan kanssa työnhakukeskustelu ja päivitetään

suunnitelma. Haettavista työpaikoista ja toimista sovitaan asiakkaan kanssa tapauskohtaisesti ja ne kirjataan työllistymissuunnitelmaan.

Työttömyys haastaa psyykkisesti, fyysisesti ja sosiaalisesti monella tapaa (Mieli RY, i.a.). Lisäksi työttömyys aiheuttaa yhteiskunnallisia haittoja ja kustannuksia. Psyykkisesti työttömyys aiheuttaa huolta ja stressiä, sillä tulevaisuudesta ja toimeentulosta koetaan epävarmuutta. Hyvinvointialueiden tulee järjestää terveysterveystoimintaa työttömille (Sosiaali- ja terveysministeriö, i.a.). Työttömien terveysterveystoimintoihin kuuluu työ- ja toimintakyvyn selvittäminen ja tukeminen sekä niiden edellyttämä moniammatillinen yhteistyö. Työ- ja toimintakykyä tulee arvioida aina tarpeen mukaan eri vaiheissa työttömyyttä. Tarvittaessa asiakas on ohjattava hoitoon tai lääkinälliseen, ammatilliseen tai sosiaaliseen kuntoutukseen. Terveysterveystoimintalaissa (1326/2010, 2 luku § 13 mom.) säädetään, että terveysterveystoimintaa ja terveystarkastuksia on järjestettävä opiskelu- tai työterveyshuollon ulkopuolelle jääville nuorille ja työikäisille.

TE-palveluiden asiakkaaksi voi tulla, vaikkei olisikaan työtön (TE-palvelut, 2023). Työnhakijaksi voi ilmoittautua jo heti, kun tietää jäävänsä työttömäksi, mutta viimeistään työnhakijaksi tulee ilmoittautua ensimmäisenä työttömyyspäivänä. TE-palvelut tuottavat työnhakijoille töiden ja koulutusten lisäksi myös muita palveluita ja tapahtumia työnhaun tueksi. TE-palveluiden tehtävänä on etsiä yksilöllisiä ratkaisuja erilaisiin tilanteisiin yhdessä asiakkaan kanssa. Työttömäksi voi ilmoittautua verkossa TE-palveluiden oma-asiointissa.

TYP eli työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu on TE-toimiston, kunnan ja Kelan yhteinen prosessinomainen toimintamalli, jossa asiakas osallistuu työllistymisprosessinsa suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin (TE-palvelut, 2022). TYP-asiakkaaksi voi päästä, mikäli työnhakija tarvitsee työllistymisensä edistämiseksi monialaisia palveluja. Yhteispalvelun tarkoituksena on löytää asiakkaalle oikeanlaiset palvelut, jotka tukevat hyvinvointia ja työllistymistä. Näitä palveluita voivat olla esimerkiksi sosiaali- ja terveysterveystoimintat, kuntoutuspalvelut sekä työvoima- ja yrityspalvelut. Yhteispalvelun tarpeen arvioi TE-toimiston, kunnan tai Kelan asiantuntija. Mikäli asiakkaan tilanne vaatii useamman palvelun yhteensovittamista ja asiakas on ollut työttömänä pitkään, voidaan asiakas ohjata yhteispalveluun.

TE-palveluista voidaan tarvittaessa ohjata asiakkaitaan työllisyyttä edistävien palveluiden piiriin (TE-palvelu, 2022). Näihin palveluihin kuuluu omaehtoinen opiskelu, maahanmuuttajien omaehtoinen opiskelu, työvoimakoulutus, työnhakuvalmennus ja uravalmennus, työkokeilu ja

koulutuskokeilu sekä kuntouttava työtoiminta. Työvoimakoulutusta voidaan tarjota myös työttömyysuhan alla oleville aikuisille edistämään työllistymistä ja se on maksuton osallistujalle.

Työttömänä ollessa on mahdollista suorittaa omaehtoisia opintoja työttömyysetuudella, mikäli sen katsotaan edistävän työllistymistä merkittävästi (TE-palvelut, 2023). TE-palveluissa arvioidaan, täyttyvätkö kriteerit omaehtoiseen opiskeluun sekä seurataan opintojen etenemistä. Tuolle on enimmäisaika kaksi vuotta (Kansaneläkelaitos, i.a.). Omaehtoinen opiskelu ei tarkoita TE-palveluiden tai kuntakokeilun koulutusta, vaan opiskelu tapahtuu oppilaitoksessa tavalliseen tapaan työttömyyskassan tai Kelan maksaman työttömyysetuuden turvin. Jotta työttömyysetua voi opiskeluun saada, päätoimisten opintojen ohella täytyy olla myös työnhakija-asiakkaana TE-palveluissa, joka tarkoittaa myös sitä, että työttömyysturvalain mukaiset edellytykset työttömyysetuuden maksamiselle tulevat täytyä. Omaehtoisesti työttömyysetuudella opiskelevan tulee olla vähintään 25-vuotias. Lyhytkestoinen ja sivutoiminen opiskelu ei vaikuta työttömyysturvaan, mikäli työnhakija-asiakas on valmis aloittamaan kokopäivätyön opintojen ohella (Työmarkkinatori, 2023). Omaehtoisien opiskelun kriteerit voivat täytyä, mikäli katsotaan, että työnhakijalla on tarve koulutukselle, opinnot parantaisivat merkittävästi työmahdollisuuksia tai opinnot ovat paras tapa edistää työllistymistä.

Erilaiset hankkeet ja järjestöt sekä yksityiset palveluntuottajat voivat tarjota työllistymistä edistäviä palveluita ja kuntouttavaa työtoimintaa TE-palveluiden ja sosiaalityön rinnalla (TE-palvelut, 2022). Palveluntuottajat voivat tarjota monipuolisesti työnhakija-asiakkaille esimerkiksi työnhakuvalmennusta, uravalmennusta ja kuntouttavaa työtoimintaa. TE-palveluista voidaan ohjata asiakas tarvittaessa muille palveluntuottajille yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. TE-palveluiden tehtävänä on mahdollistaa nuoren työttömän työnhakijan tai pitkäaikaistyöttömän työllistyminen palkkatuen ja työkokeilujen kautta. Lisäksi alle 25-vuotiaalla on velvollisuus hakea opiskelupaikkaa vähintään kahteen syksyllä alkavaan tutkintoon johtavaan koulutukseen.

Palkkatuki tarjoaa taloudellista tukea työnantajalle työntekijän palkkakustannuksiin (TE-palvelut, 2023). Työnantaja voi saada palkkatukea palkkauskustannuksiin, mikäli työnantaja palkkaa töihin työttömän työnhakijan, joka ei ole onnistunut työllistymään omatoimisesti. Työllistymistä saattaa vaikeuttaa esimerkiksi ammattitaidon riittämättömyys, vamma tai sairaus, jonka myötä työntekijä saattaa tarvita keskimääräistä enemmän tukea, työtehtävien räätälöintiä, perehdytystä ja opastusta työssään. Tuki voi olla enintään 30, 40 tai 50 % palkkakustannuksista. Palkkatukea voidaan lisäksi myöntää myös oppisopimuskoulutukseen. Palkkatuen määrään ja kestoon palkkakustannuksista vaikuttaa työttömyyden kesto ja työttömän olennaisesti tai pysyvästi

työkykyä alentava vamma tai sairaus. Palkkatuen vaikuttavuudesta on tehty tutkimustyötä, jonka mukaan yrityksiin kohdistuva palkkatuki nostaa ansioita, lisää työkuukausia ja vähentää työttömyyskuukausia (Työ- ja elinkeinoministeriö, i.a.). Palkkatukea aiotaan uudistaa lähiaikoina. Palkkatuen käyttöä on tarkoitus yksinkertaistaa, jotta yritykset lisäisivät palkkatuen käyttöä.

3.2 Taloudellinen tuki

Työttömällä työnhakijalla on oikeus työttömyysetuuksiin turvatakseen perustoimeentulonsa (Työmarkkinatori, 2023). Jotta on oikeus työttömyysetuuksiin, täytyy aivan ensimmäisenä ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi TE-palveluissa. Työttömän työnhakijan perustoimeentuloa turvaaviin työttömyysetuuksiin kuuluvat ansiopäiväraha, peruspäiväraha tai työmarkkinatuki (Alasalmi ym., 2019, s. 25).

Työmarkkinatuki on tarveharkintainen tuki ja se on tarkoitettu työttömälle työnhakijalle (Kela, i.a.). Työmarkkinatukea voivat saada henkilöt, jotka ilmoittautuvat ensimmäistä kertaa työnhakijaksi tai eivät ole täyttäneet työssäoloa, eli ei ole ollut riittävän pitkään töissä tai he, joiden perus- tai ansiopäivärahan saamisen enimmäisaika on täyttynyt. Kulukorvausta voi saada lisäksi osallistuessa työllistymistä edistäviin palveluihin (TYJ, i.a.). Kulukorvaus on suuruudeltaan noin 194 € kuukaudelta. Kulukorvausta voidaan maksaa korotettuna, mikäli työllistymistä edistävää palvelua järjestetään kotikunnan tai työssäkäyntialueen ulkopuolelta tai jos osallistumisesta aiheutuu majoituskustannuksia. Kulukorvaus korotettuna on noin 387 € kuukaudessa.

Perus- tai ansiopäivärahaa maksetaan enintään 400 päivän ajalta, mutta mikäli työhistoriaa on kolmen vuoden ajalta, päivärahaa maksetaan enintään 300 päivän ajalta (Kela, i.a.). Ikääntyvä yli 58-vuotias työnhakija voi saada peruspäivärahaansa lisäaikaa. Mikäli osallistuu työllisyyttä edistävään palveluun, voidaan peruspäivärahaa maksaa korotettuna. Peruspäivärahasta myös vähennetään yleensä muut sosiaalietuudet.

Työmarkkinatukeen vaikuttavat vanhempien tulot, jos asuu heidän kanssaan samassa taloudessa (Kela, i.a.). Lisäksi muut sosiaalietuudet vähennetään työmarkkinatuesta. Tuen kestoa ei ole rajoitettu ja omavastuu-aika on viisi päivää. Mikäli työmarkkinatuen saajalla on alle 18-vuotiaita huollettavia, etuuteen saa korotusta. Keskimääräisesti työmarkkinatuen määrä ilman korotuksia on noin 800 € kuukaudessa.

Työttömällä työntekijällä on oikeus hakea Kelasta lisäksi yleistä asumistukea (Kela, 2023). Kela voi vaatia asumistuen käsittelyssä liitteitä muun muassa vuokrasopimuksesta, tuloista ja lainoista. Asumistukea voi saada takautuvasti enintään yhdeltä kuukaudelta. Asumistuki myönnetään aina kuukauden ensimmäisestä päivästä lähtien. Mikäli asumistuen saajalla tulee muutoksia tuloihin tai olosuhteisiin, asumistuki tulee tarkistaa. Asumistuen tarkistus tulee muutoin tarpeelliseksi kerran vuodessa.

Mikäli tulot eivät riitä yksilön tai perheen välttämättömiin jokapäiväisiin menoihin, on työttömällä oikeus hakea myös perustoimeentulotukea Kelasta (Kela, 2023). Perusosaan lasketaan kiinteä summa välttämättömistä jokapäiväisistä menoista, joita ei huomioida erikseen perustoimeentulotuessa, vaan yhtenä kiinteänä kokonaisuutena. Näitä perusosaan laskettuja välttämättömiä menoja ovat muun muassa ravintomenot, vaatemenot, terveydenhuoltomenot, henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta aiheutuvat menot, paikallisliikenteen käyttö, sanomalehtitilaus, puhelin- ja tietoliikennemenot, harrastus- ja virkistystoiminta sekä muut vastaavat menot. Yksinasuvalle perusosan määrä on 555,11 € kuukaudessa vuonna 2023. Perustoimeentulotuessa otetaan huomioon asumismenot, välttämättömät muuttokustannukset ja vuokravakuudet, terveydenhuollon menot, lasten kunnallinen varhaiskasvatus sekä koululaisen aamu- ja iltapäivätoiminnan menot, lapsen tapaamisesta vanhemmalle tai lapsen kanssa asuvalle huoltajalle aiheutuvat menot, henkilötodistuksen, oleskeluasiakirjan tai matkustusasiakirjan hankintamenot. Perusmenoista tulee esittää selvitykset, kuten vuokrasopimus tai laskut. Päätös perustoimeentulotuesta tehdään kerrallaan yleensä yhdeksi kuukaudeksi, mutta jos elämäntilanteessa ei ole tulossa muutoksia, voi tukea hakea myös useammalle kuukaudelle.

3.3 Velvoitteet palveluiden ja etuuksien saamiseksi

Uudessa asiakaspalvelumallissa työnhakuvelvoitteesta sovitaan aina TE-toimiston vastuuvirkailijan kanssa (TE-palvelut, 2023). Yleensä asiakkaan on velvollisuus hakea neljää työpaikkaa kuukaudessa, mutta joissain tilanteissa määrä voi olla vähemmänkin tai ei velvoitetta ollenkaan. Työnhakuvelvoitteeseen vaikuttaa työnhakijan tilanne ja toimintakyky. Työnhakija saa itse päättää, mitä työpaikkoja hakee ja haetut työpaikat kirjataan työllistymissuunnitelmaan, jota päivitetään säännöllisin väliajoin. Työnhakuvelvollisuuden täytettyään asiakkaalla on oikeus työttömyysetuuteen. Työnhakuvelvoitteeseen vaikuttaa työnhakijan henkilökohtainen työnhakutilanne ja työnhakijan oman alan ja alueen työmarkkinatilanne. Työnhakuvelvoitetta voidaan siis laskea, mikäli työnhakijan oman alan töitä ei ole saatavilla lähiympäristössä.

Työnhakuvelvoite ei tarkoita pelkästään työn hakemista kuukausittain, vaan velvollisuuden voi täyttää esimerkiksi työhakemuksia tekemällä, avoimia työhakemuksia laittamalla ja muilla suorilla yhteydenotoilla työnantajille, mikäli työnhakija voi perustella toimintansa edistävän työllistymistään ja toimintatavat ovat kirjattuna työllistymissuunnitelmaan (TE-palvelut, 2023). Työllistymissuunnitelmaan kirjataan tavoitteet ja toimet asiakkaan kanssa keskustellen, jotka edesauttavat työllistymisessä.

Mikäli työntekijä ei noudata suunnitelmassa mainittuja velvoitteita, eli työnhakuvelvoitteita ja tapaamisia, TE-toimisto lähettää asiakkaalle selvityspyynnön (TE-palvelut, 2023). Mikäli velvoitteiden laiminlyönti on toistuvaa, saattaa TE-toimisto asettaa asiakkaalle työttömyysturva-seuraamuksen eli muistutuksen tai karenssin. Työnhakija ei menetä työttömyysetuuttaan, eikä sen määrää alenneta, kunhan työnhakija on hakenut työmahdollisuuksia ja toteuttanut suunnitelmassa sovittuja tehtäviä, vaikka työllistymistä ei olisi tapahtunutkaan.

4 VÄLIINPUTOAMINEN ILMIÖNÄ

Jotta ymmärretään väliinputoamista ja osataan tunnistaa, tukea ja ennaltaehkäistä sitä, on ymmärrettävä väliinputoamisen syyt ja seuraukset. Lisäksi on tärkeää ymmärtää ne toimet, millä on ollut vaikutusta tämän päivän ilmiöihin ja ottaa niistä oppia nyt ja tulevaisuudessa. Menneiden vuosien haasteita ei tule sivuuttaa, vaan ottaa opiksi ja löytää aitoja ratkaisuja niin, että saisimme tulevaisuudessa nauttia tasa-arvoisesta ja solidaarisesta yhteiskunnasta.

Tässä kappaleessa käsittelemme väliinputoamisen syitä teoreettisesti tutkimustuloksia hyödyntäen, avaamme väliinputoamisen vaikutuksia yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasolla ja tasa-vertaisuuden kokemuksena väliinputoajien näkökulmasta.

4.1 Väliinputoamisen eri syitä

Väliinputoamiseen voivat vaikuttaa monenlaiset, yksilölliset tai yksilöstä täysin riippumattomat syyt. Väliinputoamisen syyt ovat hyvin monijakoisia ja niiden ymmärtäminen on ensiarvoisen tärkeää. Väliinputoaminen on näkemyksiemme mukaan usein ennakoitavissa oleva asia, eli syy on yleensä kiinni palveluverkoston aukoista eli yhteiskunnan toimimattomuudesta ja oikea-aikaisten palveluiden puutteesta. On väliinputoamisen syy mikä tahansa, syiden ymmärtäminen, yksilöllinen kohtaaminen, oikea-aikainen ja yksilöllisesti kohdistettu tuki ja apu auttavat väliinputoajaa eteenpäin.

Sosiaalihuollon ongelmat ovat usein hämmentävän monitahoisia (Haverinen ym., 2014, s. 283). Ihmisten elämässä monet eri ongelmat yleensä kietoutuvat toisiinsa. Ongelmat sosiaalihuollossa eivät ole niin sanotusti kesyjä, eivätkä ne vaikuta kesyyntyvän tulevaisuudessakaan. Sosiaalihuollossa vastataan viimesijaisen turvan kysymyksiin, joten siksi ongelmat ovat lähes pirullisia, kuten teoksessa ilmaistiin. Kun sosiaaliturvajärjestelmää on rakennettu, on se rakennettu toimimaan yksi ongelma kerrallaan (mts. 285). Tämän mallin myötä tulevaisuudessakin sosiaaliturvajärjestelmä tulee kamppailemaan samojen ongelmien parissa. Laajempi perspektiivi ongelmien tarkasteluun voisi mahdollisesti estää näiden ongelmien muodostumisen. Nykyisellä sosiaalipalveluiden kehittämisen mallilla pyritään jatkuvasti tehokkaampaan työskentelyyn. Tehokkuutta etsitään ratkaisuista, jotka ovat markkinaperäisiä. Tämä saattaa ennestään jo sirpaloida tarkastelumalleja ja ongelmat muuttuvat entistä pirullisimmiksi, kun kokonaiskuvaa ei oteta huomioon. Esimerkiksi sosiaalinen media on vaikuttanut tähän näkemyksien sirpaloitumiseen.

Kirjassa Suomalainen köyhyys (Isola & Suominen, 2016, 9–10) tuodaan esille 1990-luvun laman, poliittisten ratkaisujen ja työttömyyden jämähtämisen vaikutusta tämän päivän köyhyyteen, huono-osaisuuteen ja eriarvoisuuteen. Nämä ovat lisänneet luokkaeroja, ja siten syventäneet eriarvoisuutta ja ihmisten ennakkoluuloja. Eriarvoisuus on muodostunut yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Vuonna 2011 muodostettu hallitus toteutti perusturvaetuuksien noston ja panosti muun muassa erityisryhmien asumisen tukemiseen ja kehitti pienituloisia suosivan verotuksen, joiden avulla tuloerojen kasvu saatiin pysähtymään. Hallituksen toimet eivät kuitenkaan onnistuneet poistamaan ongelmia tai edes vähentämään niitä merkittävästi. Entistä useampi ihminen on pysyvästi työtön tai vajaatyöllistynyt pitkittyneen taloudellisen taantuman seurauksena. Pitkän työttömyyden jälkeen ja työelämän vaatimuksien kasvun myötä työelämään kiinnittyminen on entistä hankalampaa.

Isolan ja Suominen (2016, s. 10–11) mukaan pienituloisuus syvenee köyhyydeksi johtuen tulojen vähäisyydestä ja kulujen kasvusta. Yhtenä esimerkkinä asuntojen hinta- ja vuokratason suuri nousu erityisesti pääkaupunkiseudulla. Alueiden jakautuminen köyhiin ja rikkaisiin alueisiin on vahvistunut ajan myötä ja siten tilanne on tällä hetkellä kärjistynyt. Alueilla saatetaan elää omaa elämää toisista tietämättä tai edes välittämättä. Julkisen keskustelun aiheena köyhyys yhteiskunnallisena ongelmana on menettänyt merkitystään, syinä muun muassa todellisuuksien eriytyminen ja pitkittynyt taloudellinen taantuma. Vuoden 2015 hallituksen tavoitteena oli kaventaa julkisen talouden kestävyysvajetta ja lopettaa valtion velkaantuminen, mutta ei ymmärretty toimien osuvan yhteiskunnallisesti heikossa asemassa oleviin muun muassa sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakasmaksujen korotusten myötä. Myös vuoden 2015–2019 hallitus nosti sosiaali- ja terveyspalvelujen ja muun muassa päivähoiton asiakasmaksuja (Julkisen talouden suunnitelma, 2016–2019, s. 42). Samainen hallitus otti käyttöön asumistuen omaisuuskaiteerit tuen myöntämiseen ja siirsi perustoimeentulotuen laskennan ja maksatuksen kunnilta Kelalle (mts. 29).

Tällä hetkellä iso osa työikäisestä väestöstä on keskiluokkaa, joista suurin osa on ollut töissä tehtailla tai muilla paikkakunnan työpaikoilla (Haverinen ym., 2014, s. 283). Työpaikkojen myötä he ovat rakentaneet elämänsä sille paikkakunnalle, jolle he jäävät asumaan myös työpaikan menettämisen jälkeen. Heillä on muun muassa asuntovelkaa, perhettä ja sosiaalinen verkosto, jotka estävät heitä muuttamasta toiselle paikkakunnalle tai kaupunkiin. Jos perheessä on lapsia, käyvät he päivähoitossa tai kouluissa, joten muuttaminen edellyttäisi isoja

perhekohtaisia järjestelyjä. Tämä tarkoittaa keskiluokan vajoamista, jossa tämä väestönosa menettää jo saavuttamansa.

Åkerblad ja Haapakoski (2022, s. 96) nostavat Toivo työelämän marginaaleissa -artikkelissa esiin, että koronapandemian vaikutukset ovat olleet työllistymisen kannalta merkittäviä tänä päivänä Suomessa ja globaalisti. Negatiiviset vaikutukset ovat kohdistuneet erityisesti jo ennestään haastavassa työmarkkinatilanteessa oleville. Suomessa pitkäaikaistyöttömyys on nousussa edelleen. Pitkäaikaistyöttömyyden kasvuun on korona vaikuttanut, vaikkakin pitkäaikaistyöttömyys on jo ennestään ollut haasteena. Suomalaisessa palvelujärjestelmässä ei Åkerbladin ja Haapakosken (mts. 98) mukaan kovin hyvin tunnisteta toivon merkitystä. Työllisyyttä edistävien palveluiden käyttäjiä kohtaan saattaa kuulua ennako-olettamuksia tai tulkintoja. Kun tutkii asiaa tarkemmin palvelunkäyttäjien näkökulmasta, voidaan ymmärtää syyt esimerkiksi motivaation puutteen, itsetunnon alenemisen ja madaltuneen mielialojen taustalla. Negatiivisten kokemusten, lukuisten yritysten ja pettymysten myötä työllistyminen alkaa tuntua toivottomalta.

Åkerbladin ja Haapakosken (2022, s. 98–99) näkemysten mukaan positiiviset kokemukset ja onnistumiset vahvistavat palvelunkäyttäjän toiveikkuutta tulevaisuuttaan kohtaan, jonka myötä motivaatiota alkaa löytyä ja tavoitteiden asettaminen helpottuu. Heidän tutkimuksessaan käy ilmi, että luottamuksen menettäminen tulevaisuutta kohtaan negatiivisten kokemusten ja monien yritysten myötä luo toivottomuutta, joka voi näyttäytyä muun muassa motivaation puutteena, masentuneisuutena tai muina terveyteen ja mielenterveyteen liittyvinä oireina. Åkerblad ja Haapakoski jatkavat, että huonot kokemukset saattavat myös aiheuttaa varovaisuutta ja epäröintiä tavoitteiden asettamiseen.

Tämän päivän maailmantilanteen vaikutusta väliinputoamiseen ei ole vielä tutkittu (Euro & Talous, 2022). Sen tiedämme, että koronapandemia on vaikuttanut suomalaiseen talouteen, syventänyt köyhyyttä ja lisännyt eriarvoisuutta, mutta sen vaikutukset oli arvioitu lyhytkestoisiksi. Kuitenkin Venäjän hyökkäys Ukrainaan keväällä 2022 on vaikuttanut ja vaikuttamassa pitkäkestoisemmin. Sota heikentää talouskasvua ja kiihdyttää inflaatiota. Energian ja raaka-aineiden hinnat ovat nousseet merkittävästi ja monien raaka-aineiden ja teollisuuden tuotantotarvikkeiden saatavuus vähenee. Toisin sanoen tavallisille kuluttajille tämä on tarkoittanut muun muassa elintarvikkeiden ja sähkön hinnan rajua nousua, joka vaikuttaa suoraan pienituloisiin ja köyhiin. Olemme jälleen tilanteessa, jossa kuilu pieni- ja suurituloisten välillä kasvaa. Raaka-aineiden ja tuotantotarvikkeiden saatavuuden heikentymisen ja hintojen nousun myötä myös

pienyrittäjiä on lopettanut. Aika näyttää, tuleeko työttömyys lisääntymään vielä entisestään ja johtaako se lisääntyviin väliinpuotoamisiin ja osataanko niihin varautua.

Ongelmat lasten ja nuorten, perheiden, ikäihmisten ja pitkäaikaistyöttömien suhteen näyttävät olevan kansainvälisiä (Haverinen ym. 2014, s. 285). Ongelmia tulisi tarkastella laajasti eikä niitä tulisi eritellä toisistaan (mts. 291). Ihmisten tilanteiden tarkastelun tulisi olla syyllistämättömyyttä ja sen tulisi tapahtua dialogissa eli toisin sanoen sosiaalialalla työskentelevän työntekijän tulisi tarkastella ongelmia samantasoisesti asiakkaan rinnalla. Ongelmien tarkastelu muuttuu helposti syyllistäväksi, mikäli tarkastelu ei ole laajaa ja tapahdu dialogissa. Myöskään yksisuuntaiset suositukset eivät toimi sosiaalialalla, koska sosiaalityössä vuorovaikutus on avainasemassa (mts. 96). Esimerkiksi terveydenhuollossa voi tarkistaa jonkin lääkkeen toimivuuden asiakkaalle, kun sosiaalihuollossa tällaisia ohjeistuksia ei ole.

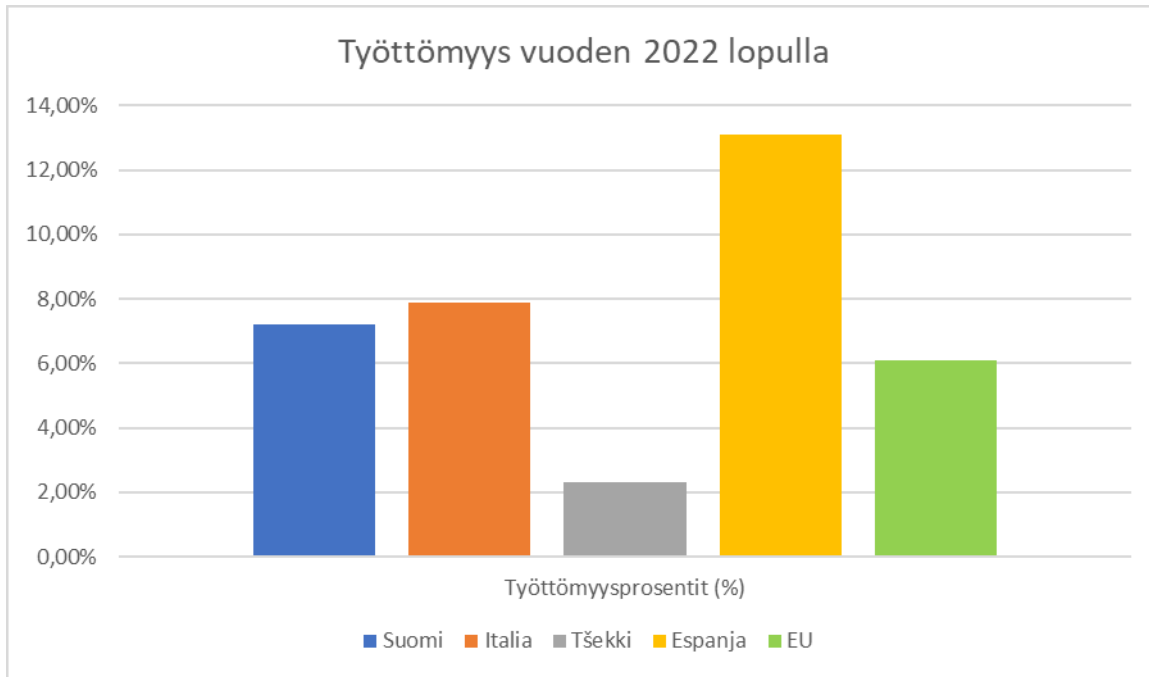
Dialogisuudessa ensisijaista on jokaisen äänen kuuleminen (Haverinen, 2014, s. 291). Sitä vaaditaan, kun halutaan sosiaalisesti kestävää tietoa (mts. 297). Dialogissa tutkimuksen kohteiden on oltava mukana vuorovaikutuksessa alusta alkaen, jolloin mahdollistuu tutkimuksen ehdot ja tutkittavan omien kysymyksien esille tuleminen. Sosiaalisesti kestävä tietoa saadaan, kun kaikki osapuolet ovat oppimassa oppimistilanteessa, jolloin saadaan muodostumaan johdopäätökset. Tällaisesta käytetään myös termiä toinen tieto. Nähdäksemme riski väliinpuotoamiselle kasvaa, mikäli dialogisuus ei keskustelu- ja kohtaamistilanteissa toimi.

Median merkitys väliinpuotoajien kohtaamisessa ja ennako-oletuksissa on myös merkittävä. Media tuo asiat esiin yksinkertaisesta näkökulmasta (Haverinen ym., 2014, s. 284). Sosiaalihuollon ongelmia skandalisoidaan mediassa, kuten teoksessa esitettyjen esimerkkien tavoin ”Huostaanotto jäähtyneen makaronilaatikon vuoksi”, ”Vanhukset vaipoissa kellarissa” tai ”Sossu tukee pummeja”. Teoksessa kuvataan osuvasti, kuinka skandalisoinnin tarkoituksena on kesyttää pirulliset ongelmat etsimällä syyllisiä ja ruokkimalla toiveita suoraviivaisista ratkaisuista.

4.2 Työttömyys Euroopassa

Vaikka tutkimuksemme kohdistuu suomalaisiin, on syytä kääntää katset myös muualle Eurooppaan. Toisinaan vertailukohteen löytäminen auttaa hahmottamaan Suomen tilannetta ja mahdollisesti löytämään uusia ratkaisuja tai toisaalta tyytyväisyyttä Suomen ratkaisuihin.

Tässä osiossa käsittelemme suppeasti Suomen, Italian, Tšekin ja Espanjan työttömyyden tilastoja.

Kuvio 2. Työttömyys vuoden 2022 lopulla (Eurostat, 2022).

Koko EU:n alueella oli työttömiä keskimäärin 6,1 % vuoden 2022 lopulla (Eurostat, 2022, s. 1). Euroopan alhaisin työttömyysprosentti oli joulukuussa 2022 Tšekissä 2,3 % ja korkein Espanjassa 13,1 % (Eurostat, 2022, s. 4). Vaikka Tšekissä on prosentuaalisesti vähiten työttömiä, se ei välttämättä ole hyvä asia, koska Tšekissä on myös paljon avoimia työpaikkoja, joihin ei välttämättä riitä työntekijöitä (Hutt, 2022). Venäjän aloittama hyökkäyssota Ukrainaan voi pidemmällä aikavälillä muuttaa Tšekin työttömyystilannetta. Espanjan korkeaa työttömyyttä ei ole saatu laskettua 1980 talous- ja finanssikriisin jälkeen alle 8 %:iin (Bambohr, 2022). Espanjassa korkeaa työttömyyttä selittää ylisäännellyt työmarkkinat ja niin sanottu Dual Labor Market, jossa työmarkkinat jakautuvat kahteen kategoriaan: ensisijaiseen sektoriin ja toissijaiseen sektoriin. Toisen sektorin työntekijöillä on pieni palkka, huonot työolot ja työturvallisuus, vähäiset mahdollisuudet ylennyksiin ja heillä on yleensä määräaikaiset ja toistaiseksi voimassa olevat työsopimukset, jossa työntekijät ovat usein naisia, maahanmuuttajia, nuoria tai kouluttamattomia. Ensisijaisen sektorin työntekijöillä tilanne on päinvastainen.

Tilastokeskuksen (2023) mukaan työttömiä oli Suomessa vuoden 2022 syyskuussa 7,2 %, kun taas vuonna 2016 luku oli 10,6 %. Vaikka tilastollisesti työttömyyttä on saatu vähenemään, se

ei silti poista tai muuta suomalaisten huono-osaisuuden tilaa, eriarvoisuuden kärjistymistä tai pitkäaikaistyöttömyyttä. On tärkeää olla tarkkailematta liikaa numeroita ja keskittyä erityisesti sosiaali- ja terveysalan näkökulmasta siihen tilaan, missä Suomi tällä hetkellä kamppailee, millaisten ongelmien kanssa koko yhteiskunta painii ja miten niihin tulisi tarttua.

Suomeen saapuneista maahanmuuttajista noin 80 % on työikäisiä, kun Suomen väestöstä työikäisiä on 60 % (Kotoutumisen osaamiskeskus, i.a.). Silti maahanmuuttajien työmarkkina-asema on Suomessa heikko, työsuhteet ovat usein osa- ja määräaikaisia ja he saattavat olla töissä koulutustaan vastaamattomissa töissä. Naisten asema on maahanmuuttajien kohdalla heikompi kuin maahanmuuttaja miesten, mihin vaikuttaa muun muassa Suomen vahvat sukupuolittuneet työmarkkinat. Naisen euro on edelleen noin 80 senttiä ja sukupuoliroolit ja ennakokuluut näkyvät Suomen työmarkkinoilla (Karismo, 2021). Myös nuorten asema työmarkkinoilla on heikentynyt esimerkiksi koronapandemian seurauksena ja nuorten työllistymisen tukeminen ja kiinnittäminen työmarkkinoille on todella tärkeää (mt.).

Vertailun kohteeksi otimme Italian, jossa työttömyysprosentti on Suomen kanssa samaa luokkaa. Italiassa työttömiä oli syyskuussa 2022 7,9 % (Eurostat, 2022, s. 4). Kuitenkin työllisyyden tilanne Italiassa on hyvin erilainen Suomeen verrattuna. Erityisesti alle 35-vuotiailla on vaikeuksia työllistymisen kanssa, joista Pascalén (2023) mukaan koostuu merkittävä osa Italian työttömistä. Alle 35-vuotiaat italialaiset saavat selkeästi matalampaa palkkaa kuin yli 35-vuotiaat kollegat ja tämän hetken nuorten täytyy työskennellä 70-vuotiaiksi saadakseen eläkettä, joka on keskimäärin noin 1000 € kuukaudessa (mt.). Italia ei tue nuorten työllistymistä ja palkkausta riittävästi, minkä vuoksi monet nuoret italialaiset muuttavat muihin maihin töiden perässä. Suomessa keskimääräinen kokonaiseläke on noin 1800 € kuukaudessa, joka on keskimääräisesti suurempi kuin italialaisilla, toisaalta Suomessa eläköidytään myöhemmin (Eläketurvakeskus, 2022). Suomessa alle 35-vuotiaat eivät yleisesti ole eri asemassa työllistymisen suhteen, vaikka ennako-oletuksia muun muassa iän ja sukupuolen mukaan on olemassa. Suomessa palkka on sidoksissa koulutusalaan ja ammattiin, jolloin palkkaero vastavalmistuneen ja jo vuosia töissä olleen välillä ei ole suuri, vaikka ikä- ja kokemuslisiä on mahdollista saada pidemmän työuran tehneenä.

4.3 Epätasa-arvo yhteiskunnassa

Väliinpuutoamisen vaikutukset yksilön elämään ovat hyvin tärkeitä ymmärtää, ja samalla tiedottaa väliinpuutoamisen tuomaa epätasa-arvon kokemusta. Väliinpuutoamisen vaikutukset näkyvät yksilön arjessa, yhteisöllisesti ja yhteiskunnallisesti. Tasavertaisuus nousee usein tärkeäksi keskustelunaiheeksi, mutta tasavertaisuuden kokeminen ei välttämättä uletu väliinpuutoajiin, jotka saattavat kokea eriarvoisuutta jopa päivittäin. Eriarvoisuutta on tutkittu muun muassa Kalle Sorsa -säätiön hankkeessa Eriarvoisuuden tila Suomessa (2020). Hankkeen teoksessa nostetaan esille eriarvoisuuden tekijöitä ja teemoja, joita tuomme seuraavaksi esille ja jotka ovat merkittäviä myös opinnäytetyömme tutkimuksen kannalta.

Työttömyys, työkyvyttömyys ja tuloköyhyys selittävät suomalaisten työikäisten heikkoa tasoa koetun hyvinvoinnin suhteen (Isola & Suominen, 2016, s. 43–44). Nämä ongelmat vaikuttavat moniin asioihin, muun muassa terveysriskeihin, sosiaaliseen ulossulkemiseen ja psyykkisiin vaikeuksiin. Suuri riskiryhmä näiden suhteen on pitkäaikaistyöttömät, johon linkittyy pitkittyvä tuloköyhyys. On yleistä, että pienituloisimpiin kuuluvat myös pysyvät köyhinä ja että kasvavan köyhyysriskin myötä köyhyys toistuu. Tämä tarkoittaa sitä, että köyhyydestä on entistä vaikeampi irtautua ja näin on osin jo syntynyt yhteiskunnan uusi alaluokka.

Alaluokan syntymistä tehostaa todellisuuksien ja kokemusmaailmojen eriytyminen (Isola & Suominen, 2016, s. 44–45). Esimerkiksi köyhillä ei ole useinkaan mahdollista muuttaa pois omalta asuinalueeltaan, jolloin asuinalueet ovat kehittyneet varallisuuden mukaan. Köyhän perheen lapsen harrastusmahdollisuudet ja virikkeet eivät ole yhtä monipuolisia kuin rikkaiden lapsilla, ja saman alueen muiden lasten perheissä kamppaillaan myös toimeentulo-ongelmien kanssa, jolloin rikkaiden alueiden lapsilla on niiltä osin paremmat eväät elämään. Isolan ja Suomisen mukaan nämä kokemukset vahvistavat entisestään rikkaiden ja köyhien alueita, mikä vaikeuttaa ymmärrystä toisten kokemuksista ja arjesta, mikä taas vaikuttaa kohtaamiseen ja ennakkoluuloihin näiden ryhmien välillä. Tällä on suuri merkitys yhteiskunnan solidaarisuuden suhteen, eli ongelma on tunnistettava myös yhteiskunnallisesti.

Therbornin mukaan eriarvoisuus voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen: eksistentiaaliseen eriarvoisuuteen, elämänehtojen eriarvoisuuteen ja resurssien eriarvoisuuteen (Mattila, 2020, s. 15–20). Resurssien eriarvoisuuteen kuuluu tulot, koulutus ja sosiaaliset suhteet, jotka ylläpitävät taloudellista, poliittista, psykologista ja terveydellistä hyötyä. Jokin näistä voi jäädä saamatta, kuten tuki tai tieto. Eksistentiaalinen eriarvoisuus on ihmisarvoa, jota voidaan

kyseenalaistaa muun muassa sukupuolen, seksuaalisuuden, ihonvärin, vammaisuuden, köyhyyden, vakaumuksen tai iän perusteella eli ihmisen enemmän tai vähemmän pysyvistä ominaisuuksista. Tämä näkyy myös Suomen Perustuslaissa (1999/731, 2 luku, 6 §), eli edellä mainituista syistä eri asemaan asettaminen ei ole hyväksyttävää. Elämänehtojen eriarvoisuus tarkoittaa yhteiskunnan rakentamaa eriarvoisuus käsitettä, joka vaikuttaa yleensä ihmisten mahdollisuuksiin elää ja olla (Mattila, 2020, s.15–16). Käsitteellisesti ulottuvuudet ovat tärkeä erottaa toisistaan, vaikka ne eivät olekaan toisistaan erillisiä, vaan toisiinsa kietoutuneita ja toisistaan riippuvaisia. Esimerkiksi pienituloisilla voi olla haasteita huolehtia omasta terveydestään ja toisaalta köyhyyden stigma saattaa luoda eksistentiaalista eriarvoisuutta.

Yksi keskeinen eriarvoisuuden aiheuttaja on tulo- ja varallisuuserot, johon liittyy suurimmat ideologiset kiistat ja johon on suhtauduttava vakavasti (Mattila, 2020, s. 18). Jos rahalla tai muilla resursseilla saa vaikutusvaltaa, aiheuttaa se erivertaisuutta, mikä ei ole moraalisesti perusteltua. Vaikutusvallan lisäksi raha ja asema vaikuttavat terveyteen. Jos ihmisten väliset terveyden erot voi selittää ammattiaseman, koulutustason ja varallisuuden mukaan, tilanne ei ole enää oikeudenmukainen. Terveyttä voidaan siis pitää resurssina, jonka avulla muiden resursien, kuten koulutuksen, tulojen ja ammatin hankinta onnistuu. Näin eriarvoisuudet kietoutuvat yhteen.

Eriarvoisuutta aiheuttaa myös lähtökohdat eli eriarvoisuus voi juontua esimerkiksi perhetaustasta, jolloin puhutaan eriarvoisuuden periytymisestä tai ylisukupolvisuudesta (Mattila, 2020, s. 18–19). Se voi olla vanhemmilta peritty omaisuus ja vaikutusvalta tai jopa päinvastaisesti heikko-osaisuuden periytyminen. Mahdollisuuksien tasa-arvo vallitsee, jos menestystä voi tavoitella riippumatta perhetaustasta. Mahdollisuuksien tasa-arvoa varten on yhteiskunnan rakennettava aktiivisesti tasavertaisia mahdollisuuksia esimerkiksi lapsille ja nuorille koulutus- ja harrastusmahdollisuuksiin riippumatta vanhempien tilanteesta.

5 KOHTAAMINEN SOSIAALITYÖSSÄ

Tässä luvussa tarkoituksenamme on kuvata, millainen merkitys muun muassa toivolla on asiakastyössä ja määritellä se osaksi valtaistumisen käsitettä. Valtaistuminen on käsite, joka lyhyesti sanottuna kattaa ihmisen osallisuuden kokemuksen yhteiskunnassa. Valtaistumiseen liittyy muun muassa ihmisen mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Keskeisimpien ohjausmenetelmien avulla tuetaan ihmisen osallisuutta ja toimijuutta. Valtaistumisen tunnetta ei voi tapahtua ihmisen kokiessaan toivottomuutta.

Haluamme painottaa, että kaikessa asiakastyössä tulee ottaa huomioon, että ihmisellä on aina oikeus osallistua itseään koskeviin asioihin ja päätöksentekoon, eikä koskaan pidä niin sanotusti astua ihmisen itsemääräämisoikeuden yli. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) määrittelee asiakkaan itsemääräämisoikeudesta, osallisuudesta ja tasavertaisuudesta. Lain 2. luvun 4 § mukaan asiakkaalla on oikeus laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja kohteluun ilman syrjintää. Ihmisarvoa ei tule loukata, vakaumusta ja yksityisyyttä tulee kunnioittaa. Asiakkaan toivomukset, mielipide, etu, yksilölliset tarpeet, äidinkieli ja kulttuuritausta tulee huomioida sosiaalihuollossa.

5.1 Keskeisiä sosiaalityön ohjausmenetelmiä

Kunnissa tehtävää aikuissosiaalityötä kutsutaan niin sanotuksi perussosiaalityöksi (Näkki & Sayed, 2015). Näissä palveluissa kohdataan hyvin erilaisissa elämäntilanteissa ja tuen tarpeissa olevia. Perussosiaalityössä palvelunohjauksen merkitys korostuu, sillä usein keskiössä on asiakkaan sosiaaliturvan ja -palveluiden järjestäminen. Kunnan on järjestettävä sosiaalityötä vaikeimmassa asemassa oleville (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee, että perustana sosiaalityölle on ihmisoikeudet ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2023).

Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan vaikeimmissa asemassa olevien ihmisten tulee saada apua ja tukea tarpeen mukaan ja erityisesti huomiota on kiinnitettävä lapsiperheiden tukemiseen. Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee sosiaaliohjauksen olevan henkilökohtaista tukea ja neuvontaa, johon sisältyy palveluohjaus ja etuuksien hakeminen. Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan asiakkaan joustava kohtaaminen, tuki ja motivointi ovat keskeisimpiä asioita asiakkaan kohtaamisessa.

Sosiaaliohjaus on neuvontaa, ohjausta ja tukea, joka vahvistaa toimintakykyä kuntouttavasti ja ennaltaehkäisevästi (Näkki & Sayed, 2015). Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301) määrittelee sosiaaliohjauksen tehtäviä ja tavoitteita. Tavoitteiden mukaan sosiaaliohjauksen tulee edistää yksilöiden ja perheiden hyvinvointia ja osallisuutta vahvistamalla tuen tarpeessa olevien elämänhallintaa ja toimintakykyä. Sen mukaan sosiaaliohjausta tulee antaa yksilöille, perheille ja yhteisöille neuvonnaksi ja tueksi palvelujen käytössä.

Sosiaaliohjauksen perimmäisenä tarkoituksena on tukea ja ohjata heitä, joilla ei ole riittäviä kulttuurillisia, sosiaalisia ja taloudellisia keinoja elämänhallintaan (Näkki & Sayed, 2015, s. 25–26). Sosiaaliohjaus on yleensä yksilöllistä ohjaustyötä, mutta myös ryhmissä ja yhteisöissä sitä voidaan toteuttaa. Sosiaaliohjaukseen liittyy palvelu, kuntoutus ja asumisen ohjaaminen. Tiedon hallinta on merkittävä osa sosiaaliohjausta. Tietoon kuuluu lainsäädännön osaaminen, eettinen tieto, menetelmätieto ja tieto siitä, mitä palveluita on tarjolla ja saavutettavissa. Tarkoituksena on auttaa heitä, joilla on haasteita suoriutua sosiaalisissa tilanteissa ja rooleissa. Sosiaalityö määritellään käytännön työhön perustuvaksi ammatiksi ja tieteenalaksi, joka edistää muutosta, kehitystä ja yhteenkuuluvuutta yhteiskunnallisesti sekä elämänhallintaa ja itenäistymistä yksilöllisesti. Oikeudenmukaisuus yhteiskunnallisesti ja ihmisoikeudet ovat tärkeimpiä periaatteita sosiaalityössä.

Psykososiaaliset sosiaalityön menetelmät ovat keskeisiä ohjausmenetelmiä yksilön, ryhmän tai perheen kanssa (Näkki & Sayed, 2015, s. 8). Ohjauksen tehtävänä on tukea muutoksessa, jos omia psyykkisiä, sosiaalisia tai taloudellisia voimavaroja ei ole riittävästi. Asiakkaan toiminta myös vaikuttaa muutoksen saamiseen, mutta ohjauksella voidaan vaikuttaa prosessiin auttamalla pohtimaan ja ratkaisemaan elämän ongelmia. Onnistunut ohjaustyö vaatii luottamusta ja avointa sekä rehellistä dialogia ohjaajan ja ohjattavan välillä. Ohjaajalta vaaditaan kykyä tunnistaa ja huomioida ohjattavan tunteet ja tarpeet.

Ohjauksessa tulee ottaa huomioon, että myös asiakkaan tunnekokemus on merkittävässä osassa prosessia (Näkki & Sayed, 2015, s. 10–12). Ohjauksessa tuetaan asiakkaan selviytymistä, elämänhallintaa ja elämän suunnittelua sekä tuetaan ja edistetään itsetuntemusta. Ohjauksessa vuorovaikutusta ohjaajan ja asiakkaan välillä kuvataan neuvottelevaksi ja dialogiseksi, jossa molemmat oppivat vuorovaikutuksen välityksellä toisistaan. Asiakaskeskeinen keskustelumenetelmä sopii ohjastyöhön monissa psykososiaalisissa toimintaympäristöissä. On tavanomaista, että erilaisia menetelmiä yhdistellään ohjauksessa.

Psykososiaalisessa sosiaalityössä sovelletaan lisäksi ratkaisukeskeistä ja voimavarakeskeistä ohjausta, jossa keskitytään siihen, mitkä asiat jo toimivat ja motivoivat ennestään ja tuetaan sitä kautta eteenpäin (Näkki & Sayed, 2015, s. 8–22). Ratkaisukeskeistä ja voimavarakeskeistä ohjausta hyödynnetään nykyään muun muassa uraohjauksessa ja työhön valmistautumisessa. Aikaisemmin menetelmää on sovellettu mielenterveytyössä sekä perheiden ja lasten kanssa tehtävässä työssä ja kuntoutusohjauksessa (mts. 10–14). Ratkaisukeskeisessä työtavassa otetaan huomioon asiakkaan menneisyys ja kokemukset, jotta niitä voidaan ymmärtää ja siten muuttaa voimavaroiksi. On myös tärkeää, että asiakas itse hahmottaa elämänkenttensä. Ohjauksessa keskitytään onnistumisiin, miten onnistumiseen on päästy ja miten onnistumisen todennäköisyyttä on mahdollista lisätä. Asiakkaalle annetaan mahdollisuus puhua haaveista ja unelmista. Asiakasta autetaan kehittämään arvoja ja ajatuksia, jonka myötä asiakas voi jäsentää ongelmia uudella tavalla keskustelun jälkeen.

Ohjaajan tulee tunnistaa myös kulttuurillisia tekijöitä (Näkki & Sayed, 2015, s. 17–18). Ohjauksessa tulee huomioida, ettei ohjaus välttämättä toteudu kulttuurillisesti neutraalissa tilassa, mutta ohjaajalla tulee olla taito toimia kulttuurisensitiivisesti. Tulee huomioida, että asiakkaan tilanteeseen vaikuttaa aina kokonaisuudessaan yksilölliset sekä yhteiskunnalliset tekijät.

Työntekijän ja asiakkaan kohtaaminen vastavuoroisesti ovat työn lähtökohtia (Näkki & Sayed, 2015, s. 29). Työtä tehdään siten, että työntekijä asettuu asiakkaan rinnalle. Suunnitelma laaditaan sosiaalialan asiakastyössä, jota toteutetaan ja arvioidaan yhdessä asiakkaan ja muiden toimijoiden kanssa. Suunnitelma elää sen mukaan, millaisessa palvelussa se tehdään. Esimerkiksi työllisyyspalveluiden suunnitelmassa arvioidaan työ- ja toimintakykyä ja tavoitteeksi asetetaan työllistymistä ja toimintakykyä parantavia seikkoja.

Ohjauksessa tulee huomioida asiakkaan kulttuurillinen tausta, elämäntarha ja toimintatavat, että voidaan ohjata elämäntarhaa lisäävillä menetelmillä (Näkki & Sayed, 2015, s. 29). Näin voidaan motivoida ja ohjata asiakkaan itsenäistä vahvempaa elämäntarhaa. Sosiaaliohjaaja tarvitsee tietoa palvelujärjestelmästä ja taitoa tehdä laaja-alaista yhteistyötä asiakkaan tuen tarpeisiin vastaten. Esimerkiksi työllisyyspalveluissa palveluohjaus on todella merkittävä osa työtä, sillä palveluita riittää monelle osa-alueelle työ- ja toimintakykyä tukemaan yksilöllisesti. Työllisyyspalveluiden ohjaajalla ei välttämättä itsellään ole tarjota konkreettisia palveluita asiakkaalle, sillä siellä palveluihin yleensä ohjataan.

Asiakslähtöisyys on välttämätön osa palveluntarpeen arvioinnissa ja palveluiden tarjoamisessa (Näkki & Sayed, 2015, s. 32–36). Asiakas motivoituu ja sitoutuu tavoitteisiin, kun yksilölliset tarpeet otetaan huomioon. Palveluohjauksessa on tärkeää varmistaa asiakkaalle tarpeen mukaiset etuudet ja palvelut. Asiakkaan kuntoutuksen suunnittelu ja jatkuminen varmistetaan palveluohjauksella. On tärkeää, että palveluohjaaja tuntee lainsäädännön.

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan elämäntilanne voi olla niin haastava, ettei välttämättä ole voimavaroja, tietoja tai taitoja lähteä puolustamaan omia oikeuksiaan. Siksi laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) on tärkeä hallita sosiaalialan ammattilaisena, sillä se määrittelee, miten asiakastyötä tulee tehdä. Laissa määritellään muun muassa millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia asiakkaalla on. Laki määrittelee, että asiakkaan tulee saada laadukasta palvelua ja hyvää kohtelua. Laissa määritellään myös asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja työntekijän vaitiolo- ja salassapitovelvollisuudesta.

Palveluohjauksella voidaan lisätä asiakkaan fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia sekä kehittää yhteiskuntaa nostamalla esiin epäkohtia, joita palveluohjauksella ei pystytä ratkaisemaan (Näkki & Sayed, 2015, s. 43–46). Näitä ongelmia voivat olla esimerkiksi tuloloukut ja vajaakuntoisen asiakkaan tarvitsemien palveluiden puute. Palveluohjauksen avulla voidaan muodostaa toimivia yhteistyöverkostoja, tuoda työhön suunnitelmallisuutta ja poistaa päällekkäisyyksiä. Palveluohjausta voidaan hyödyntää myös sähköisesti erilaisten sovellusten, pelien ja viestintävälineiden myötä (mts. 49–50). Jotta ollaan asiakkaalle saavutettavissa, monet viestinnän sovellukset ovat arkipäivää asiakastyössä. Tällä tavoin asiakkaan ja työntekijän välistä vuorovaikutuksellista kynnystä voidaan madaltaa ja palvelu on yksilöllisempää ja mutkattomampaa.

Nuoren elämään kuuluu ajanjakso, jossa ulkopuolelta asetetaan odotuksia ja kehityshaasteita esimerkiksi ammatin, koulutuksen ja itsenäistymisen suhteen ja samaan aikaan nuoren kasvu ja kehitys kulkevat rinnalla yksilölliseen tahtiin (Näkki & Sayed, 2015, s. 48–49). Palveluissa nuoret otetaan usein huomioon omana ryhmänään. Sosiaalityössä ja TE-palveluissa palveluita on räätälöity alle 30-vuotiaille nuorille aikuisille ja erityistä tukea tarvitseville nuorille aikuisille (TE-palvelut, 2023). Myös monet sosiaalialan kehittämishankkeet ovat suunnattu nuorille aikuisille. Alle 30-vuotiaiden palveluissa otetaan huomioon ennaltaehkäisevä näkökulma syrjäytymiselle. Nuorten aikuisten parissa tehdään paljon töitä matalan kynnyksen palveluissa, kuten Ohjaamoissa, joita on eri puolella Suomea (Ohjaamo, i.a.). Ohjaamoissa tukea ja neuvontaa tarjotaan kouluttautumiseen, työllistymiseen ja arkeen matalalla kynnyksellä alle 30-vuotialle.

Nykyään valtakunnallisesti lähes jokaisessa kunnassa toimii myös etsivä nuorisotyö ja nuorten työpajatoiminnot (Opetus- ja kulttuuriministeriö, i.a.). Nuorten kanssa tehtävässä työssä tiiviin yksilötyöskentelyn merkitys korostuu. Tärkeää on, että työntekijä tuntee nuoren ja osaa ohjata ja tukea nuorta oikeanlaisten palveluiden piiriin ja tavoitteisiin suunnitelmallisesti. Aito välittäminen ja vuorovaikutussuhde on hyvän palvelusuhteen perusta nuoren kanssa työskennellessä.

Palveluohjausta voidaan hyödyntää myös sähköisesti erilaisten sovellusten, pelien ja viestintävälineiden myötä (Näkki & Sayed, 2015, s. 49–50). Jotta ollaan asiakkaalle saavutettavissa, monet viestinnän sovellukset ovat arkipäivää asiakastyössä. Tällä tavoin asiakkaan ja työntekijän välistä vuorovaikutuksellista kynnystä voidaan madaltaa ja palvelu on yksilöllisempää ja mutkattomampaa. Toki aina täytyy ottaa huomioon salassapito ja tietoturva, joten asiakirjojen ja henkilökohtaisten tietojen lähettäminen sovelluksella toimivan viestintävälineen kautta ei ole suotavaa. Asiakirjojen ja henkilökohtaisten tietojen lähettäminen on yleensä helpointa salatun sähköpostin kautta.

5.2 Sosiaalipedagogiikka sosiaalityön perustana

Sosiaalipedagogiikassa tulee auttaa kasvatuksellisesti hankalissa oloissa eläviä ihmisiä sekä taistella arjen ongelmia ja epäkohtia vastaan (Nivala & Rynänen, 2019, s. 44.). Sosiaalipedagogiikka pyrkii herättämään ihmisen oman tahdon itseapuun ja myös vastuuntuntoa itseä ja yhteisöä kohtaan. Sosiaalipedagogiikassa ihminen on olento, jota ilmentävät hänen yksilöllinen potentiaalinsa, arvokkuutensa ja yhteisöllinen ominaislaatunsa (mt., s. 89). Tämän ajattelutavan mukaan ihmisellä on luontainen sisäinen potentiaali itseohjautuvuuteen, rationaalisuuteen ja itsenäiseen toimijuuteen. Potentiaali ei tule itsestään, vaan ihmiseksi tuleminen ja potentiaalien löytäminen toteutuvat kasvatuksen avulla. Kasvatus on välttämätöntä, jotta ihminen pysyy vapaaseen, rationaaliseen järjen käyttöön. Potentiaalien toteutumisen esto on lähestulkoon rikos ihmisluontoa vastaan.

Sosiaalipedagogiikka syntyi käsitteenä 1800-luvun Saksassa, jolloin Saksassa oli meneillään monia mullistuksia (Nivala & Rynänen, 2019, s. 33). Erityisesti voimakas teollistuminen, kaupankäynnin vapautuminen ja vanhan säätyjäon murtuminen loivat kokonaisvaltaisen modernisaatiokehityksen. Kaupungistumisen myötä uudenlainen sosiaalinen juurettomuus syntyi, kun ihmiset irrottautuivat kylä- ja sukuyhteisöistään. Syntyvyys oli korkealla ja avioliiton ulkopuolella

syntyneiden lasten määrä kasvoi, asunnoista oli pulaa eikä perinteinen suurperhe malli enää toiminut kaupunkien asunnoissa. Aluksi voimissaan oli lapsityövoiman käyttö ja teollisuuden heikot työolosuhteet. Lapsityövoima kiellettiin, josta syntyi uusia ongelmia. Lapset ja nuoret viettivät aikaa kaduilla, koska koululaitoksen kehitys ei pysynyt muutosten mukana. Rikollisuus ja häiriökäyttäytyminen lisääntyivät. Huono-osaisten määrä kasvoi ja köyhyys syveni alemmissa kansanryhmissä, kun taas omistavan luokan piireissä, porvariperheissä hyvinvointi parani. Näiden myötä kehittyi uudenlainen intiimi ydinperhekulttuuri. Elämä yksilöllistyi ja vahvistui yhteiskunnan luokat. Perheen mahdollisuudet kasvattaa lapset osaksi yhteiskuntaa heikkenivät kaikissa sosiaaliluokissa.

Myös ajattelutavat muuttuivat (Nivala & Rynnänen, 2019, s. 34). Sivistyneistön keskuudessa rationaalinen ajattelu ja tiede kumosivat perinteisiin perustuvia käsityksiä ja uskomuksia. Samalla vahvistui optimisten usko siihen, että köyhyyttä vastaan oli mahdollista taistella ja että kasvatuksen avulla ihmisestä saadaan vastuullinen omaa elämää kohtaan. Sosialististen ajatusten leviämisen, työväestön määrän kasvun ja heikkojen elinolosuhteiden seurauksena luokkatietoisuus vahvistui ja se aiheutti sivistyneistön ja vallanpitäjien keskuudessa huolta yhteiskunnan järjestyksen horjumisesta. Saksassa sosiaaliseen kysymykseen etsittiin ratkaisua valtion tasolla kasvatuksesta. Uskottiin, että kasvatusta yhdistää saksalaista kansaa yli luokka- ja alueellisten kulttuurirajojen. Kansaa pyrittiin kasvattamaan kulttuurisesti yhtenäiseen yhteiskuntaan ja erityisesti pyrittiin huolehtimaan teollisuusväestön lasten yhteiskunnallisesta integraatiosta. Yhteiskunnassa heräsi uudenlaista sosiaalista tietoutta, siinä korostettiin ajatusta yhteisvastuusta sosiaalisten ongelmien ratkaisemissa. Sosiaalisuus ja pedagogisuus yhdistyivät, ja pedagogiikka alettiin nähdä ratkaisuna yhteiskunnan ongelmiin.

Sosiaalipedagogiikassa ihminen on olento, jota ilmentävät hänen yksilöllinen potentiaalinsa, arvokkuutensa ja yhteisöllinen ominaislaatunsa (Nivala & Rynnänen, 2019, s. 89). Tämän ajattelutavan mukaan ihmisellä on luontainen sisäinen potentiaali itseohjautuvuuteen, rationaalisuuteen ja itsenäiseen toimijuuteen. Potentiaali ei tule itsestään, vaan ihmiseksi tuleminen ja potentiaalinen löytäminen toteutuvat kasvatuksen avulla. Kasvatusta on välttämätöntä, jotta ihminen pystyy vapaaseen, rationaaliseen järjen käyttöön. Potentiaalinen toteutumisen esto on lähes tulkoon rikos ihmisluontoa vastaan. Sosiaalipedagogiikassa ihmiskäsitys lähtee ajatuksesta, että ihminen tulee ihmiseksi vain inhimillisessä yhteisössä. Se on ihmisen kasvun ja kehittymisen sekä hyvän elämän edellytys. Ihminen on luonnostaan yhteisöllinen ja ihminen täytyy ymmärtää ainutlaatuisena yhteisöllisenä olentona (Nivala & Rynnänen, 2019, s. 90).

Sosiaalipedagogiikan tavoitteisiin kuuluu ihmisen tasa-arvon toteutumisen turvaaminen (Sosped-säätiö, i.a.). Tasa-arvon toteutuminen ja hyvän elämän muodostuminen vaatii autonomiaa eli kykyä hallita omaa elämää, mahdollisuutta tehdä siitä yksilöllistä sekä osallistumisesta yhteiselämän yhteisöissä (Nivala & Ryyänen, 2019, s. 91–92). Autonomian ja vapauden on mahdollista toteutua vain yhteisöjen avulla ja suhteessa yhteisöihin. Ne yhteisöt, jossa ihminen elää ja kasvaa, käsittävät yhteiskunnan ja koko ihmiskunnan. Mielestämme olisi tärkeää ymmärtää myös heikossa asemassa tai vaikeassa elämäntilanteessa elävien ihmisten ja yhteisöjen merkitys siinä käsityksessä, millainen yhteiskunta ja toisaalta koko ihmiskunta on.

Solidaarisen ja tasavertaisen yhteiskunnan edellytyksenä on ihmisyyden kunnioittaminen ja toisen ihmisen näkeminen tasavertaisena kumppanina ihmisen alkuperästä ja asemasta riippumatta (Nivala & Ryyänen, 2019, s. 91–92). On oleellista nähdä ihminen ja hänen elämänsä ja toimintansa osana keskinäisriippuvuuksiin perustuvaa ekologista toimintajärjestelmää, jossa kaikilla on tasavertaiset mahdollisuudet ihmisyyden eri ulottuvuuksien toteutumiseen. Tällöin vastuullinen, toiset huomioiva ihmisuus huomioi ja tunnistaa myös luonnon, ympäristön ja eläinten arvon ja arvokkuuden. Yhteiskunta- ja ihmiskeskeisillä aloilla ei tulisi enää rajoittaa ihmisten, yhteisöjen ja yhteiskuntien toiminnan vaikutusten tunnistamista ja huomiointia pelkästään ihmiskeskeiseen maailmaan, vaan huomioida niissä myös eläinten ja luonnon arvo itsessään.

Yhteiskuntamme rakenteet ovat luoneet sosiaalisia etäisyyksiä eri väestöryhmien välillä ja siitä syntyneitä empatiakuiluja, jotka näyttäytyvät yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan välisissä suhteissa (Lattu ym., 2022, s. 73–74). Tämä nostaa esille haasteita tasa-arvoisessa kohtaamisessa, yhteisessä ymmärryksessä ja dialogisuudessa, johon esimerkiksi empatian puutteella tai kykenemättömyydellä ymmärtää tai käyttää empatiaa rakentavasti, on suuri vaikutus. Empatiaa vaaditaan sosiaalipedagogiikassa, mutta yhtä lailla kaikkien sosiaalialan menetelmien soveltamisessa, joka on ominaisuutena ja moraalitunteena perusta kaikelle inhimilliselle kanssakäymiselle (mts. 72–73). Empatian avulla toisen ihmisen kokemusten ja näkökulmien ymmärtäminen mahdollistuu, ja se auttaa tunnistamaan toisen yksilön subjektina, jolla on omat tarpeet, kokemukset ja tunteet. Sosiaalialalla empatian merkitys nousee esiin, koska se vaikuttaa luottamussuhteen luomiseen. Empatian taito luo mahdollisuuden yhteisten päämäärien eteen toimimiseen. Empatiakyvyllä on merkitystä myös työntekijän tuloksellisuuden ja työhyvinvoinnin näkökulmasta.

Sosiaalipedagogiikassa ihminen nähdään ainutlaatuisena ja arvokkaana omana itsenään, riippumatta muun muassa sukupuolesta, ihonväristä, sosiaalisesta asemasta tai uskonnosta

(Nivala & Ryyänen, 2019, a. 93). Keskeistä on ihmisen kasvu, persoonan kyky kehittyä ja tulla omaksi itsekseen, joka nähdään luovana oman elämänsä ja ympäristönsä toimijana ja itsensä toteuttajana. Ihmisen persoonan kehittyminen vaatii vuorovaikutusta ja suhdetta muihin ihmisiin. Olennaisia ovat yhteisölliset suhteet, jossa yhteisön jäsenet kohtaavat toisensa kunnioittavasti, avoimesti, ymmärryksellä ja jakamisen kautta.

5.3 Toipumisorientaatio sosiaalityön kohtaamisissa

Toipumisorientaatio on ajattelun ja toiminnan viitekehys, jossa ihmisen voimavarat, osallisuus, merkityksellisyys, toivo ja positiivinen mielenterveys ovat keskeisiä asioita (Nordling & Rissanen, 2020, 3–4). Toipumisorientaation arvopohja koostuu henkilösuuntautuneisuudesta, itsemääräämisoikeudesta, kasvumahdollisuuksista ja subjektiivisuudesta. Orientaation pääpaino on henkilökohtainen toipuminen, jolloin toipumiseen vaikuttaa yksilön oma motivaatio ja tavoitteet. Toivo ja optimismi, kumppanuus, identiteetti, voimaantuminen ja elämäntarkoitus ovat keskeisiä henkilökohtaisen toipumisen prosessissa.

Toipumisorientaatio on lähtöisin 1960- ja 1970-luvuilta, kun marginalisoituneiden ihmisryhmien oikeudet nostettiin keskusteluissa esille (Lapin yliopisto, i.a.). 1980-luvulta lähtien toipumisorientaatio on nähty erityisesti mielenterveystyössä ympäri maailmaa. Toipumisorientaatiota käytetään myös riippuvuusongelmien hoidossa ja mielenterveyspalveluiden kehittämisessä (Nordling & Rissanen, 2020, s. 3–4). Mielenterveyspalveluissa on nähty ongelmia muun muassa palvelurakenteissa, toimintatavoissa ja ammattilaisten osaamisessa ja uudistamisen tarve on ollut esillä jo Kansallisessa mielenterveys- ja päihdesuunnitelmassa (2010). Suunnitelmassa korostettiin, että asiakaslähtöisyys, osallisuus ja kokemuksellisuus ovat keskeisiä tekijöitä palveluiden onnistumisen kannalta ja ne ovatkin toipumisorientaation ydinasioita.

Toipumisorientaatio on kokonaisvaltainen ajattelu- ja toimintatapa, joka kuuluu positiivisen mielenterveyden käsitteeseen (Lapin yliopisto, i.a.). Tavoitteena on hyvä ja yksilöä tyydyttävä elämä oireista huolimatta. Toipumisorientaation prosessin aikana ihminen löytää toivon, ottaa vastuuta omasta elämästä ja hyvinvoinnista, rakentaa positiivista identiteettiä ja löytää elämän tarkoituksen (Nordling & Rissanen, 2020, s. 10). Yhtä lailla kuin terveydenhuollossa, myös sosiaalialalla ammattilaiset voivat auttaa ihmistä löytämään omia voimavarojaan ja tukea tavoitteita, joiden avulla ihminen kokee elämänsä merkityksellisenä ja antoisana sekä menemään kohti päämääriään ja toteuttamaan haaveitaan. Toipumisorientaation mukaisten palveluiden

tulee vahvistaa asiakkaan tietämystä ja ohjata tulemaan toimeen oman psyykkisen sairautensa kanssa, tukea asiakkaan minäpystyvyyttä ja edistää sosiaalisen tuen mahdollisuuksia.

Toipumista tulee tarkastella niin sisäisten kuin ulkoistenkin edellytysten kautta (Nordling & Rissanen, 2020, s. 11–12). Sisäisiä edellytyksiä ovat toipujan asenteet ja kokemukset, joilla voi olla vaikutusta toipumisprosessin kulkuun, jota ne voivat edesauttaa tai estää. Mikäli ihminen on kokenut useita epäonnistumisia, voi ihmisen näkemykset omasta pystyvyydestä muuttua niin kielteisiksi, että henkilökohtaisen toipumisprosessin käynnistyminen voi pysähtyä. Tällöin on ymmärrettävä, miten pienetkin onnistumiskokemukset voivat muuttaa ihmisen asenteita vähitellen myönteiseen. Toipumisen ulkoiset edellytykset ovat tarjolla olevat palvelut, joita tulisi muokata niin, että ne ottavat huomioon ihmisen toipumisen edistymisen ja edistävät henkilökohtaista kasvua (kasvun mahdollisuudessa korostuu toivon merkitys), materiaaliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet sekä terveys- ja yhteiskuntapoliittiset linjaukset. Toipumisprosessi voi onnistua, kun sisäiset ja ulkoiset edellytykset tukevat toipumista.

Toipumisorientaation tärkein ajatus on merkityksen löytäminen omaan elämään, nähdä elämän vastoinkäymiset kehityskulkuna ja kasvualustana, jotka voivat tulevaisuudessa tuoda elämään hyviä asioita (Honkala, 2017). Vaikuttamisen mahdollisuus omaa elämää koskevissa päätöksissä saa tulevaisuuden näyttäytymään mielekkäänä. Onnistumisen kokemukset ja unelmista kiinni pitäminen luovat pohjan hyvän elämän rakentumiselle. Toipumisen kannalta on oleellista, että ihminen saa antaa itsestään (Martin ym., 2021, s. 25). Pelkästään vastaanottaminen ei riitä ihmisen voimaantumisen ja osallisuuden kokemukseen. Käytännössä toipumisorientaatio nähdään muun muassa jaettuna päätöksentekona ja asiantuntijuutena, jolloin palveluita käyttävät ihmiset pääsevät mukaan palveluiden kehittämiseen, niiden järjestämiseen ja arviointiprosessiin (Laitila, 2019). Myös vertaistuen ja kokemustiedon hyödyntäminen kuuluvat käytännön toimiin, kuten kokemusasiantuntijana työskenteleminen tai vertaistuki erilaisissa ryhmissä.

5.4 Toivon ja osallisuuden merkitys ihmisen elämässä

Valtaistuminen (Empowerment) on osallistamisen keskeinen väline (Näkki & Sayed, 2015, s. 66). Juhila (2006) määrittelee, että valtaistuminen on keino, jonka kautta yksilöt, ryhmät tai yhteisöt kykenevät kontrolloimaan olosuhteitaan ja saavuttamaan päämääriään, minkä myötä voi auttaa itseään ja muita saavuttamaan parhaimman mahdollisen elämänlaadun. Nivalan &

Ryynäsen (2019) mukaan valtaistavaa sosiaalityötä toteutetaan erityisesti sellaisessa työssä, jossa kohdataan huono-osaisuutta, osattomuutta ja eriarvoisuutta. Valtaistavaa ja sosiaalipedagogista työtä ohjaavat menetelmät, kuten dialoginen kohtaaminen, toimijuuden ja osallisuuden tukeminen, yhteisöllisyys, toiminnallisuus, luovuus ja teorian ja käytännön yhdistäminen sekä kolmitasoisuus eli yksilö, yhteisö ja yhteiskuntatasojen huomioiminen.

Sosiaalipedagogiikassa keskeinen periaate on ihmisen näkeminen toimijana, toimijuuteen kykenevänä, mikä tulisi mielestämme näkyä koko sosiaalialalla (Nivala & Ryynänen, 2019, s. 94–95). Toimijuus on tahtoa, kykyä ja mahdollisuuksia valintojen tekemiseen ja tekojen toteuttamiseen osana omaa elämää. Se on vapautta ilmaista itseään ja toteuttaa itseä koskevia valintoja. Sosiaalialalla se on ihmiseltä toiselle tapahtuvia tekoja ja yhteistoimintaa, jossa ihminen on toimijana ihmisten välisissä suhteissa ja maailmayhteyden rakentajana. Tällainen toiminta on ihmiselle ja hänen olemassaololleen ehto ja tarve, siinä missä mikä tahansa muu biologinen prosessi ihmisen elossa olon kannalta. Ihmisen elämä ilman muihin ihmisiin liittävää toimintaa ei ole inhimillistä, yhteisöllistä elämää, vaikka ihminen voisikin elää ilman työntekoa. Ihmisen vaatima toiminta edellyttää muiden ihmisten läsnäoloa ja julkista tilaa, jolloin toiminnan vaatima vapaus toteutuu. Tulisi arvostaa ja vaalia toimintaa ja sen kokemusta, eikä keskittyä pelkästään toiminnan luomaan päämäärään. Toiminnassa on tärkeää ymmärtää myös jokaisen ihmisen ainutkertaisuus, joka tekee toiminnasta mielekästä ja mahdollista. Toiminnassa on edellytyksenä moninaisuuden säilyttäminen, jonka kitkeminen taas veisi pois ihmisen vapautta ja estäisi toiminnan mahdollisuuksien toteutumista.

Filosofi Paulo Freire tuo esiin subjektiivisuuden merkitystä ekologisen toimijuuden ymmärtämiseen (Nivala & Ryynänen, 2019, s. 99). Sen mukaan toimijuus on sellaista, mikä rakentuu ihmisen aktiivisessa suhteessa ympäristöönsä, mikä luo kyvyn tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä tietyssä ympäristössä sekä toimia niiden mukaan. Toimijuuteen vaikuttaa Nivalan ja Ryynäsen mukaan yksilön lisäksi tämän kyvyt ja pyrkimykset, mutta myös oleellisesti ympäristön tarjoamat taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset voimavarat ja näiden keskinäinen vuorovaikutus. Toimijuus käsitteenä kietoo yhteen yksilön historian eli yksilön kokemustieto muun muassa sosiaalisesta järjestyksestä ja tavoista, toimijuuden reunaehdot eli nykyhetken asettamat ehdot ja rajoitteet sekä tulevaisuuden mahdollisuudet eli yksilön muodostamat vaihtoehdot mahdollisuudet. Freire painottaa unelmien ja toivon merkitystä, kun yksilö tavoittelee parempaa maailmaa. Freiren mukaan ”ilman unelmaa jostakin paremmasta ei ole muutosta, ja ilman toivoa ei ole unelmaa”. Tulevaisuussuuntautuneisuuden lisäksi mielikuvituksella on

merkitystä nykyhetken valintoihin ja sitä kautta mahdollisiin muutoksiin. Samalla yksilö eli toimija oppii omasta elämästä ja omassa elämässä. Tällaisesta oppimisesta käytetään käsitettä elämänkerrallinen oppiminen.

Toivo työelämän marginaaleissa -artikkeli käsittelee nykypäivän haasteita työllistymisessä ja tuo esiin tutkimuksellista näkökulmaa toivosta (Åkerblad & Haapakoski, 2022, s. 96–99). Åkerblad ja Haapakoski tuovat artikkelissa esiin tutkimuksellista tietoa siitä, miten toivo voi edistää myönteisesti ihmisen toimintakykyä, työllistymistä ja työssä selviytymistä. Työllistymisen haasteita kokevat erityisesti ikääntyneet, nuoret ja vähäisesti kouluttautuneet henkilöt. Haasteita työllistymiselle voi tuoda myös terveys, elämäntilanne ja taloudellinen tilanne sekä erilaiset ilmiöt niin kotimaassa, kuin globaalistikin.

Paperilla ihminen voi olla hyvin toimeentuleva, mutta velat, asumisen kallistuminen ja tällä hetkellä muun muassa ruuan hinnan ja sähkön kallistumisen myötä ihminen voi ajautua taloudelliseen ahdinkoon huolimatta tulojen määrästä (Isola, jne., 2016, s. 39–40). Suhde menojen ja tulojen välillä on merkittävä, mutta köyhyyttä määrittää myös osallisuus eli ympärillä olevat ihmissuhteet, onnellisuus ja elämänhaluun liittyvät mielekkäät asiat. Isolan ym. Mukaan (2016, s. 39–40) Osallisuus on kuulumista muiden ihmisten kanssa (mm. työyhteisö, harrastukset, opiskelu), kuulluksi tulemistä, vaikuttamisen mahdollisuuksia omassa elämässä ja kuulumista demokraattiseen kokonaisuuteen. Osallisuus on suhde omiin ja yhteisiin voimavaroihin.

Filosofi Martha Nussbaum ja taloustieteilijä Amartya Sen ovat jäsentäneet toimintamahdollisuuksien teorian, jossa tuetaan ihmisen toimintavalmiuksien kehittymistä ja käyttöä (Nivala & Ryyänen, 2019, s. 100–103). Perusideana on se, että jokaisella tulisi olla mahdollisuus kykijensä kehittämiseen ja käyttämiseen, mutta se ei ole välttämätöntä. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että jokaisella tulisi olla turvatut toiminnan mahdollisuudet eli vapaus valita, käyttääkö niitä vai ei. Filosofin Nussbaumin mukaan pelkän toiminnan tukemisen sijaan keskeisenä tavoitteena tulisi olla toiminnan mahdollisuuksien edistäminen. Toimintamahdollisuuksien turvaamisen jälkeen ihminen pystyy itse päättämään toiminnastaan ja siitä, toimiiko hän vai onko toimimatta, samalla muita kunnioittaen. Näin toteutuu yksilöllinen vapaus, autonomia ja ihmisen perusoikeus. ”Toimintamahdollisuuksien näkökulma ottaa kantaa siihen, mitä hyvään elämään kuuluu. Samalla se korostaa, että aivan jokaiselle elolliselle olenolle, eli ihmiselle ja eläimille yhtä lailla, pitäisi voida taata hyvän elämän perusedellytykset.”

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa avaamme, miten olemme tutkimuksen toteuttaneet. Opinnäytetyömme tutkimusmenetelmänä on laadullinen tutkimus ja aineistonkeruumenetelmänä käytimme puolistrukturoitua teemahaastattelua. Olemme hyödyntäneet tutkimusaineiston analysoinnissa teemoittelua.

6.1 Laadullinen tutkimus ja teemahaastattelu

Opinnäytetyömme on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus, jonka aineistona käytämme empiirisiä aineistoja, kuten haastatteluja ja keskusteluja (Juhila, i.a.). Laadulliselle tutkimukselle ominaista on subjektiivisuuden, toimijuuden ja näkökulmaisuuksien arvostaminen, joka liittyy oleellisesti tutkimukseemme. Tutkittavien henkilökohtaiset kokemukset ja tavoitteet ovat avainasemassa, eli tarkoitus on nähdä maailma tutkittavien ihmisten näkökulmasta. Lisäksi on tärkeää ymmärtää tutkijan oma subjektiivisuus, hyväksyä ja tunnustaa se. Tutkijan subjektiivisuuden kuuluu reflektiivisyys. Olimme tutkijoina selvillä omista ennakkokäsityksistämme, kykenimme kertomaan ja keskustelemaan niistä ja ymmärsimme niiden merkityksen tutkimuksen kannalta.

Laadullista tutkimusta voi tehdä monella tapaa (Juhila, i.a.). Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteisiin kuuluu esimerkiksi epäily itsestään selvästi tiedettyä kohtaan. On tiedossa, että palvelu- ja tukiverkostosta väliinpudonneita työttömiä työnhakijoita on olemassa, mutta emme juurikaan löytäneet varsinaista tutkimustietoa aiheesta ja siksi halusimmekin lähteä tutkimaan tätä aihetta tarkemmin. Haluamme nostaa aiheen esiin todellisena yhteiskunnallisena haasteena. Halusimme tutkimuksessa painottaa myös laadullisen tutkimuksen ominaispiirrettä, jossa kysymyksiä mitä ja miten painotetaan. Halusimme selvittää, keitä väliinpuotoajat ovat, miten tunnustaa ja ennaltaehkäistä väliinpuotoamista ja millaisia palveluita väliinpudonneet työttömät työnhakijat todellisuudessa kaipaavat.

Laadullinen tutkimus on empiiristä eli tutkimuksen asiat perustuvat erilaisiin aineistoihin ja niiden analysointiin (Juhila, i.a.). Tämän tutkimuksen aineistot perustuvat teoria- ja haastatteluaineistoihin, joiden pohjalta analyysiä on tehty. Ilman teoriapohjaa on mahdotonta tehdä empiiristä laadullista tutkimusta. Tässä tutkimuksessa on haettu tietoa työttömän työnhakijan tuki- ja palveluverkostosta, väliinpuotoamisesta ilmiönä, menetelmäosaamisesta sekä kohtaamisesta. Nämä teorialähteet ovat yhdessä haastattelutulosten kanssa tukeneet johtopäätöksiä tutkimuskysymyksiin liittyen.

Tutkittavaa ilmiötä voidaan tutkia rajatusta näkökulmasta (Jokinen, i.a.). Rajaaminen on tärkeää tutkimuksen mielekkyyden ja toteuttamiskelpoisuuden vuoksi, koska laadullinen tutkimus on laaja kokonaisuus. Rajatut näkökulmat ohjaavat tutkimuksen tarkastelua. Tutkimuksen rajaaminen on helpottanut tätä opinnäytetyötä tehdessämme tiedonhakua ja kirjoittaessa aiheessa pysymistä. Tutkittavia näkökulmia ovat esimerkiksi faktanäkökulma ja kokemusnäkökulma, joita olemme tätä opinnäytetyötä tehdessämme havainnoineet.

Teemahaastattelussa kysymykset eivät ole tarkkoja, vaan vastausvaihtoehtoina annetaan paljon avoimen sanan mahdollisuuksia (Hyvärinen, ym., i.a.). Teemahaastattelu antaa vapaan mahdollisuuden haastateltavan omalle sanalle. Teemahaastattelu on tässä tutkimuksessa toteutettu puolistrukturoituna. Teemahaastattelupohja on siis laadittu ennakkoon, mutta haastateltavilla oli mahdollisuus vapaaseen vastaustapaan. Haastattelun nauhoittaminen mahdollisti täysin vapaan vastaustavan, sillä haastatteluun ja kysymysten teemoihin oli mahdollista palata uudelleen haastattelujen jälkeen.

Puolistrukturoitu teemahaastattelu mahdollisti keskustelemaan haastattelutilaisuuden, jolloin pystyimme olla aidosti läsnä haastateltaville ja kuulemaan heidän todellisuuttaan (Hyvärinen, ym., i.a.). Oikein hahmotetuilla teemoilla ja kysymyksillä on mahdollisuus kuulla haastateltavan näkökulmia kokonaisuudessaan, josta voidaan ottaa tietoa johtopäätöksiin. Teemahaastattelussa haastattelukysymykset päätetään tutkittavan kohteen teorianäkökulmaa hyödyntäen. Haastattelun jälkeen aineiston analyysi on helppo tehdä teemoittain ja lisäksi esiin saattaa nousta asioita, joita ennakkoon asetetuissa teemoissa ei käy ilmi. Teemojen ulkopuolinen tieto rikastuttaa laadullista tutkimusta ennestään. Toteutimme teemahaastattelut yksilöhaastatteluina ja analysoimme aineiston käsin teemahaastattelurungon mukaan. Tällöin havainnoimme nopeasti toistuvia sekä eroavia vastauksia ja näkökulmia, joita haastatteluista ilmeni. Lisäksi haastatteluissa nousi esiin seikkoja, joita emme olleet teemoihin ajatelleet ennakkoon.

Haastattelurunkoon kokosimme teemat neljään kategoriaan: taustatiedot, saadut palvelut ja etuudet, kohtaaminen ja avoin sana. Taustatietoihin kuului kysymykset iästä, työttömyyden kestosta, toimeentulosta ja sen riittävydestä sekä ylisukupolvisuudesta. Saadut etuudet ja palvelut kategoriaan kuuluivat kysymykset sosiaali- ja terveysalan palveluiden saamisesta ja saatavuudesta, etuuksien saamisesta ja saatavuudesta, työttömyyteen vaikuttaneista syistä, tuen tarpeesta, saatavuudesta ja oikea-aikaisuudesta sekä veloitteista työttömyysetuuksien saamiseksi ja niiden kokemisesta. Kohtaamisen teemassa kysyimme kokemuksia palvelukohtaamisista sosiaali- ja terveysalalla sekä työllisyyspalveluissa, millaista kohtaamista

haastateltavat toivoivat sekä kokemuksia henkilökohtaisesta tukiverkostosta. Lopuksi jätimme haastattelussa tilaa avoimelle sanalle ja palautteelle.

Toteutimme haastattelukysymykset pääasiassa, mitä- ja miten-kysymyksin, kuten laadulliseen tutkimukseen kuuluu (Juhila, i.a.). Kysymykset antoivat haastateltaville vapauden vastata omin sanoin, jolloin emme rajanneet vastaamista liikaa, mikä olisi voinut vaikuttaa tutkimustuloksiin negatiivisesti. Haastattelujen kysymyksiä pohdimme ajatuskartan avulla. Kävimme läpi, mitä haluamme tutkia ja mihin haluamme vastauksia. Lopulta kokosimme haastattelurungon neljän teeman avulla, joiden pohjalta laadimme kysymykset haastatteluihin.

6.2 Haastattelujen suunnittelu ja toteutus

Meille oli alusta alkaen selvää, että tutkimus tulee olemaan laadullinen, koska haluamme tutkia nimenomaan kohderyhmämme eli haastateltavien yksilöllisiä kokemuksia, jotka ovat mielestämme varsin merkittäviä sosiaalityön kehittämisen kannalta. Yksilöllisten kokemusten esille tuomiseksi valitsimme puolistrukturoidun haastattelun, jossa teemat ja kysymykset oli laadittu ennakkoon, mutta jossa oli joustamisen varaa kysymysten ja haastattelun kulun osalta (Tietoarkisto, i.a.). Haastattelijoiden tapa vastata oli vapaa, joka antoi haastateltavalle vapauden vastausten esille tuomisessa, ja joka toisaalta tutkijoiden näkökulmasta rikastuttaa haastattelua ja keskustelun kulkua.

Tavoitteenamme oli saada mahdollisimman monta haastateltavaa, vähintään kolme ja maksimissaan kymmenen. Vaikka useamman haastateltavan vastauksien litterointi vie aikaa, oli tutkimuksen laadun kannalta oleellista saada mahdollisimman monen yksilön näkökulmia ja kokemuksia tutkimukseen mukaan. Haastateltavia hankimme yhteistyötahojen kautta. Otimme yhteyttä TYP monialaiseen työllisyyspalveluun, Pitkospuut-hankkeeseen ja Seinäjoen Diakoniaan. Diakoniasta emme saaneet koskaan vastausta, Pitkospuut-hankkeen ja TYP monialaisen työllisyyspalvelun kanssa yhteistyö epäonnistui muun muassa haastateltavien puutteen vuoksi. Monialaisen työllisyyspalvelun kautta saimme lopulta ensimmäisen haastateltavan, mutta koska haastateltavia emme saaneet yrityksistä huolimatta enempää, meidän täytyi siirtyä seuraavaan suunnitelmaan.

Tässä vaiheessa jätimme varsinaiset yhteistyötahot sivuun ja päätimme lähteä jalkautumaan Seinäjoen työllisyyttä edistäviin palveluihin ja toimipisteisiin. Suunnittelimme lehtisen, jossa toimimme esille, että tarvitsemme opinnäytetyötämme varten haastateltavia. Lehtinen

suunniteltiin niin, että siinä on kaikki oleellinen ilmoitettuna, se olisi kutsuva ja helposti lähestyttävä (ks. Liite 4). Laitoimme omat kuvamme myös mukaan, mikä saattaa tuoda lukijalle tunteen turvallisuudesta ja toisaalta helpottaa yhteydenottoa. Lehtinen hyväksyttiin opinnäytetyön ohjaajalla. Hyväksynnän jälkeen veimme esitteitä eri toimipisteisiin, esittelimme itsemme ja opinnäytetyömme ohjaajille ja pyysimme välittämään tietoa haastatteluista asiakkaille. Kävimme kahdeksassa eri toimipisteessä: Ohjaamossa, Valo-Valmennusyhdistyksellä, Tähtiportilla, Kaks'Kättä työpajalla, Plakkarissa, Cafe Kismuksessa, Olkkarilla sekä Seinäjoen ja Ilmajoen työllisyyden kuntakokeilulla.

Monialaisen työllisyyspalvelun eli TYP:n kautta saimme viimeinkin ensimmäisen haastateltavan. Hänen kanssaan haastattelu toteutui puhelimitse. Jalkautumisen tuloksena emme saaneet yhtäkään yhteydenottoa muutaman viikon odottelun jälkeen, joten päätimme julkaista suunnittelemaamme lehtisen sosiaalisessa mediassa, Facebookin Puskaradio Seinäjoki -ryhmässä. Tämän jälkeen meille tuli muutama yhteydenotto. Toisessa haastattelussa meille selvisi, että tekemämme lehtinen oli jaettu ulkopuolisen toimesta myös Puhetta työstä, työttömyydestä & toimeentulosta -ryhmään, jonka kautta toinen haastateltava oli meidät löytänyt. Emme kuitenkaan itse löytäneet lehtistämme ryhmästä, joten päätimme jakaa lehtisen uudelleen tähän ryhmään. Lopulta saimme kokoon kuusi haastateltavaa, joista viisi oli löytänyt meidät Facebook-ryhmistä.

Haastateltavat ottivat meihin yhteyttä sähköpostitse, ja sovimme haastattelun ajankohdan ja toteutustavan. Haastatteluista kaksi toteutimme puhelimitse, yhden kontaktina ja kolme Teamsissä. Haastateltavat olivat eri puolilta Suomea, heistä kaksi oli Etelä-Pohjanmaan alueelta. Etelä-Pohjanmaan alueella asuville annoimme mahdollisuuden osallistua haastatteluun myös kasvotusten, ja yhden haastateltavan kanssa tämä toteutui. Varasimme Seinäjoen pääkirjastolta kokoushuoneen, jossa saimme olla rauhassa. Kirjasto on paikkana neutraali ja siten haastateltavan oli sinne helppo tulla, sillä kirjasto on kaikille avoin palvelu.

Ennen haastatteluja laadimme tarpeelliset lomakkeet, jotka olivat sekä tulostettavissa että sähköisessä versiossa. Haastatteluissa kävimme aluksi läpi tietosuojaselosteen (ks. Liite 3) ja suostumuslomakkeen (ks. Liite 2), joissa kerrottiin muun muassa haastattelun tarkoituksesta, haastateltavan oikeuksista, haastatteluaineiston käsittelystä ja pyydettiin vielä kirjallinen suostumus haastatteluun. Puhelin- ja Teams-haastatteluissa suostumuslomakkeeseen ei ollut mahdollista saada allekirjoituksia, joten kirjoitimme nimet tietokoneella ja laitoimme rastin ruutuun asiakkaan suostumuksesta. Haastattelut nauhoitettiin ja se ilmoitettiin haastateltaville.

Toinen meistä toimi jokaisessa haastattelussa päävastuullisena haastattelijana ja toinen toimi sihteerinä eli kirjoitti ylös haastattelussa käsitellyjä asioita ja tarvittaessa kysyi lisäkysymyksiä. Tämä työnjako oli meidän kohdallamme varsin toimiva, mikä sujuvoitti haastattelujen kulkua ja teki haastatteluista johdonmukaisia. Haastattelun kulku meni pääasiallisesti haastattelurungon teemojen mukaan (ks. Liite 1), mutta meillä oli mahdollisuus ajautua myös haastattelurungon ulkopuolisiin kysymyksiin eli mitä mieleen juolahti kesken vuorovaikutustilanteen. Tämä teki haastattelutilanteesta entistä laadukkaamman ja samalla viestimme haastateltavalle, että vaikka hän on meidän haastateltava, olemme tässä häntä varten ja teemme tutkimusta hänen tilanteessaan olevia auttaaksemme.

Puhelimitse haastattelemisen oli toisaalta sujuvaa, mutta toisaalta kasvoton kontakti jätti keskeneräisyyden tunteen. Tämä kertoo siitä, että haastattelujen toteutustavalla on merkitystä siinä, millaisen tunteen tilanne jättää molemmille osapuolille, mikä vahvisti omaa ajatustamme kontaktitavan merkityksestä. Puhelimitse saadussa palautteessa ei toki noussut esille tämän kaltaista ja ymmärrämme, että toiset voivat kokea kasvottoman kohtaamisen helpompana. Tänä päivänä eri mahdollisuudet kontaktille myös mahdollistavat osallistumisen mistä ja milloin tahansa.

Ennen varsinaisen haastattelun aloitusta esitimme lämmittelykysymyksiä ja pyrimme tekemään tilanteesta rennon (Tietoarkisto, i.a.). Pidimme harkittuja hiljaisia taukoja kysymysten välillä, että haastateltavalla oli mahdollisuus jatkaa vastaamista. Lopuksi kysyimme palautetta ja kaikki olivat haastatteluun tyytyväisiä. Saimme myönteistä palautetta keskustelunomaisuudesta ja siitä, että olimme aidosti läsnä ja kuuntelimme. ”Ei dissattu”, kuten eräs haastateltavistamme nosti esille. Annoimme haastateltaville merkityksellisen kohtaamishetken.

6.3 Haastatteluaineiston analysointi

Laadullinen tutkimuksemme on analyysivetoinen, mikä on empiirisen aineiston tutkimuksen kannalta keskeistä, mutta analyysivaiheessa tukeudutaan menetelmiin ja teoriaan (Juhila, i.a.). Laadullisessa tutkimuksessa on ymmärrettävä, että tutkittavat asiat eli esimerkiksi ihmisten kokemukset ja näkemykset eivät ole välttämättä analysoitavissa helposti ja suoraviivaisesti. Aineistoista ei välttämättä selviä syyseuraus-suhteet, vaan ne voivat olla hyvin moninaisia. Lisäksi ihmisten toimintaa tai käsitystä itsestään ei voi nähdä yksioikoisena, vaan ne voivat olla

ristiriitaisia tai monimutkaisia. Olemme huomioineet nämä seikat haastatteluaineiston analysoinnissa.

Haastatteluiden tuloksena saimme laajan ja monipuolisen aineiston, jota kävimme läpi pian viimeisen haastattelun jälkeen (Hyvärinen jne., 2010, s 11–12). Aineistoa kertyi äänitteistä, muistiinpanoista haastatteluiden aikana sekä haastattelukokemuksista. Luokittelimme aineiston eri teemojen alle, analysoimme aineistoa ja teimme tulkintoja, jotka kaikki liittyvät laadullisen aineiston analysointiin. Luokittelu näyttäytyi vastausten järjestelyllä aiheiden ja teemojen alle, jossa saimme selville tutkimustulosten samankaltaisuudet ja eriävyydet ja jonka avulla oli helppo vertailla ylös nousseita teemoja ja ilmiöitä. Analysoinnin pohjana ja tukena oli kokemus haastattelutilanteista, joissa itse olimme. Siten aineisto oli tullut tutuksi jo ennen analysointivaihetta.

Aluksi teimme haastattelujen äänitteiden litteroinnin Word Onlinella. Tähän kului jonkin verran aikaa, kun alkuperäiset haastatteluiden äänitetiedostot olivat AAC-tiedostoja, ne piti muuttaa .mp3-tiedostoiksi ja ladata Word Onlineen. Ohjelman tuotos osoittautui kuitenkin valitettavan sekavaksi ja hitaaksi käsitellä, joten päätimme jättää ohjelman käytön siihen ja jatkoimme litterointia manuaalisesti. Litteroimme äänitteet haastattelu kerrallaan ja kirjoitimme kaiken ylös Word-tiedostoon. Läpikävimme haastattelut ensin kerran ja myöhemmin vielä toisen kerran varmistaaksemme, että kaikki tieto on otettu ylös. Vertasimme haastatteluiden litterointia omiin haastattelun aikana tehtyihin muistiinpanoihin ja varmistimme, että tiedot täsmäsivät.

Ennen tuotosten varsinaista läpikäyntiä koostimme kolme haastatteluista nousutta pääteemaa; toimeentulo, työ- ja toimintakyky sekä tukiverkosto, joiden hahmottamiseen käytimme apuna ajatuskarttaa. Käytimme litteroidessamme apuna laatimiamme haastattelurungon teemoja. Jaoimme haastateltavien vastauksia näihin teemoihin ja vertasimme niitä keskenään. Yllätyimme, miten erilaisista lähtökohdista jokainen haastateltava oli ja miten erilaisissa tilanteissa he olivat tällä hetkellä. Havaitimme kuitenkin joitain yhtäläisyyksiä haastateltavien kokemuksista siitä huolimatta. Yhtäläisyyksiä löytyi muun muassa oikeanlaisten palveluiden saamisessa, saatavuudessa ja oikea-aikaisuudessa, asiakkaan, palveluiden ja työnantajien välisissä kohtaamiskokemuksissa, tukiverkostossa, työ- ja toimintakyvyn sekä toimeen tulemisen kokemuksissa ja ylisukupolvisuudessa. Haastattelurungon kysymysten teemat nostivat hyvin esiin haastateltavien vastausten välisiä eroavaisuuksia ja samankaltaisuuksia, joita lähdimme analysoimaan.

Analyysimenetelmänä käytimme teemoittelua, jonka avulla saimme tutkimuksen lopulliset pääteemat valikoitua. Pääteemoiksi vahvistuivat: 1) toimeentulo, 2) työ- ja toimintakyky, 3) tukiverkosto, 4) kohtaaminen ja 5) varhainen tuki ja ennakointi. Nämä kietoutuvat suoranaisesti väliinpudonneiden työttömien työnhakijoiden hyvinvointiin, jonka haluamme nostaa esille teemoja käsitellessä.

Jo tutkimuskysymyksien suunnittelussa päätimme jättää taustatiedoista pois haastateltavan sukupuolen, jolla ei ole merkitystä tutkimuksemme kannalta. Sukupuolet saattavat ennemmin luoda epäoleellisia ennakkoluuloja tai -oletuksia lukijalle. Sukupuoli kuuluu näkemyksiemme mukaan ennemminkin määrällisen tutkimuksen analysointiin. Laadullisessa tutkimuksessa, jossa tutkitaan kohderyhmän kokemuksia, sukupuolella ei ole merkitystä.

Meillä oli alun perinkin ajatuksena löytää opinnäytetyöllemme nimi haastatteluista, jonka tarkoitus on tuoda opinnäytetyö helposti lähestyttävämmäksi. Toisaalta työn nimi kuvaa oleellisesti työmme sisältöä ja avaa termiä väliinpuotoaja. Opinnäytetyön nimeksi valikoitui yksi osuva haastateltavan kommentti työllisyyden ja kuuluvuuden tunteen merkityksestä, joka liittyy olennaisesti myös suurimman osan haastateltavien näkemyksiin ja kokemuksiin sekä hyvinvointiin.

Haastatteluissa esiin nousseet asiat tuovat kohderyhmämme ääntä kuuluviin. Olemme haastattelujen avulla tuottaneet arvokasta ja ajankohtaista toista tietoa, mitä ei voi välttämättä kirjoista opiskella. Tuomme opinnäytetyössämme kuitenkin yhteen teoria-aineiston sekä haastatteluaineiston. Olemme pyrkineet tuomaan esiin tutkimuksessamme todellisia palvelujärjestelmän ongelmia ja puutteellisuutta mahdollisimman monesta eri näkökulmasta.

6.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Pyrimme huolehtimaan prosessin aikana, että tutkimus on eettisesti kestävä ja luotettava tutkimuksen eri vaiheissa (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 7). Noudatimme ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisiä periaatteita: kunnioitimme tutkittavien henkilöiden ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta, aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä ja luonnon monimuotoisuutta ja toteutimme tutkimuksen siten, ettei siitä aiheutunut tutkittavana oleville ihmisille merkittäviä riskejä, vahinkoja tai haittoja.

Tutkimuksen eettisyyden ja sensitiivisyyden kannalta oli tärkeää pohtia, miksi juuri väliinpuotamisen ilmiön tutkiminen on perusteltua (ks. esim. KvaliMOTV, i.a.). Pohdinnan tärkeimpänä

nostona on, että väliinputoaminen ei ole kovin tunnettu ilmiö, vaikka sitä esiintyy yllättävänkin paljon. Aiheen esille tuominen ennaltaehkäisyyn ja sosiaali- ja työllisyyspalveluiden kehittämisen kannalta on tärkeää. Eettiseen arviointiin liittyy myös tutkimusmenetelmien pohdinta, eli saadaanko valituilla aineistonkeruumenetelmillä toivottu tulos. Tutkimuksemme kannalta teimme oikeat ratkaisut sen suhteen. Lisäksi oli tärkeää huomioida analysoinnin ja raportoinnin eettinen näkökulma eli tutkijoiden toimintatavat niiden suhteen. Tämä tarkoittaa tutkijan eettistä velvollisuutta raportoida tulokset rehellisesti ja tarkasti, mutta samalla suojella tutkittavia. Esimerkiksi, ettei haastateltavien oikeita nimiä tule näkyviin litteroiduissa haastatteluissa.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta mitataan validiteetin ja reliabiliteetin avulla, jossa tutkijan on kyettävä ymmärtämään objektiivista todellisuutta ja totuutta (Kuittinen & Puusa, 2011, s. 168). Ihmisen käyttäytymiseen vaikuttavat paikka, aika ja tilanne, joilla ymmärrämme olevan vaikutusta tuloksiin ja niiden mahdollisiin eroavaisuuksiin. Ei siis voi olettaa, että eri ajankohtina tai eri menetelmillä voisi saavuttaa täysin samanlaista tulosta, joka avaa tutkimuksen reliabiliteettiä.

Omalta osaltamme pyrimme luomaan samankaltaisen haastattelutilanteen jokaiselle. Haastattelutilanne oli rauhoitettu. Olimme aina tilassa, jossa ulkopuoliset eivät voineet kuulla tai nähdä haastattelutilanteita tai haastateltavia. Omalta osaltamme pyrimme luomaan samankaltaisen haastattelutilanteen jokaiselle. Haastattelutilanne oli rauhoitettu. Olimme aina tilassa, jossa ulkopuoliset eivät voineet kuulla tai nähdä haastattelutilanteita tai haastateltavia. Tällöin haastattelu oli luottamuksellinen. Kohtelimme tutkittavia tasa-arvoisesti ja pidimme kaikkea haastatteluissa nousutta tietoa yhtä arvokkaana (Vuori, i.a.). Toimimme kriittisesti, jolloin emme antaneet omien henkilökohtaisten kokemuksiemme tai mielipiteidemme vaikuttaa ymmärrykseemme tutkittavien omasta elämästä ja ajatuksista. Emme loukkaa tutkittavien oikeuksia, väärinä tuloksia tai toimi epäeettisesti. Tutkimuksemme pyrkimys on tuottaa uutta ja merkityksellistä tutkimustietoa asioista, joista tietoa ei ole tarpeeksi.

Haastattelun alussa toimimme haastateltaville esille, että haastattelu on vapaaehtoinen ja että sen saa keskeyttää koska tahansa ilman seuraamuksia. Toimimme myös esille, että tämä tutkimus ei vaikuta heidän sen hetkisiin palveluihin tai palveluiden saantiin. Haastateltavat olivat tietoisia siitä, että haastattelu nauhoitetaan. Haastateltavien kanssa kävimme läpi tietosuojaselosteen ja suostumuslomakkeen. Tämän jälkeen kysyimme, että haluaako haastateltava edelleen osallistua tutkimukseen ja kerroimme laittavamme rastin suostumuslomakkeen ruutuun. Jo tutkimuksen alusta asti painotimme tutkimuksen anonymiteettiä ja

salassapitovelvollisuutta sekä tutkimusaineiston oikeaoppista hävitystä. Huolehdimme, että tutkittavia ei pysty tunnistamaan tutkimuksesta, henkilötietoja ei tule ilmi. Toimme nämä myös haastateltaville tietoon niin sähköpostitse käydyissä keskusteluissa sekä haastattelutilanteissa. Tutkimuksen litteroinnissa ja tuloksissa käytämme nimien tilalta koodia ”H1, H2”, että anonymiteetti säilyy.

Käytännössä eli haastattelutilanteissa emme tuoneet omia mielipiteitämme esille, vaan annoimme asiakkaan itse kertoa ja näyttää ~~hän~~ omaa elämismaailmaansa meille. Annoimme asiakkaalle mahdollisuuden kertoa kaiken, mitä hän halusi haastattelun aikana jakaa. Esimerkiksi kysymällä teemojen välillä, onko haastateltavalla vielä jotain, mitä haluaisi meille kertoa. Emme myöskään painostaneet kertomaan, mikäli asiakas ei halunnut. Tällä oli vaikutus tutkimuksen laadullisuuteen. Halusimme luoda mahdollisimman neutraalin ja helpon tilanteen tunteen haastateltaville. Empatiakykymme näkyi myös haastattelujen aikana, esimerkiksi raskeampien elämän kokemusten esille noustessa. Toivomme, että haastateltaville jäi tunne siitä, että meillä oli aito halu kuulla ja ymmärtää haastateltavan elämäntilannetta ja kokemuksia.

Toimimme hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti ja sensitiivisesti. Tämä tarkoittaa rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimuksen kaikissa vaiheissa (Vuori, i.a.). Reflektoimme yksin ja yhdessä tekemiämme valintoja tutkimuksen eri vaiheissa. Valmistauduimme kohtaamaan myös vaikeita ja herkkiä asioita haastatteluiden aikana, jossa koimme muun muassa molempien sosiaali- ja terveysalan aikaisempien työkokemusten olleen hyödyksi.

Haastatteluaineistot on tuotu tutkimuksessamme esiin siten, ettei niistä voi henkilöitä tunnistaa. Tutkimuksessa kerätyt salassa pidettävät aineistot säilytetään tutkimuksen ajan asianmukaisesti SeAMK:n salasanojen takana. Tutkimuksen valmistumisen jälkeen hävitämme asianmukaisesti tutkimuksen aikana kerätyt aineistot, kuten suostumuslomakkeet, haastatteluaineistot ja äänitteet.

7 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa kerromme haastatteluiden (n=6) tutkimustuloksista pääteemojen mukaan. Kaiken perustana on hyvinvointi, jonka huomioiden avaamme teemojamme: 1) työ- ja toimintakyky, 2) toimeentulo 3) tukiverkosto, 4) varhainen tuki ja ennakointi ja 5) kohtaaminen. Hyvinvoinnilla tarkoitamme ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia, johon kuuluu sosiaalinen, psyykinen ja fyysinen hyvinvointi. Jokainen hyvinvoinnin osa-alue tarvitsee toistansa tukeakseen kokemusta hyvästä elämästä. Hyvinvoinnilla on suora vaikutus hyvään terveyteen, joka yhdistettynä hyvään työkykyyn luo merkittävän vaikutuksen elämänlaatuun (Hult jne., 2020).

Kuvio 3. Opinnäytetyön pääteemat

Haastateltavia oli kuusi ja heidän ikäjakaumansa oli 28–57-vuotta. Neljä haastateltavaa oli pitkäaikaistyön. Haastateltavien nykytilanteet olivat vaihtelevia. Yksi heistä odotti eläkettä, toinen oli osatyökyvyttömyyseläkkeellä ja palkkatuella sekä kolmas oli työtön. Kahden ihmisen kohdalla työllistyminen oli toteutunut ja yksi oli työllistännyt itsensä yrittäjänä. Yksi haastateltava oli ainoa, joka koki työllisyyspalveluiden avulla työllistyneensä. Yksi haastateltava oli löytänyt

oppisopimuspaikan työllistymistä edistävien palveluiden avulla nuorten työpajalla ollessaan, minkä myötä myös työllistyi.

7.1 Kohtaamiset osana hyvinvointia

Haastatteluissa kävi ilmi, että palveluista saadut myönteiset kohtaamiskokemukset ovat vahvistaneet haastavassa tilanteessa olevien hyvinvointia. Työllistyminen ei aina ole mahdollista, vaikka työnhakija tekisi sen eteen kaikkensa. Palveluntarjoajan myönteisillä ja kannustavilla sanoilla on ollut merkitystä haastateltavien psyykkiselle hyvinvoinnille ja itsetunnolle.

Kysyimme haastateltaviltamme kohtaamiskokemuksista sosiaali- ja terveysalan palveluista sekä työllisyyspalveluista, että Kelasta. Yleisesti haastateltavat olivat tyytyväisiä kohtaamiskokemuksiinsa näissä palveluissa. Haastateltavien mukaan kohtaamisesta teki onnistuneen, mikäli työntekijät ovat aidosti kuunnelleet ja olleet kiinnostuneita heidän asioistaan ja toiveistaan.

”...että ihmiset kohdattaisiin ihmisinä.” (H2)

”Oli työntekijä, asiakas tai kuka tahansa, me ollaan aina yksilöitä.” (H4)

Jotkut haastateltavat kuvailivat, että hyvä kohtaamiskokemus tuo tervetulleen ja hyväksytyin olon pysyvästi. Työntekijöiden sanoilla on ollut suuri merkitys haastateltavien itsetuntoon. Vaikka kielteisiä ja negatiivisia kohtaamiskokemuksia on syntynyt, on koettu myös onnistuneita kohtauksia. Yksi haastateltavista koki, että ammattilaiset ovat yleisesti kohdanneet hänet hyvin sosiaali- ja terveysalan palveluissa, Kelassa ja työllisyyspalveluissa. Yksi haastateltava koki kohtaukset sujuvina eikä nähnyt tarvetta kehittämiselle. Toinen haastateltava kertoi, että on saanut lohtua tilanteeseensa kohdatessaan ymmärtävän virkailijan.

”...jos sitä sopivaa työtä ei löydy, niin se ei oo musta kii.” (H2)

Kohtaaminen on onnistunut, jos molemmat osapuolet ovat tyytyväisiä, vaikka saavutukset eivät olisikaan suuria. Onnistuneeseen kohtaukseen riittää, että on samat tavoitteet ja suunta niin asiakkaalla kuin ammattilaisellakin. Yksi haastateltava pohti, miten onnistuneessa kohtauksessa asiakkaan kuunteleminen on tärkeää, ja että asiakkaan toiveet otetaan aidosti huomioon, jolloin hän saa tukea, apua ja työkaluja omien haaveiden tavoittamiseksi. Onnistuneessa kohtauksessa ammattilainen huomioi ihmisen tilanteen kokonaisvaltaisesti.

”Mä oon kokonainen ihminen.” (H4)

Kielteisiä kohtaamiskokemuksia kuitenkin valitettavasti nousi esiin merkittävästi etenkin työllisyyspalveluissa. Haastateltavat ovat havainneet resurssipulaa työllisyyspalveluissa ja ovat kokeneet sen vaikuttaneen ammatillisiin kohtaamisiin. Myös erot sosiaali- ja terveysalan palveluiden ja työllisyyspalveluiden välillä nousivat esiin haastatteluissa. Yksi haastateltavista koki, että sosiaali- ja terveyspalveluissa on kohdattu hyvin ja oltu auttavaisia, mutta työllisyyspalveluissa on ollut kiireinen ja painostava ilmapiiri. Virkailijan vaihtuminen on vaikuttanut myös kohtaamiskokemukseen. Toivottiin, että työllisyyspalveluihin lisättäisiin resursseja, että asiakkaiden kohtaaminen voisi parantua. Kielteisissä kohtaamiskokemuksissa nousi esiin, ettei työnhakijan tilannetta ollut tarkasteltu kokonaisvaltaisesti sen hetkiseen elämäntilanteeseen nähden.

”Oon tuntenut, etten mä oo ihminen. Ne sano, että musta ei oo mihinkään. Ku mun historia on tämmönen, niin mun olis pitänyt mennä niiden mielestä kuntoutukseen.”
(H6)

Kohtaamisissa on vähätelty, innostumista lytätty ja yhden haastateltavan kokemuksen mukaan ammattilainen on nähnyt hänet sairaamana kuin itsensä mielestä on. Hänelle olisi ollut tärkeää, että hänet olisi kohdattu ihmisenä eikä sairastavana ihmisenä ja olisi kaivannut enemmän tukea työllistymiseen ja oman elämän rakentamiseen. Toinen haastateltava tunnisti, että oma mieliala ja vointi on vaikuttanut ammatillisen kohtaamisen laatuun niin asiakkaan kuin ammattilaisenkin osalta ja että kohtaaminen on ollut vaihtelevaa. Yksi haastateltava oli kokenut lääkärien vähättelevän hänen työkykyynsä vaikuttavia fyysisiä ja psyykkisiä haasteitaan, jotka ovat estäneet hänen eläkkeelle pääsyä, joihin on terveydellisiä perusteita.

”...lääkärit ovat vähätelleet. Oisin mä töissä, jos pystyisin tehdä.” (H1)

7.2 Työ- ja toimintakyky osana hyvinvointia

Haastatteluissa yhtenä teemana nousi esiin työn merkittävyys osana hyvinvointia ja mielenterveyttä. Työelämässä haastateltavat ovat kokeneet olevansa osana yhteisöä ja yhteiskuntaa. Työ antaa haastateltavien mukaan kuuluvuuden tunnetta, sisältöä päiviin ja sosiaalista verkostoa, mutta työ tuo myös luontaisetuja, kuten työterveyspalvelut tai liikunta- ja ruokaedut, joihin työttömällä ei ole oikeuksia. Haastateltavat nostivat esille motivaationsa ja halunsa työllistyä.

Haastateltavien motivaatiota on kuitenkin laskenut se ettei työn hakemisen jälkeen ole kuulunut työnantajan suunnalta enää mitään.

”Työ ei ole vaan työ, vaan se et sä kuulut tähän yhteiskuntaan.” (H2)

”Motivaatiosta tai halusta se ei ole kiinni... Mitä hyötyä on hakemuksista, jos ei saa töitä?”. (H2)

”Teet työtä työnhaun eteen, mutta ei oteta haastatteluun... Lähetät hakemuksen mustaan aukkoon, eikä siitä kuulu enää ikinä mitään.” (H5)

Työttömyyden syyt olivat jokaisen haastateltavan kohdalla yksilölliset, vaikka samoja ilmiöitä nousi esille. Kahdella haastateltavalla fyysiseen työkykyyn ja sitä myötä työttömyyteen ovat vaikuttaneet tuki- ja liikuntaelimestön sairaudet ja vammat. Toisella tuki- ja liikuntaelimestön vammat olivat työstä johtuvia niin sanottuja ammattisairauksia, toisella taas vammat ja sairaudet olivat synnynnäisiä. Yksi haastateltava oli elämänsä aikana sairastunut vakavasti, ja koki työttömyyden olleen yksi elämänsä haastavimmista ja järkyttävimmistä kokemuksista.

”...työttömäksi jääminen on ollut pahempi kokemus, kuin syöpään sairastuminen.” (H5)

Viidellä haastateltavalla työ- ja toimintakykyyn vaikuttivat psyykkiset haasteet. Mielenterveyttä haastateltavilla on haastaneet mielenterveyssairaudet, kuten masennus ja ahdistuneisuus, aikaisemmat kiusaamiskokemukset kouluissa ja työpaikoissa, negatiiviset työpaikkailmapiiiriko- kemukset ja henkilökohtaisen elämän tuomat haastavat muutokset. Pitkäaikainen työttömyys on yhden haastateltavan mukaan kasvattanut kynnystä töihin menemiselle.

”Jos on pitkäaikaistyötön, niin se pelko kasvaa vuosi vuodelta enemmän.” (H3)

Haasteita on noussut myös työnantajilta erityisesti ennakko-olettamuksina. Yksi haastateltava kertoi, että ei ole saanut hakemaansa työpaikkaa, koska on pitkäaikaistyötön ja kokenut aikaisemmin työuupumusta. Toisaalta ymmärtää työnantajan näkökulman pettymyksestä huolimatta. Kaksi haastateltavaa on kokenut ikäsyrijintää, joista toinen on epäillyt nuoren ikänsä ja vähäisen työkokemuksensa vaikuttaneen työnhakuun, sillä hän ei ole päässyt edes haastatteluihin. Toisaalta hän tunnisti, että työnhakutaidot eivät olleet silloin niin hyvät kuin nyt. Toinen

heistä oli kokenut, että täytettyään 50 vuotta, ei ole saanut enää kutsuja haastatteluihin ja kokee sen johtuvan ennakkoluuloista.

Työ- ja toimintakykyä tuetaan erilaisilla palveluilla, mutta mikäli palveluita ei kohdenneta oikea-aikaisesti ja yksilöllisesti, voi syntyä palvelukierre. Kaksi haastateltavaamme oli joutunut palvelukierteeseen. Palvelukierre oli sisältänyt kuntouttavaa työtoimintaa, työkokeiluja, TE-palvelun kursseja, mielenterveyspalveluita, palkkatukea ja osaan saatettiin päätyä uudestaan. Molempien palvelukierteeseen joutuneiden haastateltavien kohdalla omana henkilökohtaisena tavoitteena on ollut päästä työelämään joko kokoaikaisesti tai osa-aikaisesti ja räätälöidysti. Haastateltavat eivät kokeneet, että näistä tarjotuista palveluista olisi ollut hyötyä heidän työllistymisessään.

Yksi haastateltava tunnisti haasteet omassa päätöksentekokyvyssään, oppimisessaan ja muistissaan ja että hän olisi tarvinnut enemmän tukea työn löytämiseksi ja saamiseksi. Hänelle olisi ollut tärkeää löytää työtä, jota pystyy räätälöimään hänen tarpeilleen soveltuvaksi. Työkokeilut ja kuntouttava työ eivät olleet tuottaneet tulosta, sillä haastateltavan mukaan hänen osaamistaan oli käytetty hyväksi näiden varjolla.

”Kuntouttavan työn ja työkokeilujen varjolla voidaan teettää mitä tahansa töitä. Mun mielestä on nöyryyttävää, että mut laitetaan tekemään mun koulutusta vastaavaa työtä ilman, että mä saan siitä palkkaa.” (H2)

Toisen haastateltavan kohdalla palvelukierre oli päätetty katkaista painostamalla jäämään jo nuorena eläkkeelle. Myöhemmin hän katkaisi itse eläkkeen, kun hän löysi mielekkään ammatin työpajan kautta, minne hän hakeutui. Hän opiskeli ammatin oppisopimuksella ja pääsi sitä myötä unelma-ammattiinsa.

Haastatteluissa nousi keskustelua palveluiden riittävydestä ja yksilöllisyydestä. Haastateltavat havainnoivat, että palvelut eivät aina tarjoa yksilöllistä tukea tai huomioi yksilöllisiä tarpeita, jolloin väliinpuotoamisen kokemus on vahvistunut. Yksi haastateltava odotti eläkepäätöstä, koska arjessa on toimintakyvyn haasteita ja työkyvyttömyyttä, jonka lääkärikin oli vahvistanut perusteluineen, tutkimuksineen ja lausuntoineen, mutta jonka Kela hylkäsi. Monet haastateltavista toivat esiin, että toimenpiteet työllistymiselle ovat vajavaiset.

”...niillä toimenpiteillä ei ole mitään merkitystä, jos ja kun ne ei johda mihinkään.”
(H2)

”Väliinputoja-asemassa on kykenevä, mutta joku vaan tökkii.” (H3).

Yksi haastateltava toi esiin, ettei palveluiden saavutettavuus kohtaa aina asiakkaitaan. Haastateltavalle ei ollut kerrottu riittävästi tietoa erilaisista saatavilla olevista palveluista ja hän oli itsenäisesti niitä selvittänyt.

”Mulle ei oo kerrottu, mitä palveluita on olemassa.” (H6)

7.3 Toimeentulon merkitys hyvinvoinnille

Haastateltavista kukaan ei kokenut toimeentuloa riittävänä työttömyysjakson aikana. Usein asumisen ja elämisen menot olivat suurempia kuin tulot, eivätkä tuet riittäneet kattamaan niitä. Työttömäksi jäävä tai jäänyt saa hakea Kelasta tai työttömyyskassasta työttömyysetuutta ilmoittautuessaan työttömäksi työnhakijaksi (Kansaneläkelaitos, 2023). Työttömälle maksettavia etuuksia ovat työttömyyspäiväraha, työmarkkinatuki tai työttömyyskassan jäsenenä ansio-päiväraha. Työtön työnhakija voi olla oikeutettu myös yleiseen asumistukeen, opintolainan kor-koavustukseen, toimeentulotukeen tai maksuvapautukseen elatustuesta. Joidenkin tukien saa-miseen ja suuruuteen vaikuttaa puolison tulot, talouden koko, asumismuoto ja asunnon koko, joilla oli vaikutus haastateltaviemme saataviin tukiin. Kahdella haastateltavalla puolison tulot vaikuttivat asumistuen ja toimeentulotuen saamiseen ja yhden haastateltavan haasteena oli yksineläjänä kohtuuttomat vuokra- ja elämiskulut, joita tuet eivät täysin kattaneet. Yhdellä haastateltavalla oli omistusasunto ja toisella asunnon koko oli liian suuri, jolloin eivät olleet oikeutettuja asumistukeen. Työmarkkinatukea alentavat muut sosiaalietuudet.

Haastatteluissa nousi esille, että työttömän velvoitteet koettiin epäoikeudenmukaisina eikä työttömänä toimeentulo ole välttämättä turvallista. Esimerkiksi jos tekee sijaisuuksia, työttö-myyspäivärahaa pienennetään, mutta toisaalta työtön ei voi kieltäytyä sijaisuuksista. Sijaisuu-det ajoittuvat juhlapyhien ja loma-aikojen mukaan ja se aika on pois perheeltä. Työttömänä rahantulo on epävakaata. Näissä kokemuksissa nousee esiin työttömien eriarvoistaminen, kannustavuuden epäonnistuminen ja epäoikeudenmukaisuus, joka näkyy muun muassa valin-nan vapauden rajoittamisena, jolloin työttömällä ei ole vapautta valita työtä ja työaikaansa, vaan on otettava se, mitä annetaan.

”Kaikki lisäraha mitä me saadaan, palaa takaisin yhteiskuntaan tavalla tai toisella.”
(H2)

Säännöllinen palkka vakauttaa toimeentulon, mutta se viestii myös arvostuksesta tehtyä työtä kohtaan ja palkasta menee suhteessa vähemmän veroa.

”Palkka kertoo siitä, että sua arvostetaan. Sitä ei tarvitse anoa, ei todistella eikä sitä kytätä.” (H2).

Yksi haastateltavista odotteli eläkepäättöä. Tiedossa oli pidempään jo ollut, että työn hakeminen ei ole enää realistista työ- ja toimintakykyyn nähden. Eläke vakauttaisi toimeentulon ja poistaisi stressin toimeentuloon sekä kulkemiseen liittyen. Eläkepäättökseen on haastateltavalta vaadittu muun muassa useita lääkärikäyntejä. Kun eläkepäättöä ei ole tullut, asiakkuus ja tapaamiset työllisyyspalveluissa ovat jatkuneet.

”Kahteenki otteeseen oon hakenu eläkettä, enkä sitä saa, vaikka piti olla varma juttu. Jos ois saanu eläkkeen, ois saanu olla rauhassa, eikä tarvis pomppia joka suuntaan.” (H1)

7.4 Työttömän työnhakijan tukiverkosto

Useimpien haastateltavien palveluverkostoon kuului ainoastaan työllisyyttä edistävät palvelut ja varsinaista sosiaalipalveluiden verkostoa ei ollut tai sille ei ollut tarvetta. Palveluiden yksilöllisyydestä ja riittävydestä nousi haastatteluissa runsaasti keskustelua. Haastateltavat havainnoivat, että palvelut eivät aina tarjoa yksilöllistä tukea eikä huomioi yksilöllisiä tarpeita, jolloin väliinputoamisen kokemus on vahvistunut. Myöskään palveluiden saatavuus ja saavutettavuus eivät aina kohdanneet haastateltavia. Palveluista ei ole haastateltavilla aina ollut riittävästi tietoa, vaan on itse etsimällä löydetty tarjolla olevia palveluita.

Omalta sosiaaliselta ympäristöltään jokainen haastateltava koki saaneensa parhaan mahdollisen tuen, mitä läheiset, omaiset ja ystävät ovat voineet tarjota. Haastateltavat kokivat, ettei ennakkoluuloja esiintynyt juurikaan henkilökohtaisessa sosiaalisessa ympäristössä. Ennakkolettamuksia oli yksi haastateltava kokenut omassa henkilökohtaisessa sosiaalisessa ympäristössään jonkin verran, mitkä olivat esiintyneet loukkaavina kysymyksinä ja olettamuksina häntä kohtaan. Tämän vuoksi hän oli rajannut omaa sosiaalista verkostoaan. Yksi

haastateltava nosti esiin, että voitaisiin vielä enemmän tukea toinen toistaan, jotka elävät saman kaltaisten haasteiden ja tilanteiden äärellä.

”Kyllähän tukea tarvitaan, me kaikki.” (H3)

7.5 Varhaisen tuen ja ennakoinnin merkitys

Varhaisella tuella tarkoitamme nuorille suunnattuja työllisyyttä edistäviä ja mahdollistavia palveluita. Nuorten työllistymispalveluihin kuuluu useimmilla paikkakunnilla mm. ohjaamo, etsivä nuorisotyö, TYP, nuottivalmennus ja monia erilaisia hankkeita paikkakunnan mukaan.

Yksi haastattelemistamme henkilöistä havainnoi, että nuorille on tarjolla paljon erilaisia työllistymiseen, työ- ja toimintakykyyn sekä elämänhallintaan liittyviä palveluita, joita ei keski-ikäisillä työnhakijoilla ole. Hän oli tehnyt myös havaintoja, että palveluita tarjotaan lisäksi useilla paikkakunnalla yli 50-vuotiaille, joilla työkykyä haastaa terveydelliset seikat. Oman kokemuksensa mukaan 30–40-vuotiaille tämän kaltaisia palveluita ei ole saatavilla tavanomaisten työllistymistä edistävien palveluiden lisäksi, vaikka työllistymisen haasteet kaipaisivat monialaisempaa osaamista. Haastateltava oli tietoinen, että työllistymistä edistävää monialaista yhteispalvelua löytyy yleensä niin alle kuin yli 30-vuotiaille eri paikkakunnilla. Haastateltava itse havainnoi kuitenkin tarpeen intensiivisemmästä tuesta tälle 30–40-vuotiaiden ikäryhmälle omien kokemustensa perusteella.

Toinen haastateltava pohti, että tukea työllistymiseensä hän olisi tarvinnut jo ennen koulusta päästyään, sillä hänellä ei ollut riittävästi tukea työnhakuun omassa ympäristössään. Hänen mukaansa peruskoulun ja toisen asteen tutkinnon työelämään valmentavat oppitunnit eivät olleet riittäviä nykytarpeisiin.

”Meidän alueella nuorisolle ei ole hirveästi töitä, jos ei ole suhteita.” (H6)

Työnhakuvelvoitteet olivat erilaisia jokaisen haastateltavan kohdalla. Pääosin haastateltavat kokivat, että velvoitteet on kohdennettu vastaamaan heidän yksilöllisiä tarpeitaan. Haastateltavien mukaan työnhakuvelvoitetta on aina mukautettu virkailijan kanssa tarpeen mukaan ja siitä on keskusteltu aina työllistymissuunnitelman päivityksen yhteydessä.

Kysyimme haastateltavilta, milloin he ovat havainnoineet tarvitsevansa ensimmäisen kerran tukea työllistymiseen tai hyvinvointiinsa liittyen. Nuorin haastateltava tunnisti, että tukea olisi kaivannut heti koulujen päättymisvaiheessa, kun työnhaku alkaa, sillä hän ei kokenut omaavansa riittäviä työnhakutaitoja, eikä työn hakemiseen ollut saatavilla tukea. Yksilöllistä tukea työllistymiseen haastateltavat ovat tarvinneet koko työttömyysjaksonsa aikana. Moni haastateltavista pohti, ettei työttömyyttä olisi pystynyt ennakoimaan ja että ensimmäiset tuen tarpeet ovat tulleet esiin juuri työttömäksi jäätyään, jolloin tukea onkin ollut jo saatavilla, mutta tuki on ollut toisinaan riittämätöntä.

”Olisi tärkeää, että kuunnellaan aidosti ja otetaan haaveet huomioon” (H6)

”Hienosti otetaan asiaan kiinni, mutta ei pystytä tarjota apua.” (H4).

Haastateltavat havainnoivat, että työn hakeminen on muuttunut haastavammaksi nykypäivänä, sillä työnantajat ja rekrytointifirmat saattavat olla hyvinkin vaativia. Etenkin nuoremmat haastateltavat kokivat, että työllistyminen on vaikeaa vähäisen työkokemuksen vuoksi, sillä monissa työilmoituksissa jo tuodaan esiin, että työtehtävään vaaditaan työkokemusta vuodesta muutama vuoteen. Nuoret haastateltavat pohtivat, että miten työkokemusta edes kertyisi, jos ei anneta mahdollisuutta aloittaa edes jostakin.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseen osallistui kuusi väliinputoajaksi itsensä kokevaa ihmistä, joilla työttömyyden kestot olivat hyvin eripituisia ja osalla työttömyys oli edelleen ajankohtaista. Jokaisen kokemus väliinputoamisesta ja omasta tilanteestaan oli yksilöllinen ja siten hyvin arvokas tutkimuksemme kannalta. Jokainen haastateltava toi rohkeasti esiin oman elämismaailmansa tietoa, joita hyödynnämme johtopäätöksiä läpikäydessämme. Tässä luvussa annetaan vastaukset tutkimuskysymyksiin tutkimustulosten perusteella, teoriaa ja menetelmätietoa hyödyntäen.

8.1 Työttömän työnhakijan väliinputoamisen syyt

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä oli: Mitkä ovat työttömän työnhakijan väliinputoamisen syyt? Työttömien työnhakijoiden väliinputoamisesta on vähäisesti suoranaista tietoa, vaikka se onkin tunnistettavissa oleva ja yleinen ilmiö. Syyt ovat moninaisia ja sijoittuvat yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasoille. Tutkimusta tehdessämme hyödynsimme monenlaisia lähteitä ja saimmekin melko laajan käsityksen väliinputoamisen syistä.

Tutkimustuloksista nousi oleellisena asiana esille, että suurin havaittava syy väliinputoamiselle on vääränlaiset tai riittämättömät sosiaali- ja työllisyyspalvelut. Tämä tukee opinnäytetyömme ydinajatusta siitä, että jokainen ihminen on yksilöllinen ja sen huomioiminen sosiaalialalla ja väliinputoajien kanssa työskennellessä on ensiarvoisen tärkeää. Siten yksilölle saadaan hänen tarpeitaan tukevat, hänelle kohdenneet palvelut ja tukitoimet, jolloin väliinputoamisen riski pienenee ja työllistyminen nopeutuu. Lisäksi voimme tutkimuksen tuloksien perusteella todeta, että ihminen haluaa työskennellä ja kuulua työyhteisöön, eikä halua olla työtön, toisinkuin yleisesti saatetaan ajatella.

Vääränlaisten tai riittämättömien sosiaalialan palveluiden välttämiseksi on tärkeää ymmärtää jokaisen ihmisen yksilöllisyys. Kellään ei ole samanlaista taustaa, kokemusta tai elämäntilannetta, ja jokaisella meistä on omat haaveet ja tarpeet elämän suhteen. Esimerkiksi kaikkia pitkäaikaistyöttömiä ei voi niputtaa yhteen tai tehdä samanlaisia päätöksiä jokaiselle pitkäaikaistyöttömälle. Tällöin ihmisen riittävä tukeminen ja palvelutarpeen arviointi ei välttämättä onnistu ja joka taas osaltaan vaikuttaa työttömyyden keston ja työllistymiseen negatiivisesti.

Sosiaaliturvajärjestelmämme on rakennettu ratkaisemaan yhden ongelman kerrallaan, kuten Haverinen ym. (2014, s. 285) toivat teoksessaan esille. Ihmisten ongelmat ovat monitahoisia

ja toisiinsa kietoutuvia (mts. 283), mikä näkyi myös tutkimustuloksissa. Nykyinen järjestelmä ei valitettavasti ole riittävä ratkaistakseen tämän päivän ongelmia tai tukeakseen esimerkiksi tutkimuskohteenamme olleita henkilöitä. Tämä vahvistaa opinnäytetyöprosessin aikana nousutta ajatustamme siitä, että koko järjestelmän on muututtava, jotta päästään riittävällä tehokkuudella ratkaisemaan tämän päivän ongelmia, mutta myös ennaltaehkäisemään tulevien sukupolvien ja tulevaisuuden työikäisten ongelmia. Nykyinen järjestelmä ja nykyiset keinot eivät siihen välttämättä riitä. Lisäksi tarvitaan entistä vahvempaa yhteistyötä sosiaali- ja terveysalan välillä, mutta myös eri organisaatioiden ja palveluiden välillä.

Kuten tutkimustuloksista käy ilmi, että työttömyys koetaan häpeänä, pelkona ja pettymyksenä, unohtamatta työttömyyden negatiivista vaikutusta talouteen ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin, josta psyykinen hyvinvointi nousee merkittävimmin esiin. Vaikka voidaan katsoa, että työttömyys ei ole itsestä johtuvaa, voi sitä hankaloittaa haasteet omassa elämässä. Kuten Åkerblad ja Haapakoski (2022, s. 98) tuovat esille, motivaation puute, itsetunnon ongelmat ja terveyteen ja mielenterveyteen liittyvät haasteet voivat vaikuttaa työnhaun prosessiin negatiivisesti, unohtamatta negatiivisia kokemuksia, pettymyksiä ja toivon menetystä. Kun palveluissa huomioidaan ihminen kokonaisvaltaisesti, saa hän myös apua ja tukea niillä elämänalueilla, joihin hän sitä tarvitsee, jolloin työllistyminen helpottuu.

Tilastojen (ks. Eurostat, 2022) mukaan Suomi ei ole työttömyyden suhteen kärkipäässä, mutta toisaalta työttömyysprosentteilla ei ole merkitystä niin sanotulla ruohonjuuritasolla ja on hyvä ymmärtää, että jokaisen maan ongelmat ja vahvuuden työmarkkinoiden ja työllistymisen suhteen voivat olla hyvinkin erilaisia. Kuitenkin solidaarisuuden ja tasa-arvoisuuden vuoksi on tärkeää työmarkkinoilla huomioida ne ryhmät, jotka tippuvat helpommin pois työmarkkinoilta.

Keinoja työttömyyden ja väliinpuotoamiseen suhteen on, jos niitä halutaan toteuttaa. Kyse on yhteiskuntatasolla integroinnin taitamisesta, tasavertaisuuteen panostamisesta ja ennakkoluulojen hillitsemisestä, ihan yhtä lailla kuin sosiaalipalveluiden kehittämisestä. Kuitenkin yhteiskunnallisten päätösten myötä huomiota on kiinnitettävä myös yksilöiden ja yhteisöjen asenteisiin ja ennakkoluuloihin. Nuori tai maahanmuuttaja nainen voi olla yhtä motivoitunut ja osaava, kuin jo kymmenen vuotta työssä ollut mies. Perehdytykseen panostaminen ja sen tärkeys on myös syytä nostaa esille työllistymisen keskusteluissa.

Sosiaalipalveluita on lähdetty järjestämään ongelmakeskeisesti (Haverinen, ym., 2014). Palveluita on järjestetty yksi ongelma kerrallaan, jonka myötä ongelmat ovat kasvaneet. Näitä

kutsutaan pirullisiksi ongelmiksi. Sosiaalialalla ja työllisyyspalveluissa tämä ei ole kestävä ratkaisu. On tunnistettava ja ennakoitava ongelmia varhaisessa vaiheessa, jotta työlle saadaan kestävä jatkumo. Kun palveluiden avulla pyritään ratkaisemaan vain jo olemassa olevia ongelmia, ei huomio kiinnity ennakointiin, jolloin väliinputoaminen yksilötasolla työllisyyspalveluissa saattaa tapahtua.

8.2 Väliinputoamisen ennaltaehkäisy ja tunnistaminen sekä väliinputoajien tukeminen

Toisena tutkimuskysymyksenä oli: Miten voi ennaltaehkäistä ja tunnistaa väliinputoamista sekä tukea väliinputoajia? Väliinputoamisen syyt eivät useinkaan ole itsestä riippuvaisia, jolloin täytyy tarkastella kriittisesti yhteisön ja yhteiskunnan osuutta asiaan. Varhaisen tuen suhteen on syytä kääntää katse yläkouluun, jossa työnhakutaitojen tai oikeaan ammattiin ohjaaminen voivat olla hyvinkin puutteellisia eikä yksilön tarpeita tai haaveita huomioida riittävästi. Yläkoulujen tulisi kiinnittää nykyistä paremmin huomiota yksilökohtaiseen ohjaukseen, jossa nuoren taidot, haaveet ja tarpeet tulevat huomioiduksi ennen ammatilliselle polulle eli koulutukseen ohjaamista. Näin nuorelle avautuu mahdollisimman laajat mahdollisuudet lähteä tavoittelemaan unelmiaan. Tämä on usein lähtökohta sille, että nuori löytää nopeasti kiinni työelämään ja on tyytyväinen tulevaisuuden ammatissaan. Tällä tavoin nuori saa tarvitsemaansa varhaista tukea työllistymisen suhteen, ja toisaalta se saattaa ennaltaehkäistä väliinputoamista tulevaisuudessa.

Yhden haastateltavan kanssa keskustelimme siitä, miten tärkeää olisi tukea työhaussa jo kouluaikana, sillä kaikilla ei ole läheisiä tukemassa tässä asiassa. Todellinen työnhaku alkaa useimmiten viimeistään toisen asteen opintojen jälkeen, mutta jo ennen sitä moni hakeutuu kesätöihin. Kesätöet ovatkin oiva tapa opetella työnhakutaitoja, työelämätaitoja ja työelämän pelisääntöjä. Työelämään tutustumisjaksojen ja työharjoittelujen myötä työnhakutaitoja ja työelämätaitoja voidaan nuoren kanssa opetella jo varhaisessa vaiheessa. Perusopetuksen ja toisen asteen oppilaitosten tuen merkitys kasvaa työllistymisen varhaista tukea tarjottaessa.

Työllisyyttä edistävissä palveluissa on puutteita. Haastatteluissa nousi esiin, että esimerkiksi nuorille ja yli 50-vuotiaille palveluita on tarjolla paremmin, kuin tähän väliin jäävälle ikäryhmälle. Monet työllisyyttä edistävät palvelut ovat tarkoitettu pitkäaikaistyöttömille, joka ei tue ennakkoivaa näkökulmaa. Palveluita tulisi saada silloin, kun niitä itse tarvitsee. Matalan kynnyksen

neuvonta- ja ohjauspalveluita tulisi järjestää kaiken ikäisille. Työttömäksi työnhakijaksi voi ilmoittautua, vaikka ei olisikaan työtön (TE-toimisto, 2023). Tämä mahdollistaa palveluntarjonnan kaiken ikäisille työssä käyville työnhakija-asiakkaille, mikäli työssä käyvä työnhakija kokee tarvitsevänsä tukea ja neuvoa työnhakuun.

Toimeentulo työttömyysjakson aikana ei useinkaan ole riittävää ja toisinaan se on myös epätasa-arvoista. Esimerkiksi asumistukeen ja toimeentulotukeen vaikuttavat talous ja välttämättömät menot sekä sellaiset asiat ja päätökset, jotka on usein tehty ennen työttömyysjaksoa, kuten eläimen hankinta, asunnon koko tai sijainti tai puolison kanssa asuminen (Kela, 2023). Sen vuoksi välttämättömien menojen tarkempi huomioiminen tuen saannissa olisi erityisen tärkeää, eikä ihmistä tulisi jättää tuen piiristä pois asumismuodon tai muiden välttämättömien menojen vuoksi.

Välttämättömät menot ovat menoja, jotka kuuluvat elämiseen ja joiden maksusta ei voi joustaa. Tällaisia menoja ovat yhtiövastike tai vuokra, lainan maksu, ruoka, sähkö, vesi, terveys- ja hygieniatuotteet, lääkkeet, auto ja sen kustannukset, bussikortti, lääkärikäynnit, lapsen tai lasten kulut ja mahdollisten lemmikkien kulut. Myös vaatteet ovat välttämätön meno siinä vaiheessa, kun ehjiä tai esimerkiksi kausivaatteita ei ole tai kun perheen lapset kasvavat ja tarvitsevat isompia vaatteita. Unohtamatta yllättäviä kuluja, kuten kodinkoneen rikkoutuminen. Voidaan ajatella, että välttämättömien menojen listasta voidaan karsia esimerkiksi lemmikki, uudet vaatteet tai auto, mutta ihmisen hyvinvoinnin, pärjäämisen ja motivoinnin kannalta ne eivät ole realistisia vähennyksiä.

Lemmikki on usein valtavassa myönteisessä roolissa ihmisen elämässä, joka lisää psyykkistä, fyysistä ja sosiaalistakin hyvinvointia ja onnellisuutta. Auto voi olla väline ystävien ja perheen näkemiseen tai kaupassa ja asioilla käyntiin, erityisesti suurimmalla osalla Suomen kunnista, joissa julkinen liikenne ei ole riittävää. Kuten toipumisorientaatiossakin huomioidaan, mahdollisuus ylläpitää yhteyttä muihin ihmisiin tuo onnistumisen kokemuksia, merkitystä omaan elämään ja lisää osallisuutta omassa yhteisössä (Honkala, 2017).

Erilaiset sosiaali- ja terveysalan sekä työllisyyttä edistävät palvelut ovat usein toimivia tukikeinoja ja henkilö saattaa tarvita esimerkiksi mielenterveyspalveluita muun tuen ohella, mutta palvelukierteen ehkäisemiseksi yksilöllisen tuen ja tarpeiden huomioiminen ja asiakkaan motivaation, haaveiden ja halujen kartoittaminen ennen palveluihin ja tukitoimiin ohjaamista on ensiarvoisen tärkeää.

Asiakkaan osallisuuden tukeminen on merkittävä osa ohjauksessa. Käskyjä ei voi jakaa ohjaustilanteessa ylhäältä päin. Ohjaustilanteessa asetetaan asiakkaan tasolle ja mietitään yhdessä tavoitteita ja ratkaisuja. Useat työttömät työnhakijat ovat haastavissa oloissa eläviä ihmisiä, joten sosiaalipedagogisen ohjaustavan merkitys korostuu (Nivala & Ryyänen, 2019). Useat haastateltavat toivat esiin, että on ohjattu vääränlaisiin palveluihin. Jäi ymmärrys siitä, että työllisyyspalveluissa ei aina oltu tietoisia siitä, millaisia palveluita työllisyyttä edistävien palveluiden muut toimijat tuottavat. Vääränlaisiin palveluihin ohjaaminen voi tapahtua myös silloin, jos ohjaustyö on joltain osin epäonnistunut. Onnistuneen ohjaustyön lähtökohtana on luottamus, avoimuus ja rehellinen dialogi (Näkki & Sayed, 2015, s. 8). Onnistuneen ohjaustyön myötä asiakkaan osallisuutta voidaan tukea oikeanlaisia palveluita valitessa.

8.3 Työttömien työnhakijoiden itse toivomat palvelut ja tukitoimet

Kolmantena tutkimuskysymyksenä oli: Millaisia palveluita ja millaista tukea työttömät työnhakijat itse toivovat saavansa? Kohtaamistilanteissa haastateltavat toivoivat ymmärtävää, empaattista, inhimillistä ja yksilöllistä kohtaamista. Haastatteluiden kautta nousi esiin, että oli työtön työnhakija sitten missä tahansa sosiaali-, terveys- tai työllisyyspalvelussa asiakkaana, olisi tärkeää, että ammatillisessa kohtaamisessa aina huomioida onnistuneen vuorovaikutuksen ja luottamuksen merkitys käytännössä.

Työttömistä työnhakijoista on usein ennakkoluuloja. Osa haastateltavista oli kokenut ennakkoluuloja omassa ympäristössään, mutta suurin osa ennakkoluuloista vaikutti painottuvan ammatilliselle puolelle. Haastateltavat kertoivat, että vuorovaikutustilanteissa ammattilaisten kanssa oli ollut havaittavissa ennakkoluuloja. Haastateltavat kuvailivat, että olivat tunnistanee ennakkoluulot usein vasta sitten, kun olivat saaneet onnistuneen kohtaamisen jonkun toisen työntekijän kanssa. Onnistuneessa kohtaamisessa työntekijä ei syyllistä asiakasta työttömyyden perusteella, vaan kannustaa ja motivoi eteenpäin ja etsii sopivia ratkaisuja havainnoiden jatkuvasti kokonaisvaltaisesti asiakkaan tilannetta ja elämää. Onnistuneen kohtaamisen myötä asiakkaan ei tarvitse puolustella itseään ja tavoitteet mietitään yhdessä asiakkaan kanssa.

Tutkimuksemme kohdistui haastattelujen osalta työttömiin työnhakijoihin, mutta työnhakija-asiakkaina voi olla muitakin. On tärkeää tunnistaa varhainen tuki ja työttömyyttä ennaltaehkäiseviä menetelmiä, jotta tukea voidaan tarjota ennakkoiden ennen työttömyysjaksoa. Työttömyyttä voidaan ennaltaehkäistä tai työttömyysjaksoa voidaan lyhentää jo varhaisessa vaiheessa, kun

työttömäksi jäävällä tai jääneellä on riittävästi tukea työnhakuun. Kuten yksi haastateltavakin kuvaili, että mitä pidempään on työttömänä, niin pelko työelämään palaamiseen kasvaa koko ajan enemmän. Olisi tärkeää panostaa työllisyyspalveluissa kaikenlaisiin työnhakijoihin.

Työn hakeminen on lähivuosina muuttunut haastavammaksi. Monissa paikoissa vaaditaan kokemusta, jota nuorella työnhakijalla ei ymmärrettävästi vielä ole kertynyt ja toisaalta eläkeikää lähempänä olevia työnhakijoita voidaan syrjiä ikänsä vuoksi. Työnhakutaitoihin vaaditaan monenlaista osaamista tietoteknillisesti, kirjallisesti ja sosiaalisesti. Haastateltavat kuvailivat, että tekevät töitä työnhaun eteen, mutta se tuntuu toisinaan turhautavalta, kun työhakemukseen ei aina saa edes vastausta. Haastateltavat toivoisivatkin, että työnantajilta tulisi edes jonkinlainen vastaus hakemuksen lähettämisen jälkeen. Mikäli työnantajilla riittäisi resursseja enemmän haastatteluihin tai edes puhelinhaastatteluihin, voisi työnhakijoista löytyä aidosti motivoitunut hakija työttömyyden kestosta riippumatta. Samalla työtön työnhakija saisi lisää motivaatiota työn hakemiseen, kun hakemukset saisivat huomiota.

Työnhakuvelvoitteen tarkoituksena on aktivoida asiakasta työnhaussa ja se räätälöidään työllisyysuunnitelmaan yksilöllisesti (TE-palvelut, 2023). Lähtökohta on se, että TE-palveluiden asiakkaan tulee hakea neljää työpaikkaa kuukaudessa. Työnhakutilanne ja asiakkaan oman alan ja alueen työmarkkinatilanne vaikuttaa työnhakuvelvollisuuden määrään. Suunnitelmaa päivitetään kolmen kuukauden välein, jolloin katsotaan myös työnhakuvelvoitteen määrä. Haastateltavien yksilölliseen työnhaun määrään vaikutti myös työkykyyn vaikuttavat terveydelliset seikat. Keskustelimme joidenkin haastateltavien kanssa, että on hyvä, että työnhakijalla on yksilöllinen työnhakuvelvoite, mikäli työnhakija on työkykyinen, sillä se ylläpitää työnhakutaitoja ja aktivoi työnhakijaa seuraamaan työmarkkinoita. Useille haastateltaville työnhakuvelvoite oli realistiseksi räätälöity ja he hakivat työtehtäviä, jotka aidosti kiinnostivat.

Kokemukset työkokeilusta ja kuntouttavasta työtoiminnasta olivat vaihtelevia. Toiset olivat työkokeilujen tai kuntouttavan työn myötä löytäneet polun työelämään, mutta suuri riski vääränlaisiin palveluihin päätymiselle ja palvelukierteeseen joutumiselle on olemassa. Työllisyyttä edistävien toimenpiteiden tulisi olla tavoitteellisia ja eteenpäin vieviä. Tässäkin korostuu onnistuneen ohjaustilanteen toteutuminen ja asiakkaan osallisuus. On tärkeää ymmärtää realistiset tavoitteet toimenpiteille. Ei ole reilua työnhakijaa kohtaan, jos hän kokee tulleen hyväksikäytetyksi työkokeilun tai kuntouttavan työn varjolla.

Laki määrittelee työkokeilun ja kuntouttavan työn keston, mutta nekään eivät ole aina realistisia. Työkokeilussa saa samalla työnantajalla tai samoissa työtehtävissä olla maksimissaan puolen vuoden ajan (TE-palvelut, 2022). Kuntouttavaa työtoimintaa järjestetään yksilöllisesti 1–4 päivänä viikossa 3–24 kuukauden ajan (Sosiaali- ja terveysministeriö, i.a.). Työkokeilua järjestää TE-palvelut ja kuntouttavaa työtoimintaa järjestää aikuissosiaalityö.

Joskus kuntouttavan työn ja työkokeiluiden sekä muiden työllisyyttä edistävien toimenpiteiden tavoitteet saattavat sekoittua ja syntyy palvelukierre, jossa asiakas on välillä kuntouttavassa työtoiminnassa ja välillä työkokeilussa. Yhden haastateltavan kohdalla tällainen palvelukierre oli syntynyt kuntouttavan työn ja työkokeiluiden välille. Kuntouttavassa työssä ja työkokeilussa oli annettu asiakkaalle sellaisia tehtäviä, joista todellisuudessa monille maksetaan palkkaa. Tämä oli aiheuttanut haastateltavalle ikävän kokemuksen, jossa oli tunne, että hänen osaamistaan ja työpanostaan oli käytetty hyväksi. Toisinaan työkokeilu voi poikia työtä tai palkkautettua työtä, mutta ei aina. On tunnistettava asiakkaan tarpeet todellisuudessa ja räätälöidä yksilölliset tarpeet huomioiva suunnitelma ja toimenpiteet. Työllisyyttä edistävien palveluiden ja sosiaalityön tulisi tehdä tiivistä yhteistyötä, jotta asiakkaan palveluiden ja tuen tarve tunnistetaan ja pystytään edetä tavoitteellisesti.

9 POHDINTA

Opinnäytetyön prosessi on ollut hyvin mielenkiintoinen ja opettavainen. Meitä kiehtovat sosiaalialan palvelurakenteet ja alan kehittäminen, joten aihe oli meille luonteva, kiinnostava ja toisaalta riittävän haastava. Vaikka jouduimme tutkimuksen aikana rajaamaan väliinpuotoajat pelkästään työttömiin työnhakijoihin, haluamme muistuttaa myös muiden väliinpuotoajien olemassaolosta. Sosiaali- ja terveystalveta väliinpuotoaminen eli palveluverkostosta pois puotoaminen elää ongelmana edelleen eikä sitä mielestämme nosteta riittävästi esille. Yhteiskunnallisesti aihe on siis todella tärkeä ja ajankohtainen eikä aiheen tärkeyttä voi liikaa korostaa.

Väliinpuotoaminen voi olla näkymätöntä, mikä tekee siitä haitallista, ja ihmisten tietous siitä saattaa olla vähäistä. Väliinpuotoamisiin voi olla vaikea tarttua, kun emme edes tiedä paljonko väliinpuotoajia lopulta on ja mistä heidät kaikki voisi tavoittaa. Tämä jo itsessään kertoo palvelujärjestelmän ongelmista. Työttömät työnhakijat ovat usein työttömyytensä vuoksi vähintään työllisyyspalveluissa, vaikka hekin, kuten tutkimuksemme on osoittanut, ovat kokeneet tai kokevat väliinpuotoamista työllisyyspalveluihin kuulumisestaan huolimatta. Mielistämme jäi mietityttämään ajatus, jos yhteiskunnallisesti ihminen nähtäisiin ihmisenä, eikä kohteena, jonka tarkoitus on vain tuottaa verotuloja, olisiko meillä nykyisiä ongelmia.

Ajankohtaisuudesta kertoo jo pelkästään työttömyyden tilastot, joita toimme työssämme esille, mutta myös ne keinot, joilla hyvinvointivaltiota pyritään ylläpitämään. Vuoden 2023 eduskuntavaalit ovat tutkimuksemme loppuvaiheessa käsillä ja on ollut mielenkiintoista seurata, miten eri puolueet ovat valmiita tukemaan hyvinvointiyhteiskuntaa, tai päinvastoin, leikkaamaan siitä. Ja mikä on tulevan hallituksen päämäärä hyvinvointiyhteiskunnan suhteen. Hallitukset tähän mennessä ovat saaneet aikaan monia muutoksia, jotka ovat suoraan tai epäsuorasti vaikuttaneet myös sosiaalialan asiakkaisiin, kuten käymme läpi luvussa 4.1. (vrt. Arene, 2017, s. 4, Kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen). Usein leikkaukset kohdistuvat sinne, minne niiden ei saisi, mikä on näkynyt opinnäytetyöprosessin aikana teoriassa, mutta myös haastattelussa ja tutkimustuloksissa.

Yksi tärkeimmistä asioista opinnäytetyöprosessin aikana oli ymmärtää, että jokainen haastatettava, asiakas ja ihminen on oma yksilönsä (vrt. Arene, 2017, s. 4, Asiakastyön osaaminen). Jokainen kokee tilanteensa ja elämänsä omalla tavallaan ja se on se rikkaus, joka meillä jokaisella ihmisellä on. Se on tieto, jota tulisi kunnioittaa ja huomioida jokaisessa kohtaamisessa. Siten pystymme viemään yksilön asioita eteenpäin ja turvaamaan tämän kokonaisvaltaisen

hyvinvoinnin. Kuten koulutuksemme aikana olemme oppineet, ihminen on oman elämänsä asiantuntija.

Sosiaalityö ja työllisyyspalvelut kulkevat osittain käsi kädessä. Työllisyyspalveluissa ei välttämättä kaikki työntekijät ole ammatiltaan sosionomeja. Mielestämme olisi hyvä, että kaikki ihmisten kanssa työtä tekevät olisivat aidosti kiinnostuneita ihmisten hyvinvoinnista. Sosiaalityö on muutostyötä, jota myös työllisyyspalveluissa toteutetaan ammatista riippumatta. Kun keskitytään aidosti ihmisen hyvinvointiin byrokraattisten tavoitteiden sijaan, voidaan tavoittaa suurempia yhteiskunnallisesti vaikuttavia kestäviä muutoksia (vrt. Arene, 2017, s. 4, Sosiaalialan palvelujärjestelmäosaaminen).

Opintojemme ja harjoitteluidemme sekä näiden haastatteluiden aikana olemme havainnoineet, että laadukkaaseen ja suunnitelmalliseen perehdytykseen panostaminen antaisi työnantajalle turvaa ja varmuutta palkata nuori ja vähemmän kokemusta omaava, mutta motivoitunut ja oppiva työntekijä. Jos nuorelle ei kukaan anna mahdollisuutta opetella ja näyttää kykyjään, ei hänelle kerry kokemusta ja voi joutua helposti jo nuorena työttömyyskierteeseen (vrt. Arene, 2017, s. 4, Kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen). Jokainen uusi työntekijä tulee perehdyttää riittävän hyvin, joten miksi perehdytykseen ei panostettaisi kunnolla. Hyvä perehdytys auttaa uuden työntekijän kokemuksestaan riippumatta nopeasti työn touhuun.

Pitkäaikaistyöttömän työnhakijan voi olla vaikea työllistyä. Kuitenkin heistäkin voisi löytyä motivoitunut, oppiva ja osaava työntekijä. Asenne- ja toimintatapamuutoksia kaivattaisiin työnantajapuolelle. TE-palvelut ja laki mahdollistavat vaihtoehtoja työttömän työnhakijan urapolulle, kuten esimerkiksi työkokeilut. Moni työnantaja ei kuitenkaan aiokaan palkata työkokeilun jälkeen työtöntä työnhakijaa, vaikka hän olisi suoriutunut työkokeilusta hyvin ja antanut panostustaan ja osaamistaan työhön. Pohdimme, mistä tämä ilmiö voisi johtua (vrt. Arene, 2017, s. 4, Kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen). Pitkään työttömänä ollutta työnhakijaa olisi hyvä haastatella, jotta voitaisiin antaa mahdollisuus ja toivoa. Toki, mitä useampia haastatteluja aiotaan pitää, sitä enemmän se vie aikaa ja resursseja, mutta sieltä työttömien työnhakijoiden seasta voisi löytyä osaavia, panostavia ja motivoituneita ehdokkaita.

Varhaisen tuen tarjoaminen vaatii mielestämme aikaa, resursseja ja panostusta näkyvyyteen. Monet varhaisen tuen toimintaperiaatteilla toimivat palvelut ovat matalan kynnyksen ja vapaaehtoisuuteen perustuvia palveluita. Näitä vapaaehtoisuuteen perustuvia palveluita tarjotaan pitkälti nuorille ja yli 50-vuotiaille. Miksipä näitä palveluita ei voisi tarjota myös kaikenlaisille

työnhakijoille? (vrt. Arene, 2017, s. 4, Kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen). On paljon työssäkäyviä ihmisiä, jotka olisivat halukkaita vaihtamaan työpaikkaa, ovat usein lomautettuna tai työttömyys on jollain tapaa ennusteena, mutta työnhakutaitoja ei kaikilla välttämättä ole. Työnhakutaidot voivat ruostua esimerkiksi pitkän työuran jälkeen, kun ei ole enää tietoa, miten työtä haetaan tai ei ole riittäviä teknillisiä taitoja, kun ei ole niitä käyttänyt. Tämä olisi mielestämme ennakkointia parhaillaan.

Sosiaalialan ongelmat ovat paljolti rakenteista johtuvia, ei niinkään yksittäisen työntekijän vastuulla. Muutoksia voi silti tehdä tietoisesti omassa työskentelyssään, kun on riittävästi tietoa, taitoa ja tukea asiakastyössä (vrt. Arene, 2017, s. 4, Työyhteisö-, johtamis- ja yrittäjyysosaaminen). Rakenteellisia muutoksia ei yksikään yksinään tee, mutta yhteisön voimin voidaan pikkuhiljaa muutostyötä yhdessä toteuttaa. Siihen vaaditaan myös hyvää ja ymmärtävää johtamista osakseen. Opinnäytetyömme tarjoaa tutkimuksellista tietoa muutoksen tärkeydestä.

Olemme oppineet tutkimuksen aikana valtavasti teemasta väliinputoaja, mutta tärkeimpänä olemme pitäneet haastattelukohtaamisia ja konkreettisesti yksilöiden kokemusten kuulemista (vrt. Arene, 2017, s. 4, Asiakastyön osaaminen). Meille on ollut tärkeää luoda tunne siitä, että haluamme aidosti vaikuttaa asioihin. Toivomme, että työllämme on positiivisia vaikutuksia niin sosiaalialan työkentällä, kuin kenelle tahansa. Meille on henkilökohtainen voitto jo siinä, jos saamme ennakkoluuloja työttömiä kohtaan supistettua ja nostettua esille sanomaa ihmisen yksilöllisyydestä ja oman elämänsä asiantuntijuudesta (vrt. Arene, 2017, s. 4, Sosiaalialan eettinen osaaminen).

Olemme tutkimuksen aikana ymmärtäneet, miten paljon kehitettävää sosiaalialalla vielä on. On monia hyviä ja toimivia keinoja ja palveluita, mutta kehitetäänkö niitä riittävästi asiakkaiden tarpeiden mukaan (vrt. Arene, 2017, s. 4, Kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen). Ymmärrämme, että kyse on myös taloudellisesta ongelmasta, ilman rahaa ei kehittämistyötä voi tehdä määräänsä pidemmälle. Jos nyt keskitymme sosiaalipalveluiden kehittämiseen rahasta huolimatta, eikö se olisi tulevaisuudessa halvempaa ja hyvinvointiyhteiskuntaa tukevaa, jos emme tulevaisuudessa enää kamppailisi näin monien eri sosiaalisten ongelmien kanssa? Siten säästäisimme tulevaisuudessa myös rahallisesti ja saisimme kohdistettua taloudellista panostusta muualle.

Eduskuntavaalien 2023 teemana on ollut talouspolitiikka ja usealla puolueella valtion velan pienentäminen on ollut prioriteettilistalla korkealla. Näkemyksemme mukaan nyt ei ole oikea

aika maksaa velkaa pois, koska oletetusti säästöjä otetaan sosiaali- ja terveystalouksista, josta ei tulisi säästää enää euroakaan (vrt. Arene, 2017, s. 4, Kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen). Nyt on korkea aika keskittyä hyvinvointiyhteiskuntaan panostamiseen eli toimiviin sosiaali- ja terveystalouksiin. Kuten tutkimuksemme on osoittanut, sosiaalialalla on vielä paljon parannettavaa. Nyt ja tulevaisuudessa sosiaali- ja terveystaloukset tulevat tarvitsemaan taloudellista tukea.

Jäämme mielenkiinnolla seuraamaan, miten tulevaisuudessa työttömyys teemana nousee esille, pääsemmekö eroon niistä stigmoista ja ennakkoluuloista, joita tutkimuksemme aikana nousi esille ja kehittykö sosiaalipalvelut toivottuun suuntaan. Toivomme, että opinnäytetyömme aihe kiinnostaisi lukijoita ja saisi mahdollisesti muita alan opiskelijoita tai ammattilaisia tutkimaan aihetta pidemmälle. Tämä veisi kehittämistyötä eteenpäin väliinputoajien näkökulmasta. Jatkotutkimusaiheena voi olla esimerkiksi väliinputoamisen ennaltaehkäisy ja juurisyyden tunnistaminen, väliinputoaminen työttömyyden ulkopuolelta tai työllisyyspalveluiden kehittäminen.

Tiedotamme opinnäytetyön valmistumisesta ja tuloksista haastatteluun osallistuneille, yhteistyötahoille, Seinäjoen Facebookin Puskaradio Seinäjoki ja Puhetta työstä, työttömyydestä & toimeentulosta -ryhmissä sekä Seinäjoen sosiaalityön toimipisteille, joissa kävimme vierailuilla. Tämän lisäksi nostamme esille opinnäytetyötämme ja väliinputoamisen teemaa sosiaalityön kentällä tarpeen mukaan.

Haastattelut ovat syventäneet kohtaamisen ja asiakastyön osaamistamme. Eritoten se on osoittanut meille tehdyn tutkimuksen merkityksen kehittämistyön perustana. Tutkimuksen kannalta haastattelut ovat työn merkittävin osa, sillä sosiaalityö on asiakastyötä. Asiakkaan elämysmaailman ja toisen tiedon tärkeyden ymmärtäminen sosiaalialan tutkimuksissa ja kehittämisessä on merkittävää. Opinnäytetyö on opettanut meille tutkimuksen eri käytäntöjä, vahvistanut tietoteknillistä osaamista ja auttanut ymmärtämään tutkitun tiedon merkitystä (vrt. Arene, 2017, s. 4, Tutkimuksellinen kehittäminen- ja innovaatioosaaminen).

Opinnäytetyöprosessi on kulkenut arjessamme ja mielessämme lähes vuoden ja olemme saaneet valtavasti tärkeää kokemusta tutkimuksen tekemisestä ja sen eri vaiheista. Sosionomin (AMK) kompetenssien avulla olemme tarkastelleet reflektoiden omia kokemuksiamme, oppimistamme ja yhteiskunnallisia asioita sekä arvioineet niitä ammattieettisesti. Prosessi on

opettanut asioita itsestämme ja syventänyt suhdetta myös toisiimme. Olemme kasvaneet prosessin aikana ihmisinä ja ammattilaisina.

LÄHTEET

- Bamboo HR LLC. (2022). *What is a Dual Labor Market?* <https://www.bamboohr.com/resources/hr-glossary/dual-labor-market>
- Eläketurvakeskus. (2022). *Tilasto Suomen eläkkeensaajista* (SVT). <https://www.etk.fi/tutkimus-tilastot-ja-ennusteet/tilastot/kaikki-elakkeensaajat/>
- Euro & Talous. (2022). *Sota Ukrainassa heikentää Suomen talouskasvua ja nopeuttaa inflaatiota*. Suomen pankki. <https://www.eurojatalous.fi/fi/2022/artikkelit/sota-ukrainassa-heikentaa-suomen-talouskasvua-ja-nopeuttaa-inflaatiota/>
- Euroindicator. (2022). *Euro area unemployment at 6.6 %*. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/15893630/3-01022023-BP-EN.pdf/e907214e-5496-dfa0-cd00-2d68dbf62f2b>
- Haverinen, R., Kuronen, M. & Pösö, T. (2014). *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Vastapaino.
- Hietala, O., Kuosmanen, L., Mikkonen, J., Parkkonen, J., Reini, K., McDaid, D., Salovuori, S., Tourunen, J., & Wahlbeck, K. (2018). *Toimivat mielenterveys- ja päihdepalvelut*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160554/89-2017-YhdessaMielin_valmis.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Honkala, E. (2017). *Mitä on toipumisorientaatio?* Mielenterveysyhdistys Helmi. <https://mielenterveyshelmi.fi/blogi/vaikuttava-mieli/mita-on-toipumisorientaatio/>
- Hult, M., Pietilä, A. & Saaranen, T. (2020). *The Factors Predicting Quality of Life Among Unemployed Adults: A Model Based on Salutogenic Approach*. Springer Link. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-020-02470-0>
- Hutt, D. (2022). *Czech unemployment is the lowest in Europe. That may not be a good thing*. Euronews. <https://www.euronews.com/my-europe/2022/03/16/czech-unemployment-is-the-lowest-in-europe-that-may-not-be-a-good-thing>
- Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (2010). *Haastattelun analyysi*. Vastapaino.
- Isola, A., & Suominen, E. (2016). *Suomalainen köyhyys*. Into kustannus.
- J. Alasalmi, N. Alimov, L. Ansala, H. Busk, V. Huhtala, A. Kekäläinen, P. Keskinen, O. Ruuskanen & L. Vuori. (2019). *Työttömyyden laajat kustannukset yhteiskunnalle*. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 16/2019. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-645-4>
- Kajos, M. (2013). *"Hyvin saatavilla, mutta huonosti tarjolla". Kolmannen sektorin toimijoiden näkemyksiä päihdepalvelujärjestelmän aukoista*. [AMK-opinnäytetyö, Metropolia ammatti- korkeakoulu]. Theseus. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2013112417919>

- Karismo, A. (4.3.2021). *Nuorten asema työmarkkinoilla heikkenee*. YLE. <https://yle.fi/a/3-11818589>
- Kela. (i.a.-a). *Peruspäiväraha*. Kansaneläkelaitos. <https://www.kela.fi/peruspaivaraha>
- Kela. (i.a.-b). *Työllistymistä edistävät toimenpiteet*. Kansaneläkelaitos. <https://www.kela.fi/tyollistymista-edistavat-toimenpiteet>
- Kela. (i.a.-c). *Työmarkkinatuki*. Kansaneläkelaitos. <https://www.kela.fi/tyomarkkinatuki>
- Kela. (2023a). *Työttömyysetuutta Kelasta?* Kansaneläkelaitos. <https://www.kela.fi/tyotto-myysetuutta-kelasta>
- Kela. (2023b). *Näin haet yleistä asumistukea*. Kansaneläkelaitos. https://www.kela.fi/yleinen-asumistuki-nain-haet?pk_campaign=AsumisenTuet&pk_source=google&pk_medium=sem&pk_content=asumistuki&gclid=EAlalQobChMI5ae7eH2_QIV-ibmyCh19oQwmEAAAYASAAEgJzn_D_BwE
- Kela. (2023c). *Mihin menoihin perustoimeentulotukea voi saada?* Kansaneläkelaitos. Päivitetty 22.3.2023. https://www.kela.fi/toimeentulotuki-mihin-menoihin?pk_campaign=Toimeentulotuki&pk_source=google&pk_medium=sem&pk_content=toimeentulotuki&gclid=EAlalQobChMI3KPCzN72_QIV1YmyCh3UUQ_EAAYASAAEgJkfvD_BwE
- Kettunen, M. (2013). *Yhteisösoseaalityö: Lähtökohdat, tavoitteet ja keinot*. [Pro Gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto]. Yhteiskuntatieteiden laitos. https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/13044/urn_nbn_fi_uef-20131036.pdf
- Kinnunen, J., & Tirkkonen, A. (2020). *”Ulkona kun lumiukko luutansa kanssa.” Hylätty työkyvyttömyyseläke – asiakkaan kokemukset eläkkeen hakuprosessista*. [AMK-opinnäytetyö, Jyväskylän ammattikorkeakoulu]. Theseus. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-202002122330>
- Kotoutumisen osaamiskeskus. (i.a.). *Maahanmuuttajien työmarkkina-asema valtaväestöä heikompi*. Työ- ja elinkeinoministeriö. <https://kotoutuminen.fi/maahanmuuttajien-tyomarkkina-asema>
- Kuittinen, K. & Puusa, A. (2011). *Menetelmäviidakon raivaajat: perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan*. Johtamistaidon opisto.
- Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. (2022). *Laadullisen tutkimuksen prosessi*. Tietoaristo. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/#laadullisen-tutkimuksen-aineistot>
- Laitila, M. (2019). *Toipumisorientaatio riippuvuus- ja mielenterveystyössä*. Päihdelinkki. <https://paihdelinkki.fi/sgn/node/3347>

- Lattu, S., Moisio, H. & Miettinen, E. (2022). *Empaattisempi sosiaaliala luomassa empaattisempaa yhteiskuntaa*. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja. <https://journal.fi/sosiaalipeda-gogiikka/article/view/119759/75656>
- Leena, K. (2000). *Sosiokulttuurinen innostaminen*. Vastapaino.
- Martin, M., Nordling, E., Soronen, K. & Savelius-Koski E. (2021). *Yhdessä toipumisen tukena mielenterveystyössä: Toipumisorientaation toimintamallit ja niiden implementaatio*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143364/URN_ISBN_978-952-343-664-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Mattila, M. (2020). *Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020*. Helsinki: Kaleva Sorsa Säätiö. https://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/2020/08/Eriarvoisuus2020_web2.pdf.
- Nivala, E., & Rynänen, S. (2019). *Sosiaalipedagogiikka: Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Gaudeamus Oy.
- Nordling, E. & Rissanen, P. (2020). *Mielenterveystyö uudistuu: Toipumisorientaation teoreettiset lähtökohdat*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140792/URN_ISBN_978-952-343-591-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Nurmi, N., & Yrjölä, J. (2015). *"Että meillä olis rohkeutta myös tehdä asioita toisin"*. *Diakonia-työntekijöiden näkemyksiä hädän ääripäässä olevien ihmisten kanssa työskentelystä*. [AMK-opinnäytetyö, Diakonia ammattikorkeakoulu]. Theseus. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201504275112>
- Ohjaamo. (i.a.). *Jos et tiedä mistä aloittaa, aloita Ohjaamosta!* <https://ohjaamot.fi/>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (i.a.). *Nuorten työpajat ja etsivä nuorisotyö*. <https://okm.fi/tyopajat-ja-etsiva-nuorisotyö>
- Pascale. (2023). *Young Italians emigrate amid high unemployment rates, few prospects*. EURACTIV MEDIA NETWORK BV. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/young-italians-emigrate-amid-high-unemployment-rates-few-prospects/>
- Pitkospuut. (2022). *Pitkäaikaissairaiden terveyden, työkyvyn ja työllistämisen edistäminen Etelä-Pohjanmaalla*. <https://www.pitkospuut.fi/>
- R. Asplund, A. Kauhanen, M. Päälyssaho & P. Vanhala. (2018). *Palkkatuen vaikuttavuus – palkkatukijärjestelmän ja sen uudistuksien arviointi*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 75/2018. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. <https://urn.fi/URN:ISBN:%20978-952-287-626-3>
- Raportti sosiaalialan selvityksestä. (2017). *Sosionomikoulutus ammattikorkeakoulussa: Hyvinvoinnin ja tasa-arvon edistäjä elämänkaaren eri vaiheissa*. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry 2017. https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2018/arene_sosionomiselvitys_lyhytRaportti_fin.pdf?t=1526901428

- S. Aho & A. Mäkiäho. (2017). *Maahanmuuttajat ja työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikutavuus*. Työ- ja elinkeinoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-226-2>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). (i.a.). *Työttömien terveyspalvelut*. <https://stm.fi/tyottomien-terveyspalvelut>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). (13.01.2023). *Sosiaalityö ja sosiaaliohjaus*. <https://stm.fi/sosiaalityo>
- Sosiaalialan AMK-verkosto. (i.a.). *Sosiaalialan tutkinnot ja kompetenssit*. <https://www.sosiaalialanamkverkosto.fi/sosiaalialan-tutkinnot-ja-kompetenssit/>
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- Sosped-säätiö. (i.a.). *Mitä on sosiaalipedagogiikka?* <https://sosped.fi/tietoa/>
- Suomen Mielen terveys ry (Mieli). (i.a.). *Työttömyys voi kuormittaa*. <https://mieli.fi/vaikea-elamantilanne/tyottomuus-voi-kuormittaa/>
- Suomen perustuslaki 1999/731. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6>
- TE-palvelut. (2022). *Työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu (TYP)*. <https://toimistot.te-palvelut.fi/uusimaa/typ>
- TE-palvelut. (2.1.2023a). *Työnhakija*. <https://toimistot.te-palvelut.fi/uusimaa/tyonhakijalle>
- TE-palvelut. (2.1.2023b). *Palkkatuki*. <https://toimistot.te-palvelut.fi/pohjanmaa/palkkatuki>
- TE-palvelut. (14.03.2023c). *Nuorten palvelut*. <https://toimistot.te-palvelut.fi/uusimaa/nuoret>
- Terveydenhuoltolaki 1326/2010. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326#L2P13>
- Tilastokeskus. (2022). *Työllisten määrä kasvoi syyskuussa 2022 vuoden takaiseen verrattuna*. Työvoimatutkimus. <https://www.stat.fi/julkaisu/cktr5dd4848e0c123dhmc3m9>
- TYJ. (i.a.). *Työllistymistä edistävät palvelut*. <https://www.tyj.fi/jos-jaat-tyottomaksi/tyottoman-tietopankki/tyollistymista-edistavat-palvelut/>
- Työ- ja elinkeinoministeriö. (i.a.) *Palkkatukea työnantajalle työttömän palkkaamiseen*. <https://tem.fi/palkkatuki>
- Valtiovarainministeriö. (2015). *Julkisen talouden suunnitelma vuosille 2016–2019*. [https://vm.fi/documents/10623/307577/Julkisen+talouden+suunnitelma+2016-2019+\(28.9.2015\)/80c7b9d6-688b-4717-a46b-7e54979b7369/Julkisen+talouden+suunnitelma+2016-2019+\(28.9.2015\).pdf](https://vm.fi/documents/10623/307577/Julkisen+talouden+suunnitelma+2016-2019+(28.9.2015)/80c7b9d6-688b-4717-a46b-7e54979b7369/Julkisen+talouden+suunnitelma+2016-2019+(28.9.2015).pdf)

Vuori, J. (i.a.). *Tutkimusetiikka ihmistieteissä. Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimusetiikka-ihmistieteissa/>

Åkerblad, L., & Haapakoski, K. (2022). *Toivo työelämän marginaaleissa*. Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022021519149>

LIITTEET

Liite 1. Haastattelurunko

Liite 2. Tutkimuksen suostumuslomake

Liite 3. Tiedote tutkimuksesta ja tutkimuksen tietosuojaseloste

Liite 4. Haastattelukutsu

Liite 1. Haastattelurunko

1. TAUSTATIEDOT

- Minkä ikäinen olet?
- Kuinka kauan olet ollut työtön?
- Koetko, että toimeentulosi on riittävä? Haluatko kertoa tarkemmin?
- Miten kuvailisit suhdettasi työttömyyteen? (esim. lapsuus)

2. SAADUT PALVELUT JA ETUUDET

- Mitä sosiaali- ja terveysalan palveluita olet saanut ja saat parhaillaan?
- Mitä etuuksia olet saanut/ saat työttömyysjaksollasi?
- Mitkä syyt ovat vaikuttaneet työttömyyteesi?
 - o esim. koulutus tai sen puute, töiden huono saatavuus, terveys, mielenterveys, vanhempien työttömyys, kulkemiseen liittyvät haasteet, riittämättömät tuet
- Mitä tukea olisit kaivannut enemmän arkeen, työllistymiseen, hyvinvointiin tai terveyteen?
- Mitä syitä koet olevan sen taustalla, että et ole saanut tarvitsemiasi palveluita tai etuuksia?
- Missä tilanteessa ensimmäisen kerran olet kokenut tarvitsevasi tukea arkeen tai työllistymiseen?
- Millaisia velvoitteita sinulla on työttömyysetuuksien saamiseksi ja miten ne koet?

3. KOHTAAMINEN

- Miten olet kokenut palvelukohtaukset sosiaali- ja terveysalan palveluissa ja työllisyyspalveluissa? (asenne, palvelualltius, vuorovaikutus)
- Mitä näissä palvelukohtauksissa olisi voinut kehittää?
- Mikä tekee onnistuneen kohtaamisen?
- Mitä tukea olet saanut muulta sosiaaliselta verkostolta? (perhe, ystävät, läheiset)
Mitä olisit kaivannut enemmän?

4. AVOIN SANA

- Mitä muuta haluaisit jakaa aiheeseen liittyen?

Liite 2. Tutkimuksen suostumuslomake

Tutkimuksen suostumuslomake

Tutkimus toteutetaan SeAMK:n laadullisena opinnäytetyötutkimuksena. Henkilötietoja ei kerätä tai käsitellä, vaan tutkimus toteutuu anonymisti ja luottamuksellisesti. Keräämme tietoa haastattelemalla työttömiä työnhakijoita ja kartoittaen heidän kokemuksiaan saamastaan sosiaalipalveluista ja etuuksista sekä palvelukohtaamisista.

Opinnäytetyön aiheenamme on työnhakijat sosiaaliturvan väliinpuotoajina. Tutkimuskohteenamme ovat kaikki työkäiset, jotka kokevat saaneensa riittämättömästi tukea tai palveluita tai kokevat olevansa vääränlaisen tuen tai palvelun piirissä esimerkiksi terveytensä tai tilanteensa vuoksi. Tutkimme, miten sosiaaliturvan väliinpuotoamista voitaisiin tunnistaa ja ennaltaehkäistä. Haluamme tuoda kohderyhmämme ääntä kuuluviin.

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoinen. Haastateltava voi milloin tahansa keskeyttää tai peruuttaa tutkimukseen osallistumisen ilman kielteisiä seurauksia. Haastatteluun osallistuminen ei vaikuta kielteisesti palvelun tai tuen saamiseen. Keskustelu käydään luottamuksellisesti asianomaisten kesken ja tuloksia raportoidaan anonymisti siten, ettei haastateltavia voi tunnistaa tekstistä. Haastattelu nauhoitetaan ja se säilytetään luottamuksellisesti SeAMK:n salasanojen takana. Nauhoitus tuhotaan tutkimuksen jälkeen asianmukaisesti.

Kyllä, haluan osallistua tutkimukseen.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus

Tutkittavan nimenselvennys

Tutkijan allekirjoitus

Tutkijan nimenselvennys

Liite 3. Tiedote tutkimuksesta ja tutkimuksen tietosuojaseloste

Tiedote tutkimuksesta ja tutkimuksen tietosuojaseloste

TIEDOTE TUTKIMUKSESTA**Työnhakijat väliinputoajina.****1. Pyyntö osallistua tutkimukseen**

Teitä pyydetään mukaan tutkimukseen, jossa tutkitaan työttömiä työnhakijoita ja työkäisiä, jotka eivät koe saaneensa riittävästi tukea ja palveluita tai kokee olevansa vääränlaisen tuen tai palvelun piirissä, esimerkiksi terveytensä tai muun tilanteensa vuoksi. Tutkimme, miten sosiaaliturvan väliinputoamista voidaan tunnistaa ja ennaltaehkäistä. Tämä tiedote kuvaa tutkimusta ja teidän osuuttanne siinä.

2. Vapaaehtoisuus

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Kieltäytyminen ei vaikuta millään tavalla saamaanne palvelun tai tuen jatkuvuuteen tai niiden saantiin. Voitte myös keskeyttää tutkimuksen koska tahansa syytä ilmoittamatta. Mikäli keskeytätte tutkimuksen tai peruutatte suostumuksen, teistä keskeyttämiseen ja suostumuksen peruuttamiseen mennessä kerättyjä tietoja voidaan käyttää osana tutkimusaineistoa.

3. Tutkimuksen tarkoitus

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kerätä tietoa haastattelemalla työttömiä työnhakijoita ja kartoittaa heidän kokemuksiaan saamistaan sosiaalipalveluista ja etuuksista sekä palvelukohtaamisista.

4. Tutkimuksen toteuttajat

Tutkimus toteutetaan Seinäjoen ammattikorkeakoulun laadullisena opinnäytetyötutkimuksena. Tutkijoina toimii sosionomiopiskelijat Sade Olkkonen ja Sanna Riihimäki.

5. Tutkimusmenetelmät ja toimenpiteet

Tutkimukseen osallistuminen kestää haastattelun verran (1–2 tuntia) eikä se edellytä jatkotoimenpiteitä haastateltavan osalta.

6. Kustannukset ja niiden korvaaminen

Tutkimukseen osallistuminen ei maksa teille mitään. Osallistumisesta ei myöskään makseta erillistä korvausta.

7. Tutkimustuloksista tiedottaminen

Kysymyksessä on opinnäytetyö, joka julkaistaan avoimesti Theseus-tietokannassa.

8. Tutkimuksen päätyminen

Myös tutkimuksen suorittaja voi keskeyttää tai peruuttaa tutkimuksen osallistumisen milloin tahansa ilman kielteisiä seurauksia.

9. Lisätiedot

Pyydämme teitä tarvittaessa esittämään tutkimukseen liittyviä kysymyksiä tutkijalle/tutkimuksesta vastaavalle henkilölle.

10. Tutkijoiden yhteystiedot

Tutkija / opinnäytetyötekijä
Nimi: Sanna Riihimäki
Sähköposti: sanna.riihimaki@seamk.fi

Tutkija / opinnäytetyötekijä
Nimi: Säde Olkkonen
Sähköposti: sade.olkkonen@seamk.fi

Tutkimuksesta vastaa / opinnäytetyön ohjaaja
Titteli: Lehtori
Nimi: Aino Alaverdyan
Korkeakoulu: ~~SeAMK~~ Seinäjoen ammattikorkeakoulu
Puh. 040 8300 387
Sähköposti: aino.alaverdyan@seamk.fi

Liite 4. Haastattelukutsu

Työnhakijat väliinputoajina -opinnäytetyötutkimus

Olemme SeAMK:n neljännen vuoden sosionomiopiskelijat Säde ja Sanna. Teemme opinnäytetyönä tutkimusta aiheesta työnhakijat väliinputoajina.

Tutkimuskohteenamme ovat kaikki työikäiset, jotka kokevat tai ovat kokeneet olevansa väliinputoajia. Väliinpuodonut voi olla henkilö, joka ei koe saaneensa riittävästi tukea, palveluita tai kokee olevansa vääränlaisen tuen tai palvelun piirissä esimerkiksi terveytensä tai tilanteensa vuoksi.

Tarkoituksenamme on selvittää, millaisissa asioissa työnhakijat tarvitsevat tukea ja onko sitä riittävästi saatavilla. Tutkimme, miten väliinputoamista voitaisiin tunnistaa ja ennaltaehkäistä. Haluamme tuoda työnhakijoiden ääntä kuuluviin.

Saadaksemme tutkimukseen ajankohtaista ja kokemuksiin perustuvaa tietoa, tarvitsisimme **haastateltavia**. Haastattelut tapahtuvat täysin anonyymisti joko livenä, Teamsilla tai puhelimitse. Haastattelut eivät vaikeuta palvelunsaantia.

Mikäli haluat tuoda esiin omia kokemuksiasi, olethan rohkeasti yhteydessä meihin! Pyydä tarvittaessa apua ohjaajaltasi.

Säde Olkkonen
sade.olkkonen@seamk.fi

Sanna Riihimäki
sanna.riihimaki@seamk.fi

